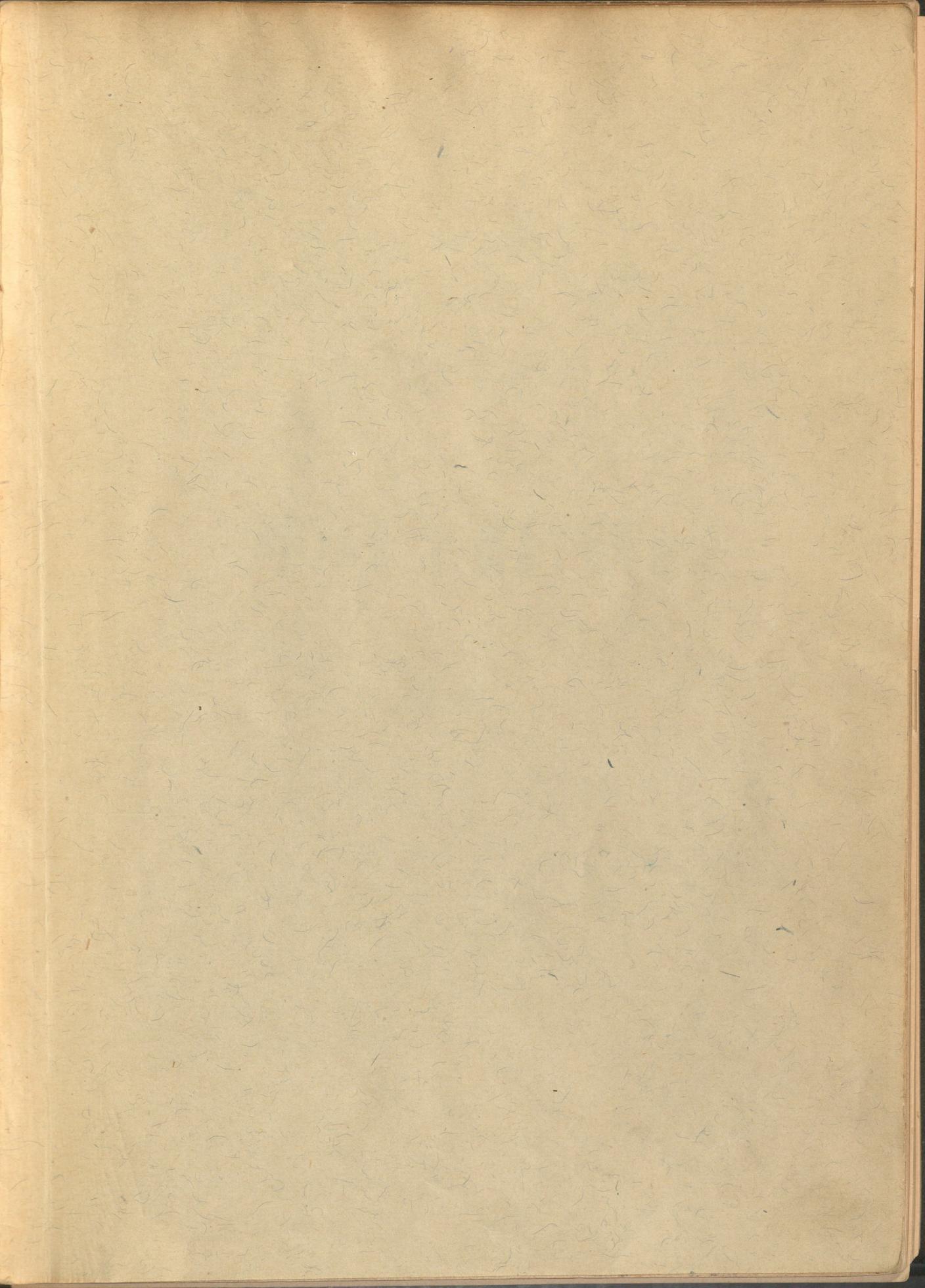
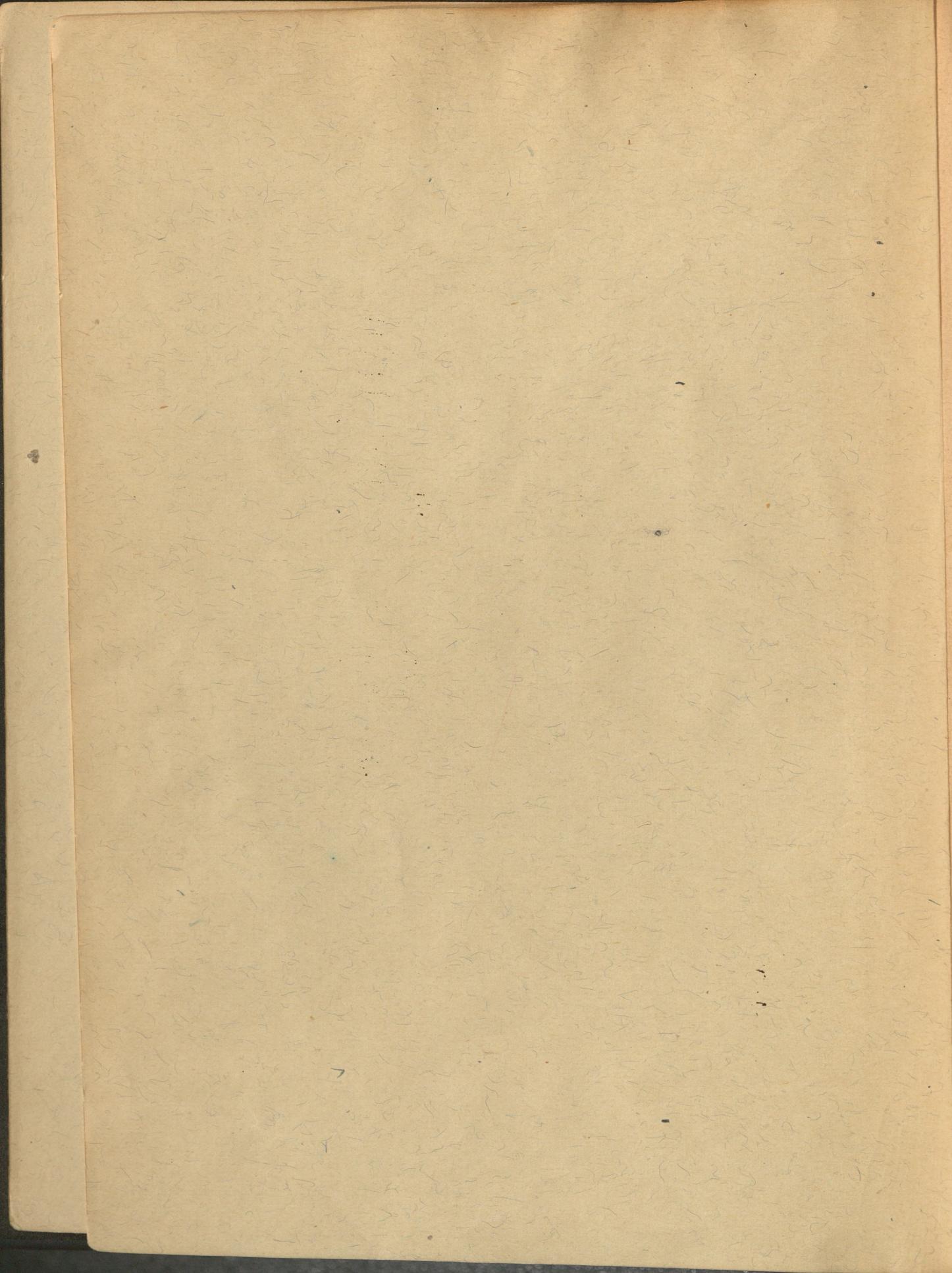

06

8. A. 26^a

8. A. 26^a

23 Park

EVISU ČIRIĆA

SLOVJENSKIH APOSTOLAH

SV.

CIRILA I METODA.

1863.

U ZAGREBU.

TISKOM DRAGUTINA ALBRECHTA.

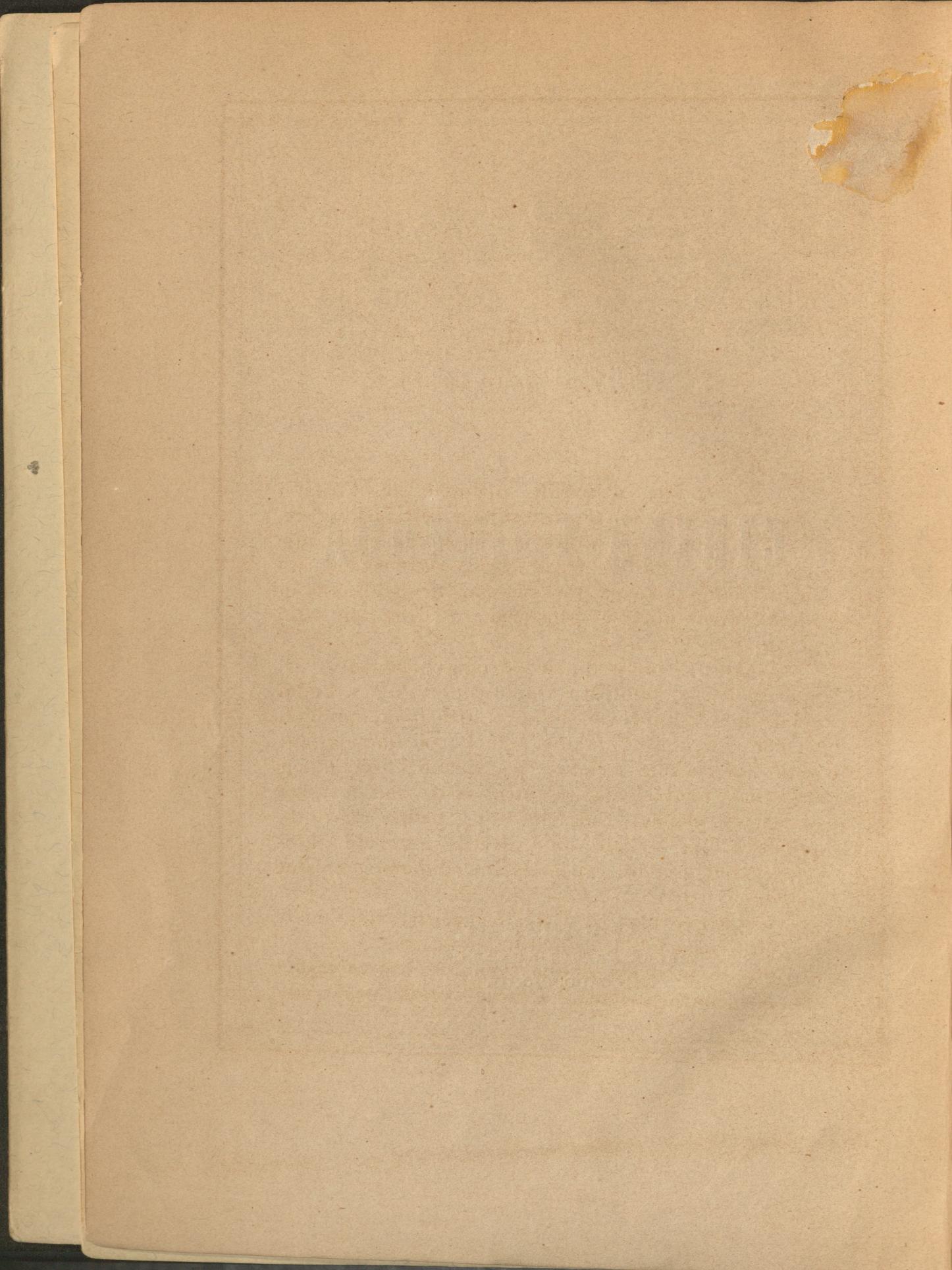
MDCCCLXIII.

Bru
36

1168

KRAL

SVEUČ. SEMINAR
ZA HRVATSKI JEZIK
ZAGREBU

Uvod.

P riznanje neumrlih zaslugah sv. Cirila i Metoda za razprostranjenje kršćanske vjere, prosvjete i književnosti kod Slavenah, nije se moglo od svega naroda slavenskoga veličanstvenije pokazati pred svietom, nego obćenitom svetkovinom njihove uspomene, u jednoj te istoj godini proslavljenom.

Nakon tisuć godina prvoga pojavljenja sv. apostolah na zemljишtu velike Moravske, s kojim se počima i književno njihovo djelovanje, probudi se čut zahvalnosti prama njima u svemu ogromnom slavenskom svetu, pa nakon tisućljetnog crkvenog razdvojenja, sjediniše se u duhu opet sva slavenska plemena, od iztočne i zapadne crkve, da proslave ime i djelo onih svetih muževah, koji oduševljeni pravim apostolskim duhom, naučahu njegda u ~~u n a r o d n o m~~ jeziku, da je sveta vjera Isusova jedna, ako su i sljedbenici ove vjere imali različitim obredah i različitim poglavarama.

Što se je ikada dublje taknulo čuvstva ostalih plemenah slavenskih, to je svagda našlo od-

ziva i u grudih plemena hrvatskoga: time nije čudo, da i pobožna želja, proslaviti ove godine tisućljetnu uspomenu slavenskih apostolah, i prvih krštjansko-slavenskih književnikah, u kraljevini Hrvatskoj obćenitim oduševljenjem prihvatjena biaše; s toga je i družtvu za jugoslavensku povjestnicu i starine lahak posao bio, naći shodne puteve, kako da se novi po rimskoj vlasti opredijeli dan sv. Cirila i Metoda, to jest peti srpanj, u Zagrebu što svetčanije proslavi; za koje proslavljenje povećati, odlučilo je isto društvo izdati ovu „Tisućnicu“ na vječnu uspomenu toga tisućljetnoga svetkovanja.

Ako ikoje pleme slavensko, to imadu doista Hrvati i pravo i dužnost svetkovati uspomenu sv. Cirila i Metoda, jer uprav u hrvatskom narodu zasadiše ovi sveti vjeroviestnici, s narodnim jezikom i s narodnim crkvenim obredom, onaj kriepki narodni duh, što je Hrvatom podavao snage kroz vjekove, u svih duševnih borbah sa silovitim tudjinstvom, što ih je bodrio u svih tugah, zadanih im od mnogih neprijateljih tudjih i domaćih.

Ovdje neima prostora, da obširnije razložim sve one prevažne posljedice, što ih je imalo kod Hrvatah spasonosno djelovanje svetih slavenskih apostolah; nu smatram ipak za potrebno, na kratko spomenuti njekoje čine, koji su proiztekli iz vrela njihova djelovanja.

Neima dvojbe, da su sv. slavenski apostoli na svom opetovanom putovanju u Rim (867. i 870.), posjetiv takodjer Mletke, udarili onamo putem preko posavske i primorske, tada većom stranom

jur po njemačkih ili talijanskih vjeroviestnicih pokrštjene Hrvatske, gdje su, osobito u južnoj Dalmaciji, obratili mnoge zaostavše pogane na vjeru Isusovu, čim su zajedno kod ostalih jur pokrštjenih Hrvatah, utvrdili vjeru kršljanskiju, s uvedenjem slovenskoga jezika u crkvene obrede.

O novom onodobnom pokrštenju Hrvatah, svjedoče nam, osim cara Konstantina Porfirogenita, takodjer domaći naši ljetopisi popa dukljanskoga i neimenovana Hrvata¹⁾). A da je po sv. Cirilu i Metodu uveden slavenski jezik u crkvene obrede i kod Hrvatah, to potvrđuju skoro svi suvremeni i kasniji povjestnički spomenici.

Poznato je takodjer, kako je sveti Metod, kao panonski nadbiskup, uspješno djelovao kod podravskih i pomurskih Hrvatah, u ono doba, kad je živio na dvoru Kocela kneza. Ima dapače tragovah, da je crkveno djelovanje sv. Metoda uspješno protezalo se na istu sjevernu veliku Hrvatsku, stupivšu tada u politički savez s velikom Moravskom, te se uprav ovomu djelovanju pripisati ima, što krakovski i ostali stanovnici velike Hrvatske, u kasnije doba, poznati bijahu kao najžeštji branitelji slovenskoga obreda i jezika u državi Poljskoj.

Ali kao što su jur za života sv. Metoda njemački biskupi u Panoniji i u Moravskoj sva mo-

¹⁾ „I tako sveti muž Kostanc (Ciril) naredi popove i knjigu hrvacku, i iztumači iz gárčkoga hárvačku knjigu i hárvački iztumači evangelia i sve pištule crikvene, i tako staroga kako novoga zakona, i učini knjige s papinim dopušćenjem, i naredi misu, i utvàrdi zemlju u viru Isuklárstovu, i vazé prošćenje i obrati k Rimu put svoj, koji mu pod posluh sveti zapovidan biše.“ Kronika Hrvatska iz XII. veka. Arkiv I. str. 14.

guća sredstva upotrebljivali, kako da unište u tamоnjoj crkvi slovenski jezik i obred, i kako da pred rimskom stolicom ocrne djelovanje sv. Metoda; isto tako podizali su se proti nauku Metodovu i proti uvedenju slovenskoga jezika u službu božju, talijanski, rimskim duhom opojeni svetjenici po Dalmaciji i po ostaloj hrvatskoj zemlji, te su sa svojim odporom dali povod, što se je još za života sv. Metoda (878) sav narod hrvatski, zajedno sa svojim vladarom Sedeslavom, te s istim spljetskim nadbiskupom Jurjem, odvratio od Rima i od latinskog nasilnog obredovanja, primivši grčke obrede u crkvi i podvrgnuv se poglavarstvu što carigradskog, što oglajskog (tada grčkog) patriarkata.

U nastavših izza toga nemirih, ubijen bi Sedeslav, i na stolici veliko-župansku naroda hrvatskoga sjede godine 879 Branimir, koji radi privrženosti svoje k Rimu i latinskomu obredu, na svojoj stolici od neprijateljih i nezadovoljnikah okružen bijaše.²⁾ Ovi umiriše se tek onda, kad papa Ivan VIII. godine 880., uslijed neumornoga djelovanja sv. Metoda u Moravskoj, za sve Slavene spasonosno načelo javno i pismeno izreče: da se osim poveljenih do tada triuh jezi-

²⁾ „Apostolica volumus benignitate fouere, ut gratiam et benedictionem sanctorum petri et pauli apostolorum principis et nostram super te habeas diffusam; a visibilius et invisibilius hostibus qui saluti humane insidiari et impedire non cessant salvus semper ac securus existas, optata mque de inimicis victoria m facilius possis habere.“ — „Tanto super te omnes inimicos tuos et rebelles adversarios eris procul dubio vitor et potens.“ Littera Joannis Papae VIII. ad Branimirum. Regesta Epist. Joannis VIII. in Arch. Vaticano. N. 191. p. 73.

kah, naime hebrejskoga, grčkoga i latinskoga, crkveni obredi i služba božja takodjer u svih ostalih jezicih, a navlastito u slovenskom jeziku obslužavati mogu³⁾.

Ali ovo slobodoumno i za neograničenu svinju crkve veoma spasonosno načelo, bude uplivom slavenskih neprijateljih u Rimu do skora zabačeno, a u slavenskim zemljama od tujinaca i tujim duhom zaslijepljenih vladarah upravo od-sudjeno⁴⁾.

Četrdeset godinah nakon smrti sv. Metoda, zabačen je, uplivom ponajviše Ivana III. nadbiskupa spljetskog, na crkvenom zboru spljetskom g. 925., pod predsjedničtvom kralja hrvatskog Tomislava i u nazočnosti zahumskog župana Mihalja, prigrljeni po narodu sa svom žestinom nauk sv. Metoda. Narodni crkveni obred i slovenski jezik bude u državi hrvatskoj zabranjen, sve crkve narodne imale su se pozatvoriti, narod vieran svomu jeziku i obredu, imao bi bio ostati bez crkve, bez svetjenikah i bez službe božje.

³⁾ Neque enim tribus tantum, sed omnibus linguis dominum laudare auctoritate sacra mōnemus. — Nec sane fidei vel doctrine aliquid obstat sive missas in eadem scilicet slavonica lingua canere, siue sacrum evangelium vel dictiones diuinis novi et veteris testamenti bene translatas et interpretantes legere, aut alia horarum officia omnia psallere. Quoniam qui fecit tres linguas principales, hebream scilicet, grecam et latinam, ipse creavit et alias omnes ad laudem et gloriam suam. Epist. Joannis PP. VIII. ad Sfentopulehum. Ep. 257 p. 99. in Regestis Arch. Vatic.

⁴⁾ Izza divlje navale azijatskih Magjarah bude napokon s prognanstvom učenikah sv. Apostola slavenskih, jezik i obred slovenski na mnogih mjestih u velikoj Moravskoj i Panoniji sasvim uništen, te nadje zajedno s prognanimi učenicima i njihovimi sljedbenicima, jedinu obranu i zaštitu kod susjednih Hryatah, Srbah i Bugarah.

Tad ustane u ime svega naroda hrvatskoga neumrli Grgur biskup ninski, upravljujući zajedno obudovljenom biskupijom sisačkom, skradinskom i duvnanskom⁵⁾, te se opre muževno, kao djed, ili patriarka naroda i obreda hrvatskoga, proti zaključku crkvenoga zbara i proti svim protivnim jeziku slovenskomu naredbam zbara spljetskoga, te istoga rimskoga pape Ivana X. Sav skoro narod hrvatski pristane tad uza svoga djeda, te sila vlasti crkvene i svjetovne iznemogne naprama složnoj volji naroda, i naprama duhu razplodjenom po svetom Metodu.

I opet minuše sto trideset i četiri godine, kad za vrieme hrvatskoga kralja Krešimira IV., uplivom ponajviše tadašnjega spljetskoga nadbiskupa Ivana IV., rimski papa Nikola II. po svom poslaniku kardinalu Majnardu, god. 1059 novi crkveni zbor, glede obreda i jezika slovenskog, u Spljet sazvati dade, na kom zboru bude s nova jezik i obred slovenski u crkvi hrvatskoj zabranjen, sveti Metod za heretika proglašen i crkve hrvatske pozatvorane.

Ali s nova nadju se boroci, oko kojih sakupi se narod hrvatski, braneći s crkvenim jezikom svetu baštinu svojih apostola Cirila i Metoda. Prosti pop Vuk i starac biskup Cededa⁶⁾, uzprotive se žestoko nepravednim naredbam svoga poglavarstva, i premda bijahu kažnjeni jedan tamnicom, drugi prokletstvom, narod neodstupi ipak od nauka i predanja svetih svojih vjeroviestnikah.

⁵⁾ Farlati Illyricum Sacrum T. III. p. 103.

⁶⁾ Nije li u tom imenu sakriven opet djed hrvatski?

Jur nakon petnaest godinah poslò opet rimski papa Aleksandro II. svoga poslanika kardinala Ivana u Dalmaciju, da sazove novi crkveni zbor, na kom bijaše g. 1064 po tretjikrat zabranjen kod Hrvatah jezik i obred slovenski. Nu budući da ni ova treća zabrana uspješnih posljedica, osobito na kopnu hrvatskom i po otocih jadranskoga mora, imala nije, okanila se napokon rimska crkvena vlast svake dalješne zabrane jezika i obreda slovenskoga, tim više, budući da strastno protunarodno postupanje slietskih nadbiskupah i njihovih privrženikah, s jedne strane, a neprestani odpor naroda hrvatskoga, sa skopčanimi mnogovrstnimi bunami, s druge strane, nesretnu kraljevinu Hrvatsku, stojeću vazda u borbi s napadajućom silom istoka i zapada, dovede do skrajne propasti.

Pokrajine njekadašnje hrvatske države bijahu već odavna medju vladom ugarskom, njemačkom, mletačkom i srbskom porazdieljene, ali duh narodnosti i ljubav k svome jeziku i pismu, što ju sv. Cyril i Metod sa svojim djelovanjem zasadiše, neutrnu u narodu hrvatskom.

Njekoliko godinah minù odkad Hrvati, stojeći pod vladom ugarskoga kralja Bele IV., sa svom svojom narodnom snagom, najstrašnije neprijatelje krštanstva i europejske prosvjete, naime Tatare i Mongole, na svom zemljишtu i na svome moru godine 1242 hametom potukoše, kad godine 1248 umni papa Inocencio IV., na prošnju senjskoga biskupa Filipa, hrvatskomu narodu porabu slovenskoga jezika te glagolskog pisma i obreda, za one

28

prediele i crkve, gdje je do onda jezik slovenski kod službe božje u običaju bio, s nova podvrdi ⁶⁾. četiri godinah kasnije, naime godine 1252 dozvoli isti papa biskupu Krčkomu da na otoku Krku, kod Benediktinah sv. Nikole od Omišlja, porabu slovenskoga jezika u službi božjoj po starom običaju dopustiti može ⁷⁾.

Na taj način uzdrža se unapred crkveni jezik i obred slovenski kod Hrvatah zapadne crkve sve do vremena Reformacije, jer crkvene rimske vlasti volile su napokon na tiho i častimice dozvoliti ono, što bez velikoga pokreta i otpora zabraniti mogle nisu ⁸⁾.

Slovenski crkveni jezik s glagolskom službom božjom, koju hrvatski Benediktini u 14. stoljetju (1347) na istu česku zemlju presadiše, razplodi se tečajem vremena kod Hrvatah zapadne crkve na toliko, da je u petnaestom stoljetju vladao po svoj skoro Dalmaciji, sjevernoj Albaniji, Istri, prekokupskoj Hrvatskoj, po njekojoj strani Bosne, te na daleko rasprostranio se po istoj pokupskoj, posavskoj, podravskoj i medjumurskoj Hrvatskoj, budući da još tečajem svega 16 veka u Zagrebačkoj biskupiji mnogo župah i monastirah bijaše, u kojih su glagolski župani i redovnici rabili u crkvi jezik slovenski ⁹⁾.

⁶⁾ Jura Regni Croatiae I. p. 67.

⁷⁾ Theiner. Vetera monumenta Slavorum meridionalium Historiam illustrantia. Romae 1863. I. p. 79.

⁸⁾ Farlati Illyricum Sacrum T. III. p. 142.

⁹⁾ U Štrigovu, trgovištu medjumurskom, na granici Štajerske, utemelji jur g. 1448 knez Friderik Celjski i Zagorski, iz pobožnosti prama sv. Jerolimu, opatiju i monastir glagolskih redovnikah. — Bedeković. Natale Solum St. Hieronymi. Neostadii 1762., p. 300. — Po-

U vrieme crkvene reformacije, presadili su ponajviše Hrvati oduševljenje za porabu narodnog jezika pri službi božjoj, takodjer u susjedne zemlje gorutansko-slovenske, te su u Kranjskoj, uz Trubera, većom stranom Hrvati iz Istre, jadranskoga Primorja, te iz Dalmacije, neumorno djelovali na polju razplodjivanja novoga vjerozakonskoga nauka i narodne književnosti ¹⁰⁾.

Ponovljeno u ono doba zanešenje svega naroda za svoj crkveni jezik i narodni obred, djelovalo je na isti Rim i na domaća zapadno-crkvena poglavarsva na toliko, da se je tada ozbiljno misliti počelo: kako da se s obćenitom željom južnih Slavenah,

četkom 16. wieka (1501) spominju se u Zagrebačkoj županiji: u Dragolinu kapelan Jakob glagolita; na Kravarskom kod sv. Katarine župnik Andrija glagolita; u Petrovini župnik Grgur glagolita. A još prije, glagolski fratrovi u samostanu Svetica h na brdu Smolči, kamo stoprve g. 1627 knezovi Zrinjski latinske redovnike sv. Pavla uvedoše. — Kerčelić Hist. Eccl. zagr. p. 21. 23. — Prilikom obdržavanog crkvenog zbara u Zagrebu g. 1574 pod biskupom Jurjem Draškovićem, spominju se sljedeći glagolski župnici i svetjenici. Pri sv. Nikoli na Zelinu župnik Vincen glagolita; na Granešini župnik Ivan glagolita, pri svetoj Klari na Savi župnik Grgur glagolita; u Nartu upravitelj župe Ivan glagolita i na Otri župnik Grgur glagolita; pri sv. Petru na Petrovini župnik Mate glagolita; kod sv. Marka na Trnju (in Spinis) župnik Mate dalmatin; na velikoj Gorici u Turovomopolju župnik Ivan glagolita; na starih Čićah župnik Vince dalmatin; na Vukovini župnik Juraj dalmatin; pri sv. Mariji pod Okićem župnik Ivan dalmatin; pri sv. Jurju u Maruševcu kod Varaždina, župnik Ivan glagolita. — Joannis Levaković. Ordo et Series Cleri Dioecesis Zagrabiensis 8 Martii 1574 in Synodo. Msc. i Constitutiones Synodales Ecclesiae Zagrabiensis pro Clero dioecesano recusae. Zagrabiae 1805. p. 312.

¹⁰⁾ Sjetimo se samo proslavljenih muževah: Pavla Petra Vergara biskupa ponajprije Senjskog, zatim Koparskog; Stjepana Konzula, istrijanina, Mate Frankovića (Flacius Illyricus) iz Labina u Istri, Antuna dalmatina, Jurja Juričića, Leonarda Merherića iz Dalmacije i. t. d.

a ponapóse Hrvatah, da uzdrže u crkvi pri službi božjoj narodni svoj jezik, skopčaju takodjer interesi rimske vlasti i crkve.

Najbolje sredstvo za to bijaše: prevadjanje i pečatanje slovenskih crkvenih knjigah u duhu rimskoga dvora i crkve, te u tom poslovanju stekoše velike zasluge njeki hrvatski biskupi i crkveni književnici, rodom ponajviše iz Dalmacije i Primorja, medju kojimi spominjem samo od starijega vremena nadbiskupe: Pončuna, Levakovića i Kozmu,¹¹⁾ biskupe Kožičića-Benju i Jordana, kanonike i svetjenike Bedričića, Jakovčića, Pavla Modrušanina, Mateniku, Budinića, Pastrića, Sovića i. t. d. te napokon neumrle zadarske nadbiskupe novijega vremena: Matu Karamana, Antuna Kadčića, Vinka Zmajevića i biskupa rabskog Josipa Gocinića.

Još veće priznanje od naroda hrvatskoga ide rimskim papam Urbanu VIII. i Inocencu X. koji su, priznavši načelo pape Ivana VIII. glede porabe jezika slovenskog u crkvi, k razplodjenju toga jezika time najviše doprincieli, što su g. 1631 i 1648 zapovjedili pečatati i na novo urediti potrebite ža Hrvate crkveno-slovenske knjige, na kojih po-manjkanje tužilo se hrvatsko svetjenstvo od svieh stranah.

¹¹⁾ Na crkvenom zboru Špaljetkom, držanom g. 1688 izdade nadbiskup Stjepan Kozma, medju ostalima sljedeću naredbu za slovenski jezik: Clerici — in eam praecipue curam incumbant, ut illyricum litterale, quo missale et Breviarium perscripta sunt, perfecte calleant, alioquin sciant se ad ordines non promovendos, quum apud Illyrios eadem sit ratio illyrici idiomatis litteralis, quae apud nos latini. Acta Concilii Spalat. a. 1688, cap. XXIV. Paduae 1689.

Nu kao što se je koncem 16. veka (1593 i 1596) s Klaudiom Sozomenom biskupom puljskim, i s Franjem Barbarom patriarkom voglejskim, započela reakcija proti upotrebljivanju slovenskoga jezika kod službe božje u Istri, tako je nastavljeno protunarodno ovo djelovanje u sljedećih vjekovih po Ježuvitih u zagrebačkoj biskupiji,¹²⁾ po biskupu Petru Marianu u senjskoj biskupiji (1654), te po njekih, talijanskim duhom napojenih, biskupih i nadbiskupih najnovijega vremena u Dalmaciji.¹³⁾

Nu blagotvorno sieme svetih apostolah slovenskih Cirila i Metoda nije ipak sve do danas usahlo na zemljištu hrvatskom, navlastito u senjskoj, krčkoj i spljetskoj biskupiji; te uprav ove godine, kad slavimo tisućletnicu na uspomenu svetih naših apostolah, ori se opet sveti njihov jezik od oltara i pjevališta prvostolne crkve glavnoga grada hrvatskoga, te spasonosni njihov nauk, s nova odobren po istoj svetoj rimskoj stolici,

¹²⁾ „Saeculi XVI initio in Dioecesi quoque Zagrabensi sacerdotes glagolitae non deerant. Ili defecerunt postea, quam societas Jesu Zagrabiae, alibique ludos litterarios aperuit. (1606)“ Josephi Mikoczi olim Societatis Jesu postea Dioec. Zagrab. presbyteri, *Otiorum Croatiae Liber unus*. Budae 1806 p. 223.

¹³⁾ Još za vrieme nadbiskupa Zadarskog Mate Karamana (1746—1771) bijaše u čitavoj njegovoj nadbiskupiji, osim Zadra i Paga, jezik slovenski u porabi u svih skoro župah i monastirih. U istom Zadru bijahu tri bratovčine svjetjenikah slovenskoga obreda, za koje se je u župnoj crkvi svetoga Simeona, na praznik toga svetca, slovenska misa na njegovom grobu kod glavnoga oltara pjevala. Isto tako bijaše u Zadru osim sjemeništa latinskoga, takodjer sjemenište hrvatsko, utemeljeno od nadbiskupa Zmajevića, povećano od nadbikupa Karmana, a s dohodeci umnožano od papah Benedikta XIII. i XIV. gl. Mathaei Caraman Archiepiscopi Jadrensis. *Status Archidioecesis Jaderaiae*. 1754. MSC.

nalazi odziv u svih nepokvarenih srdečih naroda hrvatskoga, i spaja duševno ujedno sve pobožne čuti i glasove ogromnoga slavenstva.

U Zagrebu dne 24. lipnja 1863.

Ivan Kukuljević Sakcinski.

Sveta priča

o

solunskoj braći, slovjenskim' apostolima

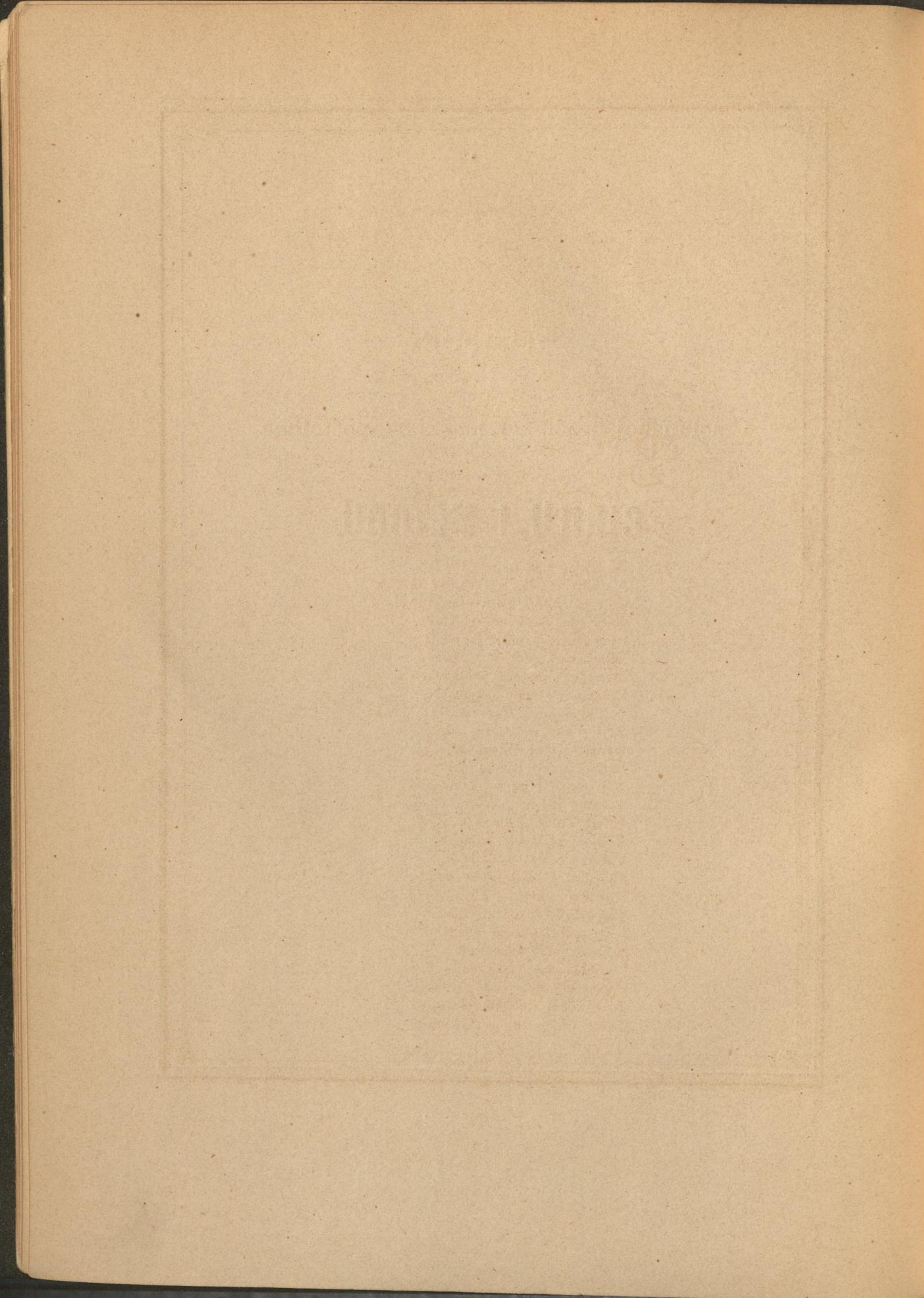
sv.

CIRILU I METODU.

I z p j e v a o

J. T.

I.

Što se ono razabire s mraka ?
Što svjetluca iz davnosti tavne,
Iz slovjenskog pravječnoga doba,
Kano mjesec sa oblačna neba,
Kadno jedva trag mu se opaža
Po zasjaloj sivoj pavedrini ?
Krst je ono u prošlosti tavnoj,
Krst je častni, vjera pradjedovah,
Pomrčena oblakom tudjinstva,
Zamagljena pojmom crnobožtva,
Zašutkana ljudskim požudami,
Zastršena môrom, vukodlaci
I drugimi strašili poganskim'.

Al da ima Bog svevišnji jedan,
Koji stvori ono sunce žarko,
Da mu organj nikada nejenja,
Grijući nas s daleke daljine ;
Koji stvori i mjesec i zvezde
Poredav jih po nebesnu svodu,
Da se kriese i da nebo rese ;
Koji stvori tisuće biljakah
I tisuće evieća svakojaka,
Silu drylja, voća svakovrstna,
Množtvo mravlja i kukaca raznih,
Tuštu ticah i u vodi ribah
I zvjeradi i pitoma blaga,
Milione ljudih raznolikih
I u tielu dušu bogorodnu
Umnu, sviestnu, budnju, neumrлу :
To Slovjeni slovijahu davno,
Davno prije, neg' se pokrstiše.

I kad uz krst častni prionuše
 I već bilo vrieme potrajalо,
 A Bog višnji nevolje jim vidje,
 Da od glasa tudjega se tudje,
 Da netuve svakog nastavljanja
 I da vjera s nejačtva jim strada,
 Da jim gine, mjesto da se širi:
 Tad svevišnji Slovjenom se smili
 I odluči unapriedit spore,
 Neputne na čistac izvesti,
 A mlitave razigrati malo,
 Da im vjera ojači u njedrih,
 Da se svrh njih sve to bolje vedri
 I krst častni da osvane sjajan,
 Sjajan, dičan, jak i spasonosan!
 Blago onom', komu Bog pomaže!

I svevišnjom božanstvenom voljom
 Zasinuše dva ognjena stupa:
 Temelj jim je na zemlji slovjenskoj
 A yrsima tiču se nebesah.

Niesu ono dva ognjena stupa,
 Već su ono dva rodjena brata,
 A brat, znajte, rieč mi nije mala!
 Ta su braća Metod i Konstantin,
 Što nogama hodahu po svetu
 A do neba dopirahu umom.
 U Solunu na bugarskoj zemlji
 Rodiše se od helenske krvi
 Od otca si plemenita rodom,
 Od otca si poglavita vlašću.

Oba brata prostrana su srca,
 Oba brata velika su uma:
 Pak jim svaka mili se vrlina
 Brzo sviknu svakom' nastojanju,
 Nijedan jim nedodija posó,
 Nijedna jim nesmeta tegoba,
 Nijedna jih nestraši pogibelj,
 Svetoduhom snagom opasani,
 Boga puni te božjom s pomoći
 Za nečim će uzvišenim poći!

Za rana se dadoše na knjigu,
 A helenska to je knjiga bila.
 Što se našlo u toj knjizi vrla,
 To jim umu i srcu se sviklo.

Obikoše i slovjenskom slovu,
 Što Bugari tad ga slovijahu.
 Prvi Metod dorasto do čina,
 Dadoše mu neku pokrajinu,
 Mnoga ljeta tamo knezovaše.
 Tu udesi poznavati narod,
 Nevolje mu, um i običaje.
 Al se nakon te odreče časti,
 Uputi se put olimpske gore,
 Postriže se i posveti radnji,
 Svetoj radnji medju svetim' oteči.
 Stade š njima Bogu na molitvu,
 Uze opet knjigu milovati,
 Uz nju dane, noći provoditi,
 Um si bistrít i oštřiti volju,
 Ako Bog dá, u namjenu bolju.

A Konstantin ljetí puno mladji,
 Ali umom stariji od brata
 Posveti se umlju i nauci,
 Te za svoga jošte mlađa veka
 Bogoslova Grgura prouči.
 I pospješi za znanjem visokim
 Te od srođna Teoktista pozvan —
 Od careva možna logoteta —
 Ode mladjan bielu Carigradu,
 Da se učeć s carevićem mladim
 U nauci vrstnoće dokopa.
 Pak uz ino lati se Omira,
 Jer kad pjesnik medi i začinja,
 To je umu last i odmaranje
 Za rad těži povod razigranju!
 Još se uči od mudrijeh glavah,
 Od Fotija i od nekog Lava,
 Rječitosti mudroj i pobjednoj,
 Mudrovanju bistru, pronicavu,
 Računanju oštroumnu, stavnu,
 Zemljomjerju dosjetnu, razložnu,
 Zvjezdoslovju divnu, bogohvatnu,
 A i glasbi nježnoj, miloglasnoj,
 I svim inim vještinam helenskim,
 Što jih kašnje učeni bjegunci,
 Kad im Turčin ote domovinu,
 I po inom udomiše svetu!

S takva znanja, s takovih vještinah
 S uljudnosti i svake vrline

Naš Konstantin bijaše na glasu;
 A još većma na čuvik izadje,
 Kadno Janes mudropleti skoči,
 Nek' mu koji vještak se iztakne,
 I dokaže bludnju kipoborstva —
 A Konstantin od učenih naslat
 Mlad ga pobì i u sram natjera.

Bolje j' umjet, nego li imati!

Poslje smrti cara Teofila
 Teoktisto, rođak Konstantinov,
 Dostao se ponajveće vlasti;
 Jer u ime mladoga Mihajla
 Uz caricu i dva joj rođaka
 On najpače zemljom upravljaše.
 Teoktisto, mudri taj velmoža,
 Obljubio rođaka si slavna,
 Voljan bio, vidjet ga čestita!
 Bilo u njeg kumče umiljato,
 Djevojčica visokoga roda,
 Obiliujuć ljepotom i dikom,
 A na glasu s njege i dobrote
 I sa svoga velikog bogatstva!
 Mnoge l' oči za njom pozirale,
 Mnoge l' želje oko nje se svile,
 Mnoge l' sanke o njoj se usnile
 I u siev ju divni umatale,
 Gradile ju ljepšom i sjajnjom,
 Bila čudom sremu Carigradu,
 Bila mládeem smjerom zamjeritim!
 Teoktisto divno čudovište
 Konstantinu voljan ponudio,
 Ponudio š njom i dostojanstva,
 Utiruć mu svakoj sreći pute,
 Uvodeć ga u tragove slave.
 Al Konstantin rođaku si reče:
 „Ponuda je liepa i čestita,
 Ali na svem velika ti hvala;
 Jer za veću ja neznadem sreću,
 Već uzaman ići za naukom,
 Baviti se umljem, i knjigami,
 I gospodnjim biti službenikom,
 A da s inom nemučim se brigom!“
 Nehtjelo se njemu, dat se vezat,
 Kano tobož, da će čemu višjem'
 Trebatи mu slobodice zlatne!

Višnja ruka tako iz daleka,
Stanovite uporavlja zgode!

Konstantina eno svećenikom :
Malo vrieme pri Sofiji crkvi
Patriarku bio knjižničarom ;
Al to mu se dangubom pričini,
Pak ostavi laksi poso drugim,
Ode kradom nekom' samostanu
Na obali od uzkoga mora,
Da na miru s knjigom poboravlja.
Al za malo nadjoše ga tamo
Te ga težkom obrnuše mukom,
Da se vrati bielu Carigradu,
Da sveobćoj odzove se želji,
Na stolicu sjedne učiteljsku
Mudroslovje da jim š nje predaje!

Malo bilo, za dugo nebilo,
A Mihajlu došli poslanici
Od armenskog vodje Amermana,
Da izprose vrla učenjaka,
Koj bi unom jak i vrstan bio
Nadjačati učene Arape,
Opravdati vjeru Isusovu.
Svi pogledi tu se uperili
U izvrstna mlada učenjaka,
Okupili opet Konstantina,
Da poslanja podhvati se toga,
Da za vjeru ide bojak biti
Umom bistrim, porazitim slovom.
I Konstantin pusti učiteljstvo,
Ode tamo u armensku zemlju,
Dosta truda, muke premučio,
Bojak bio častno i odvažno,
Te sa slavom odonud se vrati.

Al mu opet grad se obnevidje,
Odreče se sve njegove slave,
Okani se ljudskog drugovanja,
Odnemari hvalu i priznanje,
Što imade, sirotinji dade,
Pak otidje opet samotovat,
I samoga sebe razmatrati ;
Ode tamo na olimpsku goru,
Bratu svomu u naruče vjerno,
Da zajedno š njim se Bogu moli,
Da se š njime i s knjigami druži

◆ VIII ◆

I pripravlja visoku poslanju,
Nepoznaru a i neslućenu,
Al od Boga njemu namjenjenu!

Malo opet postajalo vrieme,
Tad Kozari bielū Carigradu
Uputili svoje poslanike,
Nek zaištu muža učenjaka,
Da doskoči Židom, Saracenom,
Hulećijem vjeru Isusovu,
Pak ako jih razloži nadhvra,
Da će tad se Kozari pokrstit.

Opet misli na jedno se smisle,
Opet glas se puti Konstantinu,
Da se s bratom diže sa Olimpa,
Da putuje u Kozare hrabre,
Kristovu jim tumačiti vjeru,
A Židove učene pobijat.

I braća se učena upute
U daleke, u neznane zemlje,
Danom idu, noćju počivaju,
A u grudma višnjeg Boga nose,
Koj' jih jači, da neklonu duhom
Na dugome i tegotnu putu.

Na Krzonu, na današnjem Krmu
Neko vrieme pričasila braća
Učeći se kozarskom' jeziku.
Tu Konstantin nadje evandjelje
Ruskim, kažu, pisano pismenî,
I tu nadje psaltir iste ruke
I čovjeka tom' jeziku vješta,
Te se od njeg uči živoj rieči
I uči se novo čitat pismo,
Kakvo dosle Grci nevidjeli.
Eto opet providnosti mudre,
Da Konstantin namjerice tobož
Tu na nove naišao znake,
Kojem' ljudska besjeda se piše!

A znajući Konstantin iz knjigah
Da je negda sveti Klemens papa
Pisac slavní i učenik Petrov
Od Trajana prognan u tu zemlju,
Tu i umro smrću mučeničkom:
Uze tražit i u sveta pitat,
Gdje bi svećev grob se mogo naći,
Pak upućen na obližnji ostrov,

Gdje da tajom svetac je sahranjen,
 Preveze se na korabliji lahkoi
 I na ostrov s pratici stupi.
 Pobrzao, ko da Bog ga vodi,
 I naidje na svečevu raku ;
 I u slavi moći prevezoše.

Imala su minuti stoljeća,
 Imalo se u Kozare poći,
 I Konstantin tu je imo stati,
 Da se nadju mučeničke moći,
 Pak da budu u prilog poslanju,
 Što ga braći Višnji namienio.

I otidju braća u Kozare,
 I Konstantin pre se sa Židovi,
 Mudrim slovom, divnom učenosti.
 I u osam slavnijeh besjedah
 Pobi slavno svoje protivnike,
 I pokrsti dvie stotine ljudih
 I izhodi u kozarskog kana,
 Kog je volja, da se krstit smije!

Vratise se braća Carigradu,
 Gdje Mihajlo podpućen od Barde
 Ignjatiju patriarha svrže,
 A učena Fotija zapopiv
 Za malo ga, za nedjelju danah
 Carigradskim stavi patriarchom.
 U to Metod i Konstantin stignu
 I donesu s puta puno hvale
 A i svete moći Klementove.
 Pak još većma na glas izadjoše
 S odlučnosti i požrtvovanja
 I sa svake kršćanske vrline !
 S tog Mihajlo i patriarch Fotij
 Starijega brata zaokupe,
 Nadbiskupsku stolicu mu nude,
 Al se Metod liepo zahvalio,
 Samostan si izbra polihronski,
 Igumanom tu ga postaviše,
 Da se može dat na svete knjige
 A za drugo da neima brige !

A Konstantin stao na molitvu
 U svetijeh Apostolah erkvi.
 U njihov se ugledava ugled,
 Po njihovih činih i naumih
 Svoje smjere bistri, uporavlja ;

Bogodušne Apostole motri
 Imajući sam apostolovat,
 Premda skromnik toga neslučaše.
 Al gospodnjem po osnutku svetom
 Davno bilo tako ugoujeno!

II.

Bilo tomu već godinah dviesta,
 Odkad krst se javi u Slovjenstvu,
 Sad poniknu, sad opet uzniknu,
 Jak nebio; jerbo tudi je bio,
 Tudjilo se od njeg i Slovjenstvo
 A tudjenju nebijaše krivo.
 Božja milost vela i bezkrajna,
 Uzgojivši dva si srca vjerna.
 I ohrabriv kušnjom zatočnike,
 Popotaknu srce Rastislava,
 Tadašnjega kneza moravskoga,
 Potaknu ga iskrom svoga milja,
 Da zaželi razumjeti vjeru
 I razumjet rieči službe svete
 I da narod razumieva š njime.
 Car Mihajlo Grkom carevaše,
 Na zlo brži, nego li na dobro,
 Panoniji Kocelj knezovaše
 A Bugarskoj Borislav nekršten;
 Kad se vrli Rastislav domisli
 I Mihajlu posla poslanike,
 Da zaištu u njeg svećenike
 Dobro vješte slovu slovjenskomu.
 Caru bilo do većeg ugleda,
 Do upliva u tudihi državah,
 Poslanike liepo dočekao,
 Dobru pomoć njima obrekao,
 Nedvoumeć, koga bi jim dao.
 S mjestu pozva mudra Konstantina
 I poruči po Metoda častna
 U tom poslu ova izkušena,
 Dobro vješta slovu slovjenskomu.

Povjeri jim veliko poslanje
I videći u njih dobru volju,
Zapovjedi sve spremiti za put,
Uslobodi braću i reče jim,
Da prouče potrebe Slovjenah,
I da uzmu, što jim treba knjigah,
Pak da jave, kada krenut kane.

Tad Konstantin duhom apostolskim
Starati se uze za Slovjenstvo
I razumjev s ustah poslaničkih,
Da nemadu slovjenских knjigah,
Nit da znadu svojim slovom pisat:
Uze s mjesta bogodušan mudrac,
Bog zna da li baš iz svoje glave
Il po ruskom poznatu si pismu
Uze gradit slovenska pismena,
Po grčkom jih liku upriliči,
Za dan za dva azbuku si stvori,
S mjesta poče tom azbukom pisat,
Poče sveto prevoditi pismo,
Da ponese i duhovna dara.

Blagoslovjen trud ti Konstantine!
Um ti veli pokrenu Slovjenstvom
I zasinu oko častna krsta,
Ko sunčana zraka oko sveta.
Poslje ciele tisuće godinah,
Syihkolikih evo nas Slovjenah,
Da slavimo twoju uspomenu!
Svi smo željni, da Rim nadje brzo,
Da nam dade svete twoje moći
Da nam dade desnicu ti svetu,
Štono naša nacrtta pismena,
Što Slovjene negda blagoslovi!
Svjetla majku tko će da neštuje?

Car Mihajlo pisa Rastislavu:
„Saljem tebi do dva učenjaka,
Dva po rodu i po Bogu brata,
Što od mene darove ti nose
I nose ti knjige i molitve,
Što jih na vaš jezik prevedoše,
Da pristane narod tvoj uz one,
Što jezikom svojim slave Boga!“

S carskim pismom i s carevim dari
S blagoviesti i s knjigami inim'.

I sa svetim Klementovim moćmi
 U bogatu crkvenu odielu
 Krenu braća iz Sofije crkve
 A prate jih srečni Moravljani,
 Što jih k caru Rastislav odasla,
 Veselo se domu vraćajući.
 Gledao jih Carigrad vaskolik,
 Pak se svaki tajno s braćom prašta,
 Sluteć, da je za u vieke bilo!
 I Bogu se kršten svet pomoli,
 Da put srećan i napredan bude!
 Ugodiše braća put Bugarske
 Put negdašnje mile postojbine.
 Došli u rod i u prijatelje,
 Štono braću milo dočekaše,
 Dočeka jih i starica majka,
 Šireć ruke i roneći suze,
 Suza suzu stizat neprestaje,
 Tako jim se majka radovala.
 Dugo vrieme braća tu borave,
 Kako nebi rado boravili,
 Kad majčina ljubav jih ustavlja,
 Kad mladosti krasna uspomena
 I drugovah radost jih susteže.
 Al za toga mila boravljenja
 Sviestna braća u nemar nemeću
 Dužnosti si svetoga poslanja,
 Već revnuju apostolskim žarom
 Upućujući razborite glave
 U slovijenskoj uzkrsnuloj knjizi,
 I slovijenske uče jih molitve,
 Uče liepu vjeru Isusovu.
 A još k tomu dūlje prevodjenje
 Svetog pisma, svete liturgije.
 A sestrica kneza Borislava,
 Što ju nekad Grci zarobiše
 I u svojoj zemlji pokrstiše,
 Veledušna kršćanka budući
 Priložila braći apostolskoj,
 Branila jih u bratovih dvorih,
 Te u kneza složno izhodili,
 Da se širi vjera Isusova,
 Da gospodi po bugarskoj zemlji,
 Gdje je dosle pastorkinjom bila!
 Borislav jim zavjeri se pače,

Da će i sam, čim sagradi crkvu,
Svečano se dati pokrstiti.

Tako slavno budući uspjeli,
Oduživ se dužnosti sinovskoj,
Bilo jim se s majkom rastajati,
Bilo jim je u svjet dalek poći,
U svjet dalek a za poslom takvim,
Da jim majka, razmišljajuć svašto,
Povratku se nada i nenada !
Pak se bila vrlo raztužila,
Ali brzo uz Boga uznikla,
Pak se liepo sa sinovma prašta,
Smjerove jim svete blagosiva,
Bratsku ljubav majka preporuča,
Zaklinje jih majčinom ljubavi,
Da brat brata nikad neostavlja,
Nit u zgodи, niti u nezgodi,
Nit na smrti, nit po smrti istoj,
Već ako bi smrt zatekla koga,
Da brat onda bratovljevo tielo,
Čim obavi sveto si poslanje,
U bratovski samostan doprati,
Da si tamo bratski ga sahrani,
A do njega mjesto si ostavi,
Moleć braću vjernu, bogoljubnu,
Koji će ga rado poslušati,
Da kad umre, do brata ga smjeste !

I zaplaka majka na rastanku
I zaplaka Solun vaskoliki,
A odoše braća Solunjani,
Kud jih višnja volja odaslala.
Prikripljeni majčinimi svjeti
I njezinim milim blagoslovom
U Slovjene odoše moravske.

Oj moravska zemljo ponosita !
Ti onadar prostrana si bila.
Od Česke si ti se prostirala
I starinske od istočne Marke
Do Vacova i do slavne Tatre
I tja tamo do Tonisa rieke.

Oj moravska zemljo ponosita,
Srećna li si i vesela bila
Slovenske se dostav blagoviesti,
Kad ju donie Konstantin i Metod,
A dočeka knez na Velegradu,

Knez i silni narod bogodavni!
Raste slava knezu Rastislavu!
Prosloviše svetci po slovjenski,
Zaigraše te slovjenske grudi,
Oteše se sumnji i nemaru,
Prihvatiše vjeru milovanja,
Milovanja i dobrovorenja,
Doglašenu majčinjem glasom!
Odstupiše more, vukodlaci,
Krst se častni zasja po Slovjenstvu!
A kad braća pri oltaru božjem
Istijem se oglasiše glasom
Pojuć slavu Bogu na visini!
Onda narod silni zaplakao,
Zaplakao od radosti velje,
Čeg u prvu ruku neshvaćaše,
To mu sad se u dušu upilo!
Što se o led grudih razbijalo,
To mu sada srce uznosilo!

Hvalopiev.

Krili mi se krili
Pjesmo roda moga!
Nebu nad oblake
Do višnjega Boga!

Razigraj, uznesi
Srca vjerna puka,
Da nam budeš glasom
Djeda i unuka!

Voljna i pobožna
Teci nam iz ustih,
Da preda se Višnji
Pobožnicu pusti!

Dike tvoje divne
Bože kolike su!
I na bielu danu
I pri zviedzah kriesu

Velik sunca žarom,
Velik kûkom mora,
Velik triesom groma
I bezdnom prostora !

Divan si tolikim
Svieta divotami,
Stvarih redom, strojem
Silnim razlikami !

Divan čudom jednim,
Što čovjeka stvori,
I da srca glasom
Jezik mu govori !

Slava tebi Bože !
Što nam slovo krasno,
Pri tvom žrtveniku
Zamnjet smije glasno !

Krili mi se, krili,
Pjesmo roda moga
Nebu nad oblake
Do višnjega Boga !

U krasotu cvieća
Liepo odjeni se,
I uznesi cvjetne
Pred Boga mirise !

Božjem' veličanju
Nek se milje lieva,
Kano što ga lieva
I slavuj i ševa !

Slava na viek vieka
Bogu na visini !
Blago i mir božji
Miloj domovini !

I nastala vjerne braće radnja
Živa radnja u slovjenskom svetu.
Zabrazdiše u tlo neorano,
Uzeše ga svojski milovati,
Podučavat malo i veliko,

Omladinu u knjigu uvodit,
Krst uznosit, krstit nekrštene,
Brak hvaliti, vjenčat nevjenčane,
Naobražat ljudi darovite,
Da im budu vrstni pomoćnici,
Što će kašnje zamleuiti braću.

Širila se vjera Isusova,
Širila se s vjerom slovjenština,
Što se čulo pri oltaru božjem,
U grudih se rodu odzivalo;
Kako onda, da bi vazda bilo!
Tako eto Moravljani prvi
Prvi čuli svetu službu božju
Na milom si matnjem jeziku,
Čuli su ju iz svetijeh ustah
Konstantina i Metoda braće.

To se sbilo pred tisuću ljetah,
Za Nikole pape odvažnoga,
Na sjeveru kad u Novgorodu
Zametnu se zamet silnu carstvu
Odrještom voljom Rurikovom.

Isto doba u novom se hramu
Pred narodom a s velikom slavom,
Kako bješe sveema obećao,
Knez bugarski Borislav pokrsti
I nazva se na krstu Mihajlom
Po imenu krstnoga si kuma
A grčkoga vladara Mihajla,
Kojeg kašnje mlitava i slaba
Vasilj mudri rodom Slovinjanin
Noćju smaknu, zacariv se zorom
I razborno vladanje nastupiv.
Carigrad se i Rim blagočastiv
Otimahu za bugarsku zemlju,
Tko da po njoj svetu vjeru širi,
A njemačko za toga svećenstvo
Držeć, da ga svu Moravska teče,
Zlo gledaše napredak Slovjenstva,
Tvrdeć da su tri jezika samo,
Na kojih se bogoslužit smije.
Pak na braću bogodušnu skoči
Zavist žuta i zloba opaka
I podiže biesnu na njih graju,
U Rimu jih istom ozloglasi.

S toga, kad jih sveti otac papa
U Rim pozva, da mu sve izkažu,
Što su dosle za Boga činili :
Veselo se braća podigoše,
Te ponieše Klementove moći
I slovjenske knjige bogoštovne,
Povedoše svoje učenike,
Da jih sveti otac sam zapopi,
Pak da budu božji ugodnici
A rodu si učitelji sviestni !

I putnici u dugoj povoreci
Idu putem vrlo neutrenim
I odlučno prevaljuju gore
I odvažno prejedrju vode
I slobodno prejuruju luge ;
Neboje se, nit se prepadaju
Niti vuka ni gorskog hajduka :
Bog jih vodi, čuva i slobodi !
I prejedre Dunav vodu hladnu
I prestupe na panonsku zemlju
A knez Kocelj na susret jim podje,
Dočeka jih i milo i drago,
Uvede jih u dvorove biele,
Ustavi jih, da se tu odmore,
Te petdeset skupi učenikah,
Da se uče kod putnikah svetih
Ponajprije slovjenskomu pismu,
Svetim knjigam, svetu poviedanju,
I slovjenskom' bogoštovlju krasnu,
Štono knezu vrlo omiljelo ;
Jer što glasom materinskim slovi,
To najbrže ljudska srca lovi.

Krenu braća iz panonske zemlje,
Učenikah množ se pridružila,
Putujući u duljoj povoreci
Premostili Dravu zemljoderu,
U h r v a t s k o j zemlji počasili,
I tuj opet naučat uzeli,
Šireć pismo, što su izumjeli,
Svete knjige, koje su preveli,
I slovjensko šireć bogoštovje
Blagim umom, apostolskim marom !

Gđje se svrate, tu sjeme usiju ;
Odkle krenu, klasje se talasa !

I eno jih Rimu u podgradju
 A na mjesto Nikole umrvšeg
 Hadrian jih novi papa sreta
 S vladikami i sa stožernici
 S nebrojenim' rimskim' svećenici
 I sa množtvom pobožnoga puka.
 Pak goruće noseć voštarice,
 Pjevajući Bogu hvalopieve,
 Uz zvonovah tutanj neprestani,
 Uvedoše braću Solunjane,
 Unesoše Klementove moći,
 Unesoše blagoviest slovjensku,
 Svete knjige naroda najvećeg,
 Da u Rimu za te knjige znadu!
 I stalo se izvedirvat većma
 Po Slovjenstvu oko krsta častna!

III.

Rim sioni dolaznike slavi,
 Svetoj braći Rim se cieli klanja,
 Blagodarno iz njihovih rukuh
 Svete moći svoga svetca prima,
 Hram mu gradi, u-nj ga sahranjuje!
 I u Rimu gradu vječitome
 Mlad Konstantin zače bojak biti,
 Sveti bojak za slovjenstvo sveto,
 Zače krive tvrdnje pobijati,
 Obarati sumnje svekolike,
 Što uz Niemca Latin nagomila,
 Da zaprieče slovjenštini polet,
 Odstraniv ju od obredah svetih.
 Sve zaprijeke Konstantin nadhrva,
 Svetom riečju i razloži bistrim
 Svetog otca dobro sreće skloni,
 Te slovjenske papa knjige primi
 I položi na žrtvenik božji
 Usred Rima u hram majke božje,
 I nad njima molitvu proslovi
 I odpoja svetu liturgiju,
 Popoškropi vodicom jih svetom,

Okadi jih tamjanom mirisnim,
Desnicom jih svetom blagoslovi,
Pak jih dade slovjenском svećenstvu,
Da u crkvi slobodno jih rabi.

A tih knjigah slavnog začetnika
Veleumna i vrstna jim tvoreca
Dobitnog jim slavna branioca
Sveti otac zavladići sjajno,
Cirilom ga s nove časti nazva
I zagrli mladoga si brata.
I škronuše suze učenikah,
Silna kleče svjetina u crkvi,
Novi biskup narod blagosiva,
Blagosiva učenike svoje
Posvećene od svetoga otea,
Da mu budu vjerni pomoćnici.

A sutradan opet narod grne
U priestolnu svetog Petra crkvu
I dodjoše srećni učenici,
Dopratiše vladiku Cirila
U dom božji divan, veličanstven,
U tu slavu i krasotu sveta,
A Arsenij vladika od Orte
I Nastasij pismar vatikanski
Uz brata mu i uz učenike
Cirilu će na podvorbu stati.
I prištupe k veljem žrtveniku
I zapjeva Ciril slavu božju
U tom hramu prvi put slovjenksi,
I odpjeva Gorazd poslanicu
A brat Metod sveto evandjelje.
Plamte sjajno nebrojene svieće,
Po hramu se zlato odsjajuje,
Iz kadila suklja dim mirisan
I vitla se crkvi pod svodove.
Veselo se ori glas slovjenksi,
Slovjenke se grudi uzrujale,
Proplakala svetoduha družba,
Štono bila za braćom potekla
I u Rimu vječiton se nadje
Iz hrvatske i panonske zemlje
I iz slavne države moravske.

Vječni Rim nam slavu našu vidje,
Vidje radost slovjenkih sinovah,
Radost vidje, pak joj nezavidje.

Rim vaskolik prizna i povladi
Sveto pravo slovu slovenskomu.
Ej da Bog da, danas tako bilo!

Sve se divi umu Cirilovu,
Razboritoj njegvoj učenosti,
Kad pokaza blago i bogatstvo
Neumornim trudom sakupljeno,
Veleumjem njegvim umnoženo,
Kadno poče učenomu Rimu
Tumačiti i razpravljati djela
Dioniza Areopagite.
Tako radin vriedan i zaslужan
Lovorom si čelo ovjenčao!

Al nauka, umovanje mnogo,
Neprestano sveto revnovanje,
Besjedjenje žestoko i silno
Podgrizoše korien mladu vieku
I venutī zače iznenada,
Stade moć ga tjelesna izdavat :
Revni radin pretrgo se radom!
A mladojek sad bi tekar imo
Na svu snagu i na krievost stati,
Um i razbor u napun mu doći !
Al osjeti i sam Cyril sveti,
Da je njemu s ovog sveta selit,
Da mu se je okaniti posla,
Što ga htjede kraju otisnuti ;
Čovjek snuje, ali Bog boguje !
Zovnu Cyril milog svoga brata
I reče mu na samrtnu času :
„Umrijet mi je, vidim i osjećam !
Netuguj mi, brate moj rodjeni !
Jak mi budi i ja jak sam evo !
Pozdrav', brate, staricu nam majku,
Pozdravi ju i milo i drago,
Pak joj reci, da je sinku svomu
I na smrti na srdašcu bila !
Blagoslov joj, brate, moj izruči,
Izruči ga svoj zemlji slovenskoj,
Gdjeno nam je postojbina mila,
Gdjeno oba stadosmo na radnju
U gospodnjem svetom vinogradu !
A znam brate, da t' se svikla gora,
Da te tamo samostanu tvomu
Um nagoni i srce poteže !

Al ti brate samom bogomoljom
 Nedotječe zadužbine Bogu!
 A rād nam je eto nedoradjen,
 Neuki su naši učenici,
 Niesu dost se snagom opasali,
 Ni zlih danah niesu prekužili,
 Ni tegobom niesu otvrdnuli,
 Niti kušnjom još dozrjeli niesu;
 A vrag lukav iz prikrajka reži
 I na našu neopreznost vreba:
 Nije druge, još ti jih je vodit,
 Težat ti je, težat mjesto mene,
 Koj' svog duga jošte neodužih.
 Neuzpregni, zaklinjem te Bogom
 I spasenjem duše neumrle!
 Zaklinjem te bratskim milovanjem!“
 A kad Metod zavjeri se bratu,
 Da će radit po svetoj mu želji,
 Svrnu Cyril očma put nebesah
 I posljednju molitvu izusti:
 „Sveti Bože! čuvaj moje stado,
 Obrani ga od bezbožue zlobe
 I uništi, gospodine, režnu
 I navale na slovensko slovo,
 Kojim tvoju slavu zapjevasmo!
 I razsiri crkvu svoju Bože!
 I nadahni narod jednodušjem!
 A koje si meni povjerio,
 Vraćam ti jih vjerne i poslušne!
 Ti jih štiti desnicom svemogom
 I milosti krilom jih zakrili,
 Da te hvale, diče svikolici,
 Da se slavi ime tebe otca
 I sina ti i svetoga duha!“
 Obnemogo „Amen!“ još izusti
 I o vratu milomu si bratu
 Božji svetae dušu pusti svetu!
 Vječni Rim nam slavu našu vidje,
 Vidje radost slovenskih sinovah,
 A petdeset danah jedva minu
 I Rim vidje tugu i nevolju,
 Vidje suze slovenskih sinovah
 I sav Rim se u crno zaodje!
 Čemu nitko živ se nebojao,
 Dogodi se jaoh iznenada!

Nesta mlade svetoj crkvi nade
 I slovjenstvu hrabra zatočnika,
 Nesta svetu velikog mudraca,
 Svetoduha božjeg ugodnika,
 Muža blaga a znanjem ponizna,
 U istini stalna i odvažna
 I dorasla svakoj pogibelji,
 Nesta bratu milog radovanja,
 Učenikom dragog učitelja,
 Nesta slavna velikana unom,
 Gorostasa težnjom i podhvatom,
 Štono sljubi vjeru s narodnosti
 Crkvu spoji s materijskim glasom!

Pamti Metod milostive rieči,
 Kojim jih je majka zaklinjala,
 Da brat brata nikad neostavlja;
 Dobro pamti, i sam isto želi,
 A nalegli još i učenici,
 Da se Rimu Cyril neostavlja,
 Već da moći njegve se ponesu,
 Da se nose u sprovodu dugu
 Tja iz Rima u slovenske zemlje
 I gdje bratu bude vjekovati,
 I pokojnik ondje da počiva,
 A gdje dodje Metodu skončanje,
 Da se tamo zajedno sahrane.
 I zamoli Metod svetog otca,
 Te spomenuv želju stare majke.
 Nalietanje vjernih učenika,
 Bratsku pažnju i bratsko slušanje
 I pretežku bolu srca svoga:
 Brzo skloni svetog otca srce,
 Te mu bio veće dozvolio,
 Dignut brata poslje sedam danah
 I kud podje, poniet pokojnika,
 I sahranit, gdje ga volja bude.

To dočulo rimske svećeničtvo,
 Skunjilo se, skupilo se žurno;
 Stožernici i vladike mnogi
 Pohitili pred svetoga otca,
 Razloge mu smjerno navodili:
 Da je Rimu ruglo i sramota
 Pustit takvo dragocjeno blago,
 A da nejma dostoјnjijeg mjesta
 Ni slavnijeg svetcu pokojišta;

Pače samu Rimu da doliči
 Glasovite hranit pokojnike ;
 Što l' je slava Cirilova veća,
 To ga ide mjesto odličnije :
 S toga da se slavnu pokojniku
 Svaka slava i odlika čini,
 Ali da se Rimu neotimlje !
 Kosnulo se to papine duše,
 I preda se Metoda doziva,
 Sveti otac njemu se izpriča,
 Što opozvat ima dozvoljeno,
 Pak ga liepo milostivo tješi,
 Da će dati u svetome Petru
 Priredit mu bratu pokojište ;
 Al ga Metod zamolio smjerno,
 Kad već brata ponieti mu nije,
 Da u crkvi svetoga Klementa
 Sahrane ga pored svetega slavna,
 Čije moći u daleku svetu
 Cyril nadje i u Rim dopremi !

I bio mu voljan sveti otac
 Dozvolio želju Metodovu,
 Naredio velesjajni pokop,
 Kakov teće samu glavu crkve.
 I digoše slavna pokojnika,
 Rim vaskolik na noge se diže,
 Zaplamtješe svieće ulicami,
 Zazvonješe zvona svega Rima,
 I zamnješe pjesme tužbalice,
 Zaridaše tužni učenici,
 Zaplakaše, kamen bi proplako,
 Nasta Rimom jauk i tužnjava
 Za Cirilom svetcem mladovjekim.
 A sám papa sprovod mu vodio,
 U Klementov hram ga dopratio,
 I opielo nad njim odpjevalo,
 Grob mu svetom vodom poškropio,
 Grob ob desnu božjem žrtveniku,
 Kud ga dješe, gdje ga zazidaše.
 A kod groba, kad već pokop minu,
 Poklekoše tužni učenici,
 I pokleče bratac pokojnikov.
 Te za dušu mila pokojnika
 Izmoliše molitvu slovjensku,
 Odpjevaše slovjensko opielo !

A u raju duša Cirilova
Kod Boga se milo radovala,
Nad slovjenskom zemljom lepetala !

IV.

U Rim idu skromni poslanici,
Dobrodušni tih Slovinjani,
Poslao jih Kocelj knez panonski.
Idu svetog otca zaklinjati,
Da Metoda šalje u Panonsku ;
Jer je narod slušao od braće,
Kadno onud Rimu polažahu,
Službu božju na jeziku svome,
Pak je željan i narod i knez mu
Imat svoga vladiku slovjenskog,
I slovjenske imat svećenike,
Štono će jim materinskim glasom
Zapjevati pri božjem oltaru
I moliti materinskim glasom
I krstiti i pjevat opiedo.

Dobro došli skromni poslanici,
Našli papu voljna na slušanju.
Draga srca i na dobro spravan
Njihovijem željam priložio,
Te Metoda brže zavladici
I napisa svetom rukom pismo
Rastislavu i Kocelju knezu,
Metoda jim hvali, preporuča,
Slovjensko jim slovo povlađuje
Pri oltaru i obredu svakom.

Povrati se Metod s učenicu,
Srećno stiže u panonsku zemlju
A Kocelj ga liepo dočekao.
Podhvati se Metod svetog posla,
Po narodu hoda, propovieda,
Omladinu u knjizi poduča
I slovjenske množi svećenike,
Vriedan radin s braćom ranioci
U gospodnjem radi vinogradu.
Po panonskoj, po moravskoj zemlji,

Gdjeno Metod vladikovat stade,
 Slovjenštinom kršćanstvo se širi,
 Kršćanstvom se slovjenština diže,
 Pak prestupi i Dravu i Savu.
 Po Posavlju i Pokuplju krasnom,
 Po hrvatskoj državi se širi,
 Po miloj mi domovini buji
 Tja onamo do sinjeg nam mora,
 Gdje dan danas naš se jezik rabi
 Pri oltaru, pri obredu svakom.

Liepo moje primorje hrvatsko!
 Ponosi se Senju na kamenju!
 Pred slovenskim katoličkim svetom
 Ponosi se svojim starom pravom
 Povladjenim tisućom godinah
 A branjenim pobožnošću puka
 I njegovih svijestnih vladikah!
 Uvidjeli tadašnji Slovjeni
 I njihovi knezovi junački,
 Što slovensko bogoštovlje vriedi,
 Koliko li samostalnost valja.
 S toga Kocelj mudri knez panonski
 Opet u Rim Metoda opremi,
 Da kneževu želju preporuči,
 I izhodi u svetoga oteca
 Nadbiskupske stolice obnovu,
 A da Metod nadbiskupom bude,
 Nadbiskupom po imenu sriemskim —
 Na stolici svetog Andronika,
 A da svetu prostre si državu
 Po panonskoj i moravskoj zemlji!
 Eno opet Metoda u Rimu,
 Kud povede dvaest učenikah.
 Ponajprvo bratov grob obidje,
 S učenicu na njem se pomoli.
 Tad izhodi, što mu knez naruči:
 Postavi ga papa nadbiskupom
 I posveti dvaest učenikah.
 I vrati se arcibiskup sriemski
 I dvadeset novih svećenikah
 I stigoše u panonsku zemlju,
 Svetu radnju svojski nastaviše,
 Dokle Metod kod Kocelja bio,
 Borio se Rastislav moravski
 Borio se sa susjadi Niemci;

Al nahudit njemu nemogoše
 Za dvadeset četiri godine,
 Dok sinovac Svatopluk podmićen
 Karlomanu sebe nepodvrže
 I malešku svoju državicu,
 Dok rođenog strica neizdade
 I u ruke Niemcem neizruči.
 Oj nevjero nigdje te nebilo!
 Vjere nebi, a bavarski sudei
 Rastislava na smrt obsudiše,
 Al Ljudevit kralj se predomisli,
 Te mu oči dao izvaditi,
 Bacio ga u samostan neki,
 Svega vieka tu da uznikuje.
 Oj nevjerom skršen Rastislave,
 Tko osjeća pravo i pošteno,
 Svakog tvoja nesreća se kosne!
 Kako mene kob ti da nedirne,
 Kako da te sjetno nespominjem,
 Koj' slovijenskim ponosim se rodom,
 A rodu si slavu propoviedam
 O Cirilu i Metodu braći,
 Što jih ti nam u Slovjenstvo dozva
 I slavne jim smjere uporavi.

Dok s' o svetcih u nas pripovieda,
 Tvoj se spomen zanemarit neda.

Slavni Metod napregao sile,
 I stara se i svagdje se nadje,
 Neputne mudro rukovodi
 A mlijave slobodi i jači,
 Goropadne umljem zaokuplja
 I na brzu pokoru naginje,
 Mladost puti, milo uzpiruje,
 Na njoj sreću Slovjenstva temelji.
 S tog svećenstvu njemačkog poriekla
 U toj zemlji nebi već obstanka;
 Jer nevješto slovu slovijenskomu
 Htjede vršit obrede latinski,
 A tomu se narod suprotnuo;
 I još k tomu nehtje se pokorit
 Slovijenskomu novom nadpastiru,
 Pak otišlo u njemačku zemlju:
 Te na svetca nesveti se dignu,
 Njemačkijeh više biskupovah
 Dogovorno na njega se složi,

I nemareć za papino pismo
 Na uročen sabor ga pozove,
 I tko pre ga, onaj mu i sudi.
 I rekoše braća bratu: kriv si!
 Ne što tobož krivo naučaše,
 Veće što jim dohodke umanji,
 U Slovjenstvu vlast njihovu skrši,
 Što u domu gospodnjem udomi
 Slovjenštinu nemilu jim vazda,
 I što tobož on bje uzrok tomu,
 Da je Niemeē zapala seoba.

Krivac bio, što je tud hodio
 I narodu liepo priložio,
 Jeziku se njegovu priviko,
 Svašto znao kazat razgovietno,
 I od srca progovorit srcu
 Šireć liepu vjeru Isusovu!
 Krivac bio, štono Niemac toga
 Neumio, il radit nehtio!
 S te ga krivnje nebraća obsude,
 I jer Kocelj Niemu sam podložan,
 Branit zače al opet uzmače
 Nemogav se opirati sudu,
 A junački Rastislav osliepljen
 U tamnici njemačkoj pogiba:
 S tog Metoda nepobivši umom
 Pobiju ga silom vjerolomnom,
 Odvedu ga iz Slovjenstva kradom,
 U uzu ga bezdušnici ture,
 Dvije i po godine ga drže,
 Za dve i po godine nazlobce
 Obustave napredak Slovjenah!

Ej za slipea Rastislava samo,
 Ej za njegajadna tamničara
 To se moglo dogoditi svetcu!
 Slipe u Niemea Rastislav tamnuje
 Jak na mukah, junak na trpežu,
 Ni sa žedje, niti s gladi klone.
 Čemu da se i kriepi i jači?
 Nit uzdiše za očinjim vidom;
 Što da gleda u tamnici tamnoj?
 Ni nežali na sinovea svoga;
 Zar pogubit njega nenaumi?
 Stajat viko na strašnome mjestu
 Bilo kakve smrti se neboji.

Zna da mu se neprijatelj sveti,
Kog je često do noge potuko,
Koj' da pusti Rastislava sliepa,
Zna da nebi knezovao dugo.
Dovodilac braće apostolah
Apostolskog sjetio se svjeta
I miri se sa nebeskim otcem
I na mukah pokojan umrije!

Al i Metod tamnuje u Niemca,
(Dva zajedno slavna tamničara!)
Dobri Metod nekriv i nedužan,
Mile krv a blažene duše!
Nikad nikom' nenastrunu truna,
Nikad živa neuvriedi stvora,
Nikad svetac neskoči na silu,
Nikad svoga neskrivi imena;
Već za dobrim podje dobričina,
Za napredak svetoduh revnova,
Htjede samo, da Slovjenstvu svane,
A nehtjede, da se komu smrkne!
Takov Metod zla se dočekao,
Na suhu ga putu našla bieda
Od nebraće, duhovnih drugovah,
Što za Boga valjda neznadoše
Radeć tako bezdušno, bezbožno!

S tog se svetac razžalio jako,
Od jada mu nabreknuo srce,
Od srca se suze otiskale,
Što jih Metod tamnujuć ronio!
Sve uvrijede osjećao jače,
Sve je muke podnosio teže;
Jer je nekriv i nedužan bio!
Za zlatnom je ginuo slobodom;
Jer sloboda kći je svetog duha,
Bistra uma posestrima draga!
Dangubjenje nesnosno mu bilo;
Jer za radom čeznula mu duša!
Gušila ga nemilost nebratska
Sjećajuć se pažnje učenikah
I ljubavi slovjenskoga puka!
Mrka tama njemu dodijala;
Jer za svjetlom sveg je vieka išo!
Držali ga Niemci bezdušnici,
Bili jači, al i — Bog je svači!
I Bog daje, da se grješnik kaje,

Da se jadni Svatopluk osviesti ;
 Jer mu Niemci državu oteše,
 Pače i njeg' turiše u uzu.
 Okajao Svatopluk izdajstvo
 Dovio se, kako će se spasit.
 Moravljani bili uzavrijeli,
 Oprli se njemačkoj gospodi,
 Neznali jih pokoriti Niemci :
 Prevari jih Svatopluk umudren,
 Da će lahko bunu utišati
 I pokorit slavna Slavomira,
 Svećenika i vojvodu k jednu,
 Samo nek ga na slobodu puste
 I neka mu nješto vojske dadu.
 Pustiše ga iz tamnice tavne,
 Dadoše mu nebrojenu vojsku,
 I on podje staru Velegradu,
 U podgradju vojsku utabori,
 I razasla svoje uzdanike,
 Te sakupi gnjevne osvetnike,
 Iznenada na tabor juriša
 I Bavare hametom potuče.

Dobra sreća našla Svatopluka,
 Pobi Niemce do dva do tri puta ;
 Metodovi mučitelji tada
 Na taj glas se nešto uzmuhali,
 I tobоže pokorni Ivanu,
 Papi novom', tog imena osmom',
 Na slobodu Metoda izpuste,
 Priznadu ga sriemskim nadbiskupom
 I eto nam slave opet nove :
 Ide Metod put panonske zemlje,
 Silni narod s učenicu čeka,
 Do medje mu na susret izašav,
 Pa kad Metod na domak jim dodje,
 Svi pokleknu, sve se ruke šire,
 Iz svih grlah glas zaori jasan,
 Glas pozdrava, iskrena veselja.
 Življe svetcu srce zakucalo,
 Te k pokleklim i sam pobrzao,
 Pak najprvo šireć ruke nebu
 Reče hvalu Bogu velikomu,
 A tad liepo narod blagoslovi,
 Zahvali se na dočeku liepu :
 Od radosti narod proplakao,

Učenici š njim se izgrlili,
Tko je blizu, pa se proturao,
Taj ga ljubi u skut i u ruke,
Te ga, reć bi na rukuh odnesu
Tvrdu gradu, domu Koceljevu,
Gdje ga Kocelj željan izgledaše.

Bilo liepa na dočeku slavja,
Bilo liepih veselijeh danah,
Bilo potla ráda, zanavljanja
U puštenom božjem vinogradu.
Al nesreća, rieč je, redom ide,
Pak naišla na Kocelja slavna,
Te na brzu ruku zanemogo,
Nikako mu nedalo s' oteti,
Nadodošlo i njemu skončanje ;
Zaman Metod lebdi oko njega,
Zaman njemu lieci i ponude :
Prestavi se, upokoji Kocelj.

Tužno Metod ovrši opielo
I sahrani slavna pokojnika,
Zaštitnika našeg bogoštovlja.
Još opielo pravo nezaniemljie,
Eto glasa iz careva grada,
Od samoga cara Karlomana,
Da Panonsku spaja sa Koruškom,
I da sam će zemljom upravljati,
A da crkvom zaokupi vladat
Na to spravan biskup solnogradski.

Ode Metod hrabru Svatopluku.

V.

Sunce sinu moravskoj državi ;
Svatopluk ju tudjina izbavi !
Sunce sinu moravskoj državi ;
Sloboda si u njoj gniezdo savi !
Sunce sinu moravskoj državi ;
Metod crkvi na čelo se stavi
I postade svjetлом domovine,
Slovjenštini zvjezdrom prihodnicom,
Svetoj crkvi stupom temeljitim !

Nezakopa novac dat gospodom,
 Neprodade milost božjeg dara,
 Već učini svekolike ljude
 Baštinici božje blagodati.
 I umnoži blagu svjetlost slova
 I u sreća vrže zaklad duha,
 S vrlinami temeljnim jih sljubi
 I sám čini to duhovna samo
 To tjelesna djela milosrdja,
 Ljubavi jim zapovied tumači
 I svjetuje kneza na priestolu,
 Da nek prošti ne jedan put samo,
 Sedamdeset već i sedam putih.
 A moravske mota velikaše,
 Da je njima biti ná poštenu,
 Da je njima prednjačiti svačim,
 Ako misle milost nać u Boga.
 Po svoj zemlji gradi božje crkve
 I postavlja crkvam poglavice,
 To Klementa Bugarina rodom
 To Nauma, Savu, Andjelara,
 To Gorazda mudra Moravljana.
 Daleko se za tu slavu čulo,
 Slovjenjsko se bogoštovlje širi,
 Postupice od sela do sela,
 I države od jedne do druge.
 A krst častni najživlje se zasja
 Na starome svetom Velegradu,
 Gdje ga Metod u vis uzdignuo!
 Vidjeli ga tja iz zemlje česke,
 Pak se diže knez i kneževica,
 Borivoju i Ljudmila krasna,
 Kano mladjak i danica sjajna!
 Ugodiše uprav Svatopluku
 Tamo starom' svetom' Velegradu,
 Odkud sunce Moravljanе grijе.
 Pozvao jih Svatopluk junački,
 Da se kod njeg svečano pokrste,
 Da se kod njeg vjenčaju u slavi,
 Da jih Metod i krsti i vjenča,
 A da sám jim Svatopluk kumuje.
 Pratila jih ugledna gospoda,
 Velikaši i vojvode česke,
 Da gledaju slavu velegradsku,
 Kako tamo krst se častni slavi.

Sjajan doček Svatopluk priredi,
Sazva goste i svatove silne,
Gospodje jim, kćeri plemenite,
Milota jih bila pogledati.
Velegrad se sav u zlato sjaje,
Nešto njegvo zasjalo bogatstvo,
Nešto opet s gostih odsjajuje
Zlato biser i draga kamenje.
I priredi Metod hram gospodnji,
Izkiti ga cviećem šarenijem,
I vijenci od zelena lišća,
Pak iz evića i zelena lišća
Ljepše svete poviruju slike,
Ljepše sjaje i srebro i zlato,
Pak je crkvu slava pogledati,
Vesela je crkva velegradska.
I dojaha Borivoj s Ljudmilom,
Sa svojimi sjajnim pratioći,
Dočeka jih Svatopluk u dvoru,
Tu obukli svečano odielo,
I u dugoj uglednoj povorci
U hram božji svikolici ušli.
Tu jih častni Metod dočekao
Sa svećenstvom svojim mnogobrojnim
U bogatu crkvenu odielu.
Pristupiše žrtveniku božjem
Borivoju i Ljudmila krasna,
Metod zače obavljat krštenje,
Pitati jih, kako obred hoće,
I moliti molitve obredne.
Izmoliše sveto vjerovanje,
Tad zahvati Metod svete vode,
A glavama oni ponikoše,
Poli glave Metod govoreći :
„Ja vas krstim sad u ime oteca
I sina mu i svetoga duha!“
„Amen“ doda, „Amen“ svi odvrate.
Zapjevaše svetu slavu božju,
Odpjevaše svetu liturgiju,
Slava bila čuti i gledati,
Od mila se Česi zapanjili
A dušom se Bogu uzdignuli.
I donieše vience i prstenje
I pristupi k njima kum vjenčani,
U ruci mu svieća voštanica,

I djeveri ručni pristupiše
 I kićene mlade djeveruše.
 Opet Metod pomoli se Bogu,
 Blagoslovi vience i prstenje
 I viencima glave jim ovjenča,
 Poizmieni na prstih prstenje,
 Zavjeri jih vjeritbenom kletvom
 I sastavlj desnice jim ruke,
 Omota jih zlatnim petrailjem,
 Reče liepu svrh njih molitvicu,
 Blagoslovi sastavljeue ruke,
 I poškropi vodicom jih svetom,
 Tamjanovim okadi mirisom
 I još ljepše slovo jim proslovi
 I u slovu reče medju nim :
 Ko što Bog nam jedno srce stvori,
 Da je srecu jedno srce dosta,
 Jedno samo, ali cjelovito !
 A kad srecem titrat ti se hoće,
 I preljubiš, il jih više ljubiš,
 Onda ljubav vriedjaš i žalostiš,
 Pak nastaje zazor i sramota,
 Težka kletva, gnjev i srdžba ljuta.
 S toga sveta crkva Isusova,
 Spaja druge za viek jim vaskolik.
 S tog nek čuva i drug druga pazi,
 Jedno drugom' neka nezamiera.
 I neka se ničim nevriedjaju,
 Nek si proste, nek se popravljuju,
 Nek nikomu živu se netuže,
 Nek milostno sami sud si sude !
 Jedno drugo neka neostavlja
 U bolesti u nevolji težkoj,
 Ni u dobru ni u zlu nikakvu !
 U žalosti il radosti bilo,
 Samo smrt jih nek rastavit može :
 U to ime Bog jih blagoslovi !
 Bilo suzah, bilo uzdisajah,
 A i slavja bilo preko vrha !
 Uzbujalo, prelilo bregove,
 Česku zemlju slavje poplavilo !
 Do tri puta višnji Bog pomaže,
 Treći put se Metod u Rim diže,
 Ozloglašen i ocrnjen opet,
 Ide svetom' pokorit se otcu,

Opravdati svoju vjeru čistu,
Svoje smjere, svoje poslovanje
I slovjenskog bogoštovja pravdu!

Ivan papa, tog imena osmi,
Sve biskupe talijanske skupi,
Da slušaju, da Metodu sude.

Dodje Metod u Rim blagočastiv
I pobrza grobu brata svoga,
Proplaka se i pomoli Bogu,
I uzniknuv bratovijem duhom

Pred crkovni postavi se sabor.

I vjeru si očistio čistu,
Opravdao rieči vjerovanja,
A slovjenstvu osvjetlao lice.

Pokazao besjede jedrinu,
Razgovietnost i pravilnost kroja,
Vitkost, bujnost svakog kazivanja
I milotu glasa slovjenskoga.

Pokazao točnost prevodjenja
Blagoviesti i svetoga pisma
Pokazao, da nam jezik vriedi,
Iz sveg glasa i on da zamnjeva,

Gdje se sveta slava božja pjeva.

Tako svetac svetinju izbavi!

Trudoljubno, hrabro izvojeva,
Svete knjige, da nam Rim odobri,
I slovjensko liepo bogoštovlje
I da nitko više vlastan nebi

Napadat nam tu svetinju staru!

Pak se prašta dobitnik sa Rimom
I prašta se s bratovljevim grobom,
Pak se vraća velikoj Moravskoj,
Gdje još dično Svatopluk knezova,
I Bavaram često put dodijav

Na saboru vladarskom se nadje
Te od sama cara Karlomana
Doprđobi državu panonsku,
Kom je Kocelj upravljao negda.

Metod sile sve to više nape,
Što je veća država mu sveta;
Bez odmora i oduška radi,
Zakon širi, posvećuje crkve,
Posvetio i onu na Brnu
Kako stare listine svjedoče.
Mučio se samo Boga radi,

Starao se za spasenje svieta,
Podnosio napadanja mnoga,
Sve za volju nastojanja svoga
Mukotrpno sve je pregorio,
Pravi bio apostol slovenski!

Vrieme gradi, vrieme razgradjuje,
Vrieme živu nikomu neprašta,
Ni Mojsiji, ni božjemu sinu ;
Vrieme svlada Cezara dobitna,
Aleksandra skrši velikoga,
Vrieme slomi silna Bonapartu,
Vrieme shrva Kraljevića Marka,
U grob strpa najslavnije ljude.
Vrieme slavni Solin razgradilo,
Razrušilo Srem nam glasoviti
I gradove druge nebrojene.
Dugo rastu velika drveta,
Al jih vrieme za čas jedan svali.
Ni Metod se vremenu neote,
Viek izvio, zadužbinu steko,
Došla bola, došla nemoć težka,
Bacila ga godišta u ništa.
Vidje Metod, da je s' sveta poći,
Sazva svoje vjerne učenike,
Zavladići Gorazda Moravca,
Da mu bude nasljednikom vlasti,
Pak na same cvjeti u hram dodje,
Dodje služit zadnju službu božju,
Te od kneza i od učenikah
I od puka liepo se oprosti,
Blagoslovi kneza posebice,
Blagoslovi narod učenike,
A ovijem jošte svetac reče,
Da nedadu muževna si srca
Nikakvijem prestrašiti strahom,
Da je i njim, kano božjoj vojsci,
Postajati na strašnome mjestu,
A da ljudskog neplaše se suda !
Neka brane majčin jezik mili ;
Jer sav narod na njem samo može
Um razbistrit, uljuditi srce,
Njim je samo napredovat vrstan !
Majčin jezik crkvu čini majkom !
„Djeco !“ svrši „S bogom mi ostajte !
Ja ču, znajte, treći dan umrieti.“

I tako se sbilja dogodilo.
Stoljeća je devetoga bilo,
Teklo ljeto osađeset peto,
U utorak velike nedjelje
Metod svetu izdahnuo dušu!

Dvie se duše nadjoše u raju,
Bratske duše u milje se svile:
To su braća, dva slovenska svetca.
Što se i sad raduju u raju
Svomu vicku u slovenskom svetu
Svomu radu u slovenskom rodu!
Pak se i sad mole višnjem Bogu,
Da slovenskom neuzkrati rodu
Blagostanje, prosvjetu, slobodu!

* * *

Minu eto tisuća godinah,
Odkad poče naše bogoštovlje.

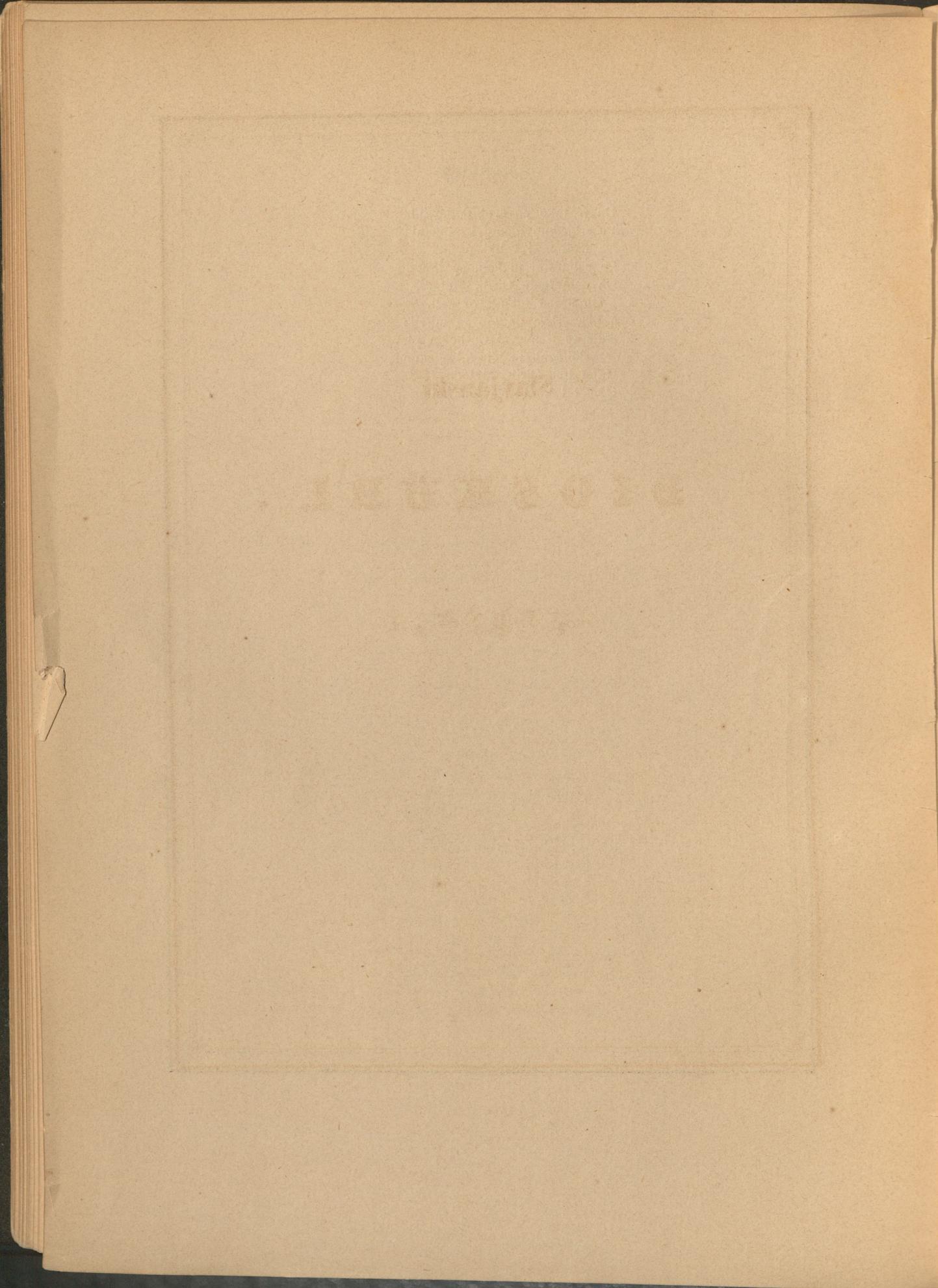
Svi Slovjeni slave tisućnicu
Svoga spasa, svoga preporoda,
Svi Slovjeni k jednu su svetčari!
Bit će slave, kakve do sad nebi
Po svih zemljah i na Velegradu
Gdjeno svetci dane boravlјahu.

I slavu će slaviti na jugu
Braća moja Hrvati ponosni,
Svomu kralju vjerni podanici.
Svetkovat će god solunske braće,
Kakono se skoro ustanovi
S voljom kralja i svetoga otca.

Kažu meni, istina je živa,
Da imade u primorju sliepac,
Što sav misal na pamet nauči,
Pak ga slovi od same miline,
Tko ga čuje, pobožno ga sluša.
A što slipeem umnim se omili,
Omili se i narodu svemu!
Još mi vele i sam vidjeh glavom,
Da primorac, kada sluša misu,
Kad mu slavu božju zapjevaju,
Od milinja radostno zaplače,
Da i duša primorčeva pjeva!

Al je braćo, služba tud hrvatska!
S toga jedan glas je po narodu,
Glas se od mog otiskuje srca:
Kano što je Senju na kamenju,

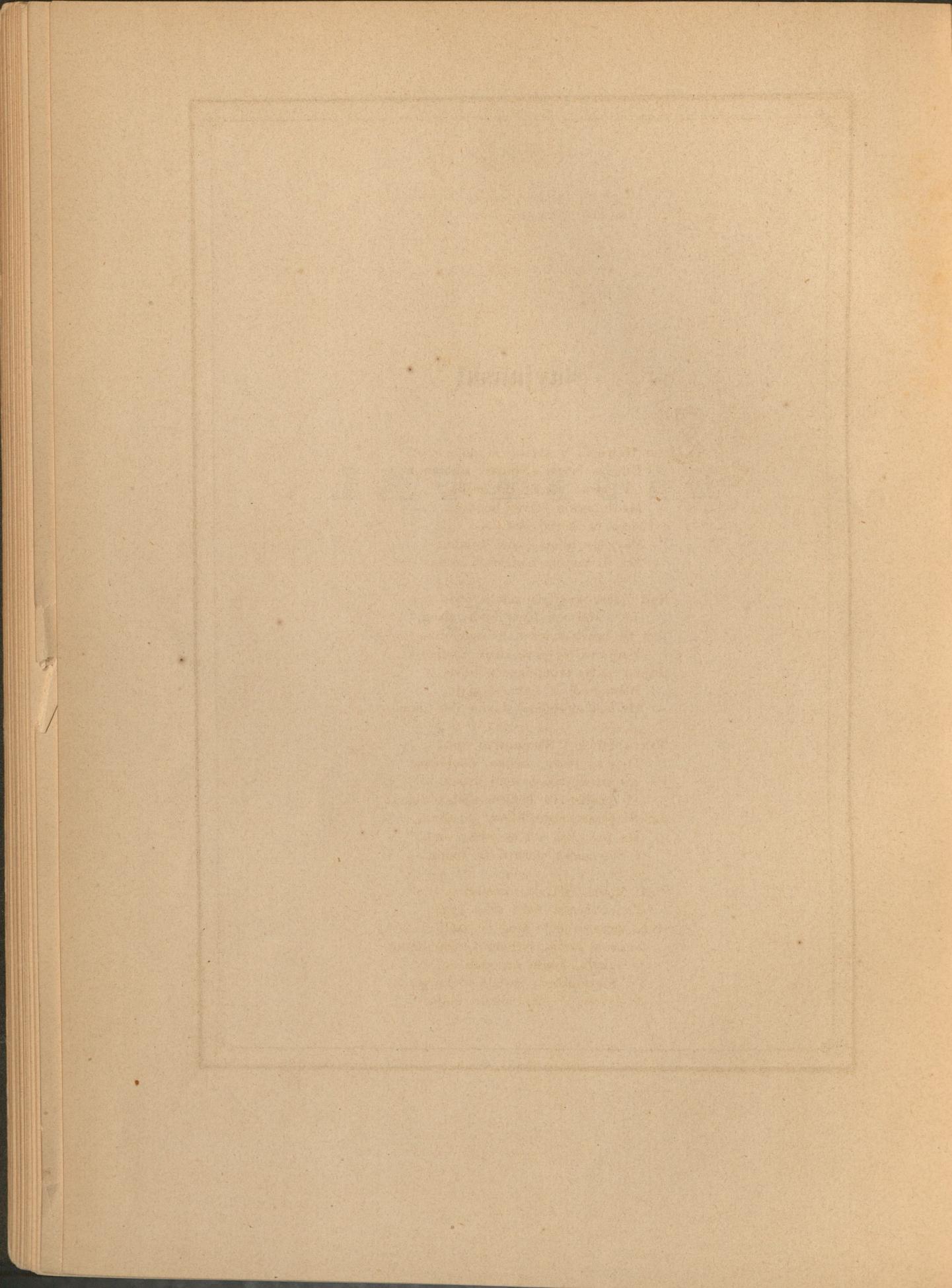
Da je tako po svoj domovini,
Po trojednoj dičnoj kraljevini ;
Da nam naši veliki pastiri
Po solunskoj podadu se braći,
Da nam budu Cirili, Metodi,
I što narod tako živo želi,
Majka crkva da mu to uđeli :
Gdje se u nas slava božja pjeva,
Da slobodno majčin glas zamnjeva,
Da u ime Cirila Metoda
Glas taj bude svjetlom milog roda.

Slavjanski

D I O S K U R I.

Svet Helenski u slavno si doba
Dva je brata s ljubavi njihove,
Što ih vjerno vezaše do groba,
Medju svoje stavio bogove,
I visoko počitujuć oba
Povjerio njima svoje brode,
Da ih morem nadziru i vode.

Kad Zeusu kraj na zemlji stiže
Té i rod mu lišen bude vlasti,
Tad tú braću sviet u zviede diže
I mjesto joj gore dade časti,
Gdje i sada, svom izvoru bliže,
Blistajućoj u slavi se sjaju,
Dvijem zviedam slavno ime daju.

Takvu braću i Slavjanstvo ima ;
Dva su muža, riedka, neobična,
Po zasluzi najvećoj medj svima,
Po poslanstvu božjem njemu dična ;
Jer Slavjanstvo dužnikom je njima,
Da luč ona, što sa neba sinu,
I Slavjansku porasvjetli tminu.

Ciril, Metod, Slavski apostoli
Ta su braća, naše dike jasne,
Sveta vjera, s koje Bog se moli
Znakom krsta, svrhom vjećne hasne,
To je svjetlo, kojim oni doli
Po Slavjanskom rasjali se kraju,
A slavom si još i danas sjaju.

Teče vrieme, teče bez odmora
 I svjet stari ponavljač ruši,
 Svemu ide i prolazi hora,
 Samo što je veliko po duši
 Na temelju zasluznoga tvora,
 To vremenu ne samo odolje,
 To vremenom još uspieva bolje!

Tisuć ljetah! odkad sjeme krsta
 Slavna braća po Slavstvu rasuše
 I sledeci pravac božjeg prsta
 Na njegu mu privoliše duše.
 Tisuć ljetah! a spomen im čvrsta,
 Kao da im djelovanju juče
 Glas dobitnik na sve strane puče.

Kô da ju je svjet u čelik skovô
 Stvrdnula se slava im velika,
 I, čineć im spomenik gotovo,
 Kao ona Memnonova slika,
 Koju budi svako sunce novo,
 Svakim novim oživljuje danom
 Svetom luči sa neba poslanom.

Zato i sad po Slavjanstvu cielom
 Tisućnica njihova se slavi:
 Hoće Slavjan da svijetu bielom
 Svoje svetce na vidik istavi,
 Da pokaže, barem nekim dielom,
 Što mu vriede ta dva muža sveta
 Još i sada iza tisuć ljeta!

Al' dok bude godilo nam umu
 (A godit će jošte dugo, dugo)
 Sreću tražit u zemaljskom šumu,
 A pomislo na življenje drugo
 Preko groba umaljalo nju mu:
 Dotle bit će svetim ljudem slava
 Više manje svečana zabava.

Teke kada po božjoj milosti
 Ljudski duh se tako oplemeni,
 Da mu sredstvo izvanjske sjajnosti
 Bit će jošte samo u spomeni

Kao pomoć negdašnje slabosti,
Kad on bude uvidio jasno,
Što je dobro da je samo krasno ;

Kad nestane strašila mu s rake,
Smrt dielila nebude dva sveta,
(Istog puta različne konake)
Koja obće od vječnih ljeta' :
Tad će sveti ljudi zemlje svake
Svakdanji joj domaćinci biti
A slava im slavi doličiti.

Božjeg carstva nastavšega tada
Oni bit će namjestnici ôđje,
Reditelji čovječjega stada,
Koje rado sledit će si vodje ;
Jer mu bit će najveća naslada
Tragom ići svojih uzornika',
U kojih mu i sreća i dika.

Tad i Ciril i Metodij sveti
Iz svojih će hramovah da predju
U hram božji nebom razapeti,
Usred sveta, kom' su prvi žedju
U dozreloj razžgali pameti,
Razžgali ju za novom istinom
A gasili naukom njezinom.

A kad onda bude im do slave,
Prve slave u novome redu,
Slavski puci bez svake priprave,
Bez poziva skupa će da gredu
Na sastanak tè će da poplave
U sriedi si silnu ravan koju
Kao vojske u silnome boju.

Zapjevat će pjesmu : Slava! Slava!
Slava! Slava! neizbrojni ljudi,
Zatrest će se gora i dubrava,
Razžarit se pjevajuće grudi.
A žarka im duševna munjava
S nebeske će na zemlji si vlasti
Svojom srećom do neba uzrasti.

Nebo će se slavi pridružiti,
Dvije zvezde spustit će se dolje,
Svaka jednog brata će da kití,
Svaka svome kroz široko polje,
Kudgod krene, predhodnicom biti,
A kad bude slava dovršena
Ponest će im na nebo imena.

Tako s neba sjat će zvezde dvije
Imenjače dolje sjajućima ;
Tako Slavstvo kô Helenstvo prije
Dioskure svoje će da ima ;
Tako Slavjan kad u nebo zrije
Medju zvezdam nać će svoga roda,
Zvezde jasne : Cirila, Metoda !

P. P.

KNJIŽEVAN RÁD

sv.

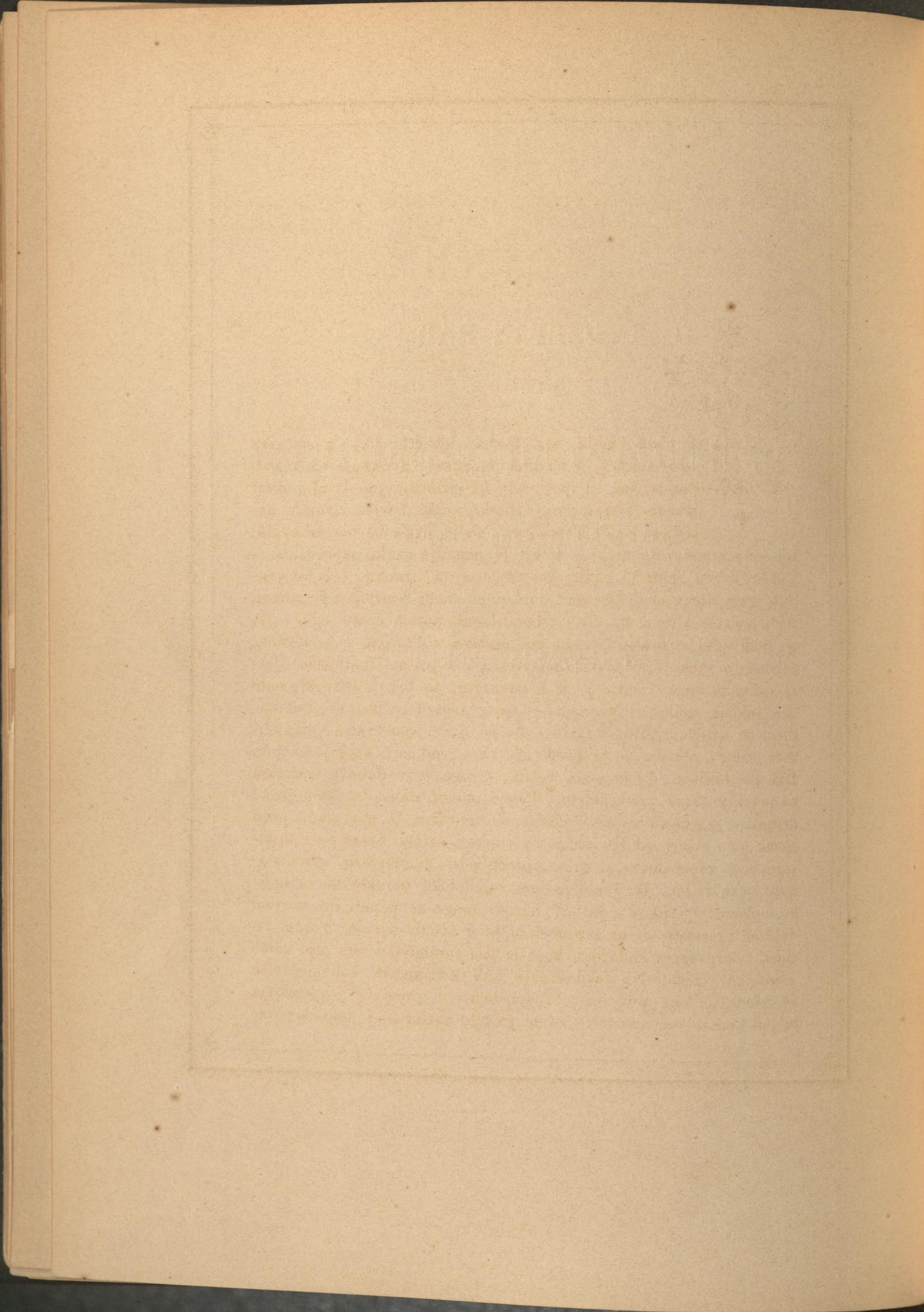
CIRILA I METHODA.

(Izvadak iz večega rukopisa.)

Priobčio

Dr. Franjo Rački.

T

ek onda, kada rieč barbar bje izbrisana iz riečnika čoviečanstva, a na njezino mjesto uvrstjena rieč brat, postavljeni su prvi temelji jezikoslovju. Ovaj pokret izvede krstjanstvo. Hindu svaki čovjek dvaput nerodjeni bijaše Mlechhom; Grku bijaše barbarom svaki, koj čisto negovoraše grčki; Žudiji je poganin svaki neobrezani, a Muhamedancu gjaur ili kaffir, koj neyjeruje u proroka. Tek krstjanstvo sruši stienu medj Grkom i barbarom, medj Žudijom i pogonom, medj bielcom i crncem. Taj veličanstveni pojam čoviečnosti, da svi ljudi jesu si bratja, tražit ćeš badava u Platona i Aristotela; pomisao o velikoj čoviečanskoj obitelji, u kojoj svi ljudi jesu djetca jedinoga boga, izrasla je iz krstjanstva, pa bez krstjanstva nebi bila nikada nikla ni znanost o čoviečanstvu i jezicih ljudskih. Čiem se narodom propoviedalo, da svi ljudi jesu bratja, raznolikost jezikov stavila se je pred oči kano zadaća, koja je vabila svakoga mislioča, da ju kuša riešiti; s toga prvo duhovo smatram za pravi početak jezikoslovju. Poslie ovoga dana, u kom jezici razriesiše se, razsù se novo svjetlo nad svjetom, tè nam sada pred očima niču stvari sakrite zrenicam staroga sveta. Stare rieči dobivaju nova znamenovanja, stare zadaće nove zanimivosti, stare znanosti nove svrhe. Da ljudstvo ima zajedničko poreklo uz raznolikost plemen i jezikov, da svi narodi mogu se popeti do najviše duševne prosvjete — to sve postalo je u svjetu novom, u kom živimo, znanstvenom zadaćom, koja je tim zanimivija, čim nije samo znanstvene ciene. Nù jezikoslovje ima krstjanstvu zahvaliti više od onoga prvoga pokreta. Predposlenici i predteče jezikoslovja bijahu upravo oni apostoli, kojim je bilo razići se i učiti sve na-

rode, a njihovi pravi nasliednici bijahu vjeroviestitelji ciele krstjanske crkve.“¹⁾

Svim sadanjim evropskim jezikom i književnostim prvi učitelji, pisci i njegovatelji bijahu krstjanski vjeroviestnici. Slovjenkomu narodu takovi bijahu Solunska bratja sv. Cyril inače Konstantin filosof i sv. Method. „Velika ubo stolpa crkvi Hristovoj bysta, nebesnaja človeka i zemnaja angjela.“²⁾ „Slovjensku že jazyku v nerazumii i mracě griebovně sušcu . . javlen byst pastyr i učitelj . . togo že prečestni persty duhovnye organy osnovaša i zlatozarnymi pismeny ukrasiša.“³⁾

Sv. Cyril otvoril novu dobu u prosvjeti naroda Slovjenskoga. Slovjeni bo, dok bijahu pogani „neiměha knig, na črtami i riezami čtěha, i gataaha.“⁴⁾ Primivši krstovu vjeru to od Rima to od Carigrada „rimskami i grčkimi pismeny na ždaaha se pisati slověnska, rieč bez ustroenia.“ Ali kô što figurativno i symbolično pismo (črte i rieze) nije moglo Slovjenom otvoriti vrata prosvjete, tako latinsko i grčko pismo moglo je samo za nuždu (нуждах ся) označivati razlike glasove slovjenskoga jezika. Cyril dakle stupi napred kano obretnik novoga pisma sastojećega se iz 38 pismen, „ova ubo po činu grčskih pismen, ova že po slověnství rieči.“

Ja sam drugdje na široko dokazao⁵⁾: koje pismo Cyril obretě izmedj dvaju, kojima se od vajkada Slovjenstvo služi: glagolsko li naime ili grčko-slovjensko (cirilicu). Cirilovo pismo stoji u poviesti evropske graphike kano iz jednoga komada iztesano, u savršenom jedinstvu s punom snagom svakoga izvornika. Pa koli savršeno nije ovo jedinstvo? Ako umni Mommsen primjeti o Grčih usavršivših svoj alphabet: da nebismo ništa drugo znali o Grčih nego to, da su svoj nesavršeni alphabet umnožali razlikujuć η od ε, ω od ο, bismo jih već toga radi imali pribrojiti k ostalim prosvjetjenim narodom: koliko imamo cieniti učenost i um našega Cirila, koj tako duboko prouči narav i sastavnine slovjenštine, da joj nesamo za samo- i suglasnike, nego i za iste poluglasnike

¹⁾ Dr. Max Müller: Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache. Leipzig 1863, S. 106—108.

²⁾ Žitie sv. Konstantina. Iz. P. Šafařík u Pragi 1851, str. 26.

³⁾ Ondje str. 29.

⁴⁾ O pismeneh črnorizcea Hrabra. Iz. Šafařík str. 89.

⁵⁾ Slovjensko pismo. U Zagrebu 1861.

stvori posebna pismena? ⁶⁾ Cirila, kao kakova viešta glasbenika nije mimošo ni najtanji glas slovjeuskoga jezika; on' ga je točno shvatio i posebnim pismenom prikovoao.

Da imamo od Cirila samo pismo toli umno sastavljen, bila bi mu vjekovita slava. Ali on nam ostavi gorostasni spomenik osnovan na pismu, koje obretě.

Pitanje dakle nastaje: što je Cyril i brat mu Method pisao novo-obretenim pismom slovenskim?

Vierni svojoj navadi, opirajuć se o strogih zahtievih sadanje znanosti, mi ćemo ponajprije popitati suvremenike i bližnje naslednike naših apoštolov, da nam oni posviedoče i kažu: što izijde iz pod pera sv. Cirila i Methoda. Kod izpitivanja svjedokah toli suvremenih koli potonjih cieća većega reda dielit ćemo našince od inostranac. Počmimo s prvimi.

Pisac žitija sv. Konstantina, koj će biti po svoj prilici sam Klimente učenik Cirilov i potonji biskup Velički u Bugarskoj ⁷⁾, pripovedajuć: kako Grčki car Mihajlo na prošnju Moravskoga kneza Rastislava odredi Konstantina za vieročestnika u Moravsku (863) nastavlja o njem: „**и аще сложи писмена и научеть беседоу писати скагемском: испърва бѣ слово, и слово бѣ оу бога и богъ бѣ слово и прѹсе.**“ ⁸⁾ Konstantin dakle čim „složi pismena“ poče pre-vadjati u slovenski jezik evangjelje i to evangjelje apostola sv. Ivana. Tko znade, da evangjeljem sv. Ivana počima se evangjelje tako zvano *ἀπρακτος* ili nedieljno t. j. porazdieljeno za crkvenu porabu na nedielje cieloga crkvenoga godišta počem od uzksne nedielje, koje čita se početak sv. Ivana — taj će razumjeti, da pisac žitja navedenimi riečmi hotio je kazati, da Konstantin, čim složi pismena, još u Carigradu poče (863) prevadjati sv. evangjelja za crkvenu porabu.

Isto posviedočava pisac prenosa sv. Klementa, po svoj prilici suvremeni biskup Velletrijski Gauderich ili Gaudentius. Iz njega pače doznajemo ⁹⁾, da je sv. Cyril evangjelje (jamačno *ἀπρακτος*) jur prevedeno iz Carigrada u Moravsku sa sobom doneo.

⁶⁾ Ondje str. 128. 129.

⁷⁾ Vidi moju razpravu u Arquivu za jugosl. poviest. knj. IV.

⁸⁾ O p. cit. c. XIV.

⁹⁾ Translat. s. Clement. (Acta SS. Bolandi Martii tom. II, p. 20): „cumque ad partes illas (Moraviae) deo praeparante venissent, cognoscentes loci indi-

I doisto ova viest, sačuvana nam od suvremenikov, osnovana je na istom apostolskom dielovanju solunske bratje; odvaživšim bo se na književni rad za promicanje vjere Krstove med narodom slovenskim bilo je ponajprije prevesti crkvene knjige, a med ovimi i po dostojanstvu i po potrebi i koristi prvo mjesto zauzimaju perikope sv. evangjeljev, kako se kroz crkveno godište čitaju kod božje službe, t. j. evangjelje izbornno, nedieljno, ἀπρακτος.*)

U Moravskoj nastavila su sv. bratja svoj književni rád za vrieme njihova $4\frac{1}{2}$ godišnjega zajedničkoga boravljenja (863—867). Pisac „prenosa“ napominje u obće od njih prevedene liturgičke knjige¹⁰⁾, neimenovav jih naposeb. Pisac pako žitija sv. Konstantina govori¹¹⁾, da Konstantin došav u Moravsku zaokupi mnoge učenike, te „**Къскорѣ же въсъ Уѣрковыи хинь прѣсль, илючъи є оу-трынци и уасовомъ и вѣхерни и паквѣхерници и таничи словѣжбѣ.**“ Ovdje dakle napominja se naročito medj crkvenimi knjigami crkveni čin, inače ustav službe božje za dneve ciele godine, čas o s l o v (ώρολογιον) ili knjiga s psalmi i molitvami, koje se čitaju kod službe božje u prvom, tretjem, šestom i devetom času dnevnog; zatim napominja se „tajna služba“ t. j. služebnik ili liturgiar.

Pisac žitija sv. Methoda, po svoj prilici njegov na stolici pannonskoj nasliednik Moravljan Gorazd još točnije opredieljuje one svete i crkvene knjige, koje Konstantin i Method zajednički prevedoše; on bo o svom učitelju i predšastniku veli¹²⁾: „**Псалтырь бѣо бѣ токмо и скаггелѣ съ апостоломъ и иѣрархиними словѣжбами и церковными съ философомъ прѣложилъ перѣкѣ.**“ Po tom vjerodostojnom sviedočanstvu slovenski apostoli najprije prevedoše iz sv. pisma: evangjelje (izborno), apostol t. j. čine apostolske (praxapo-

genae adventum eorum valde gavisi sunt; quia et reliquias b. Clementis secum ferre audierant, et evangelium in eorum linguam a philosopho praedicto translatum.“

*.) ἀπρακτος inače ἀπρακτος od ἀ-πρακτω, πραστω, πρахтω t. j. nedjeljam; odavle evangjelje nedieljno.

¹⁰⁾ Ibid. c. 8: „Et scripta ibi (in Moravia) reliquerunt omnia, quae ad ecclesiae ministerium videbantur esse necessaria.“ I sv. Klemente episkop govori (Památky str. 29) u obće: „**прѣложи и вѣсъ церковныи оуставъ отъ греческаго на словѣнскіи азыкъ.**“

¹¹⁾ Ed. cit. c. XV.

¹²⁾ Žit. sv. Methoda. Izd. Šafařík. Gl. XV.

stolus) i listove, u koliko čitahu se u crkvi kod službe božje, tè iz staroga zavjeta psaltir; zatim iz crkvenih knjigah „izbrane službe.“

Iz pisma pape Ivana VIII od god. 880 mjeseca Lipnja upravljena na kneza Svatopluka doznajemo još za jednu knjigu prevedenu na slovenski jezik bezdvojbeno od sv. bratje: „nec sanae fidei vel doctrinae aliquid obstat — piše papa — sive missas in eadem sclavinica lingua canere, sive sacram evangeliū vel lectiones divinas novi et veteris testamenti bene translatas et interpretatas legere, aut alia horarum officia omnia psalere.“¹³⁾ Ovdje dakle papa dozoljavajuć slovenski jezik u crkvi spominja prevedeno evangijelje (*ευαγγελισταριον*), apostol inače *πραξηπόστολον* („lectiones novi testamenti“, izključujuć evangelistar naposeb naveden), tè štiva iz staroga zavjeta („lectiones veteris testamenti“) ili tako zvani paremejnik (*παροιμιων*), napokon liturgiar ili služebnik („misas“, misal) i časoslov ili horologiar, breviar („horarum officia“).

Pošto je prva briga slovenskim apostolom bila, da prevedu sve liturgičke knjige nuždne kod službe božje i ostalih crkvenih obredov, razumieva se po sebi: da su oni odmah na početku svoga djelovanja preveli na slovenski jezik trebnik (ruski „potrebnik“, inače „činovnik“) ili obrednik (ritual), i o kto ich (*οντογχος*) ili crkvenu knjigu, u kojoj su nedieljne piesme po Ivanu damaskenu sastavljeni i za osam glasova priredjene. Trebnik sadržaje obrede crkvene kod podieljivanja sv. redov, kod ženidbe, kod krstjenja i pokopa. Da je sibilja trebnik preveden bio nagovještava papa Hadrian II. u svom listu na knezove Rastislava i Kocelja: „ДА ВЫ НАОУЧИТЕ . . . СКАЗДА КНИГЫ ВЪ АЗЫКЪ ВАШЪ ПО ВСЕМОУ ЦЕРКОВНОМУ УЧИЮ, И СЪ СВАТОЮ МЫШЕЮ РЕКШЕ СЪ СЛОУЖБОЮ И КРЕЦЕНІСТЬ, ИКОЖЕ ЕСТЬ ФИЛОСОФЪ КОНСТАНТИНІИ НАУАЛъ.“¹⁴⁾ — Najstariji ruski lietopisac monah Nestor, koji je za svoj znamenit ljetopis crpio podatke iz starijih vrel, o književnom dielovanju Konstantina i Methodije ovako piše: „СИМЪ ЖЕ ПРИШДШЕСМА (ВЪ СЛОВѢНСКОЮ ЗЕМЛЮ) НАУАСТА СЪСТАВЛЯТИ ПИСМENA АЗБОУКОВЫИХ СЛОВѢНСКЫХ, И ПРѢЛОЖИСТА АПОСТОЛЬ И ЕВАНГЕЛИЕ, И РАДИ БЫША СЛОВѢН, ИКО СЛЫШАША ВЕЛИ-

¹³⁾ Ep. Ivan. 257, p. 100.

¹⁴⁾ Žit. sv. Methoda. gl. VIII.

УНИХ БОЖИХ СКОНИХ ЕЗЈИКОМЪ, по сеъ же прѣложиста ислатырь и ох-
тонкъ и проулиа книгы.“¹⁵⁾ Po Nestoru dakle slovenski apostoli
najprije prevedoše iz novoga zavjeta evangjelje i apostol ili prax-
apostolar, zatim iz staroga zavjeta psaltir, tè spievnik, oktoich.

O sv. Methodu kaže njegov životopisac: „И СВЯТОЕ ВЪЗНОШЕ-
НИЕ ТАНИОС СЪ КЛИРОСОМЪ СКОНИХ ЕЗЈИКЕ СЪТВОРН ПАМЯТЬ СВАТАГО ДИ-
МИТРИЯ.“¹⁶⁾ Method je dakle sa svojim svetjenstvom (dne 26.
Listopada) slavio u crkvi tajno uznešenje sv. Dimitra, biskupa So-
lunskoga. Nù pošto po obredniku iztočne crkve uspomena sv. ugod-
nikov božijih slavi se piesmami crkvenimi nazvatimi *στιχηρα*, *κοντакια* i *κανонес*, to sledi: da su ove piesme već tada prevedene bile
u jezik slovenski. Stiherar dakle ili knjigu slavospievov, potrebitu
za službu božju, imao je već Cyril prevesti. Za vrieme naših apo-
stolov u iztočnoj crkvi bijahu u porabi stihere (slavospievi, koji se
pievaju kod jutrije i viečernje poslie svakoga psalma) Anatolija i
Sophronija, kontakije (kratke piesme na čast svetcu) od Romana,
i kanoni (piesme, koje se u opredieljeno vrieme pievaju kod jutri-
nje i viečernje) sa stiherami od Ivana damaskona i Kosme, tè tro-
glasni kanoni i stihere Todora i Josipa Studite. Ove dakle spiev-
nike uz oktoich imao već Cyril prevesti.

Sve ove knjige, koje Cyril s bratom prevede, poneše sa sobom u Rim i podvrže jih суду i одобренју апоштolsке столице. О том пише njegov životopisac ово: „прѣмъ же папа книгы словен-
съкіе, и положи є въ цркви свѣтыи маріе, иже парниаетъ се фатанъ
(φατη-praesepе, s. Maria ad presepe, sada s. Maria Maggiore), и
пѣши надъ иими св. антиохію . . . и абиє пѣши антиохію въ цркви
св. апостола Петра словенскими езыкомъ . . .“¹⁷⁾

Dosadanjem suvremenikom pridružit єu napokon Soligradskoga
anonyma, koj god. 873 braneć práva svoga metropolite na Panoniju
proti Methodiju med ostalim ovako se žesti: „usque dum qui-
dam graecus, methodius nomine, noviter inventis sclavinis litteris,
linguam latinam, doctrinamque romanam atque litteras auctoriales
latinas philosophiae superducens, vilescere fecit cuncto populo ex
parte (Sclavorum) missas et evangelia ecclesia sticu-

¹⁵⁾ Chronica Nestoris. Vol. I., c. xx., p. 13. Ed. Miklošić. Vindob. 1860.

¹⁶⁾ Žit. sv. Meth. gl. XV.

¹⁷⁾ Žit. sv. Konstant, gl. XVII.

que officium illorum, qui hoc latine celebraverunt.¹⁸⁾ Ovdje Soligradjan udara neposredno na Methoda; jer brat mu Ciril bio već umrō (14. Veljače 869); ali sve one knjige, koje navadja: služebnik, evangelistar i časoslov, bijahu gotove još za živa Cirila.

Poslije suvremenikov nanizat će ovdje njekoliko pozdnjih sviedokov vjerodostojnih to grčkih, to latinskih, to slovjenskih.

Grčki pisac žitja sv. Klementa, ohridski metropolita Theophilakt († 1107), po viestih iz 10. wieka tako piše o Cirilu i Methodu: „ἐξευρίσκουσι μέν τὰ Στολοβενικὰ γράμματα, ἐρμηνεύουσι θέ τὰς θεοπνεύστους γραφας ἐκ τῆς ἑλλαδος γλώσσης εἰς τὴν Βουλγαρικήν.“¹⁹⁾ Ovdje dakle kaže se, da su naši apostoli „bogom nadahnuta pisma“ preveli iz grčkoga u bugarski jezik.

Od latinskih navadjamo najprije moravsku legendu. Pisac govoreći o došastju Solunske bratje u Moravsku, nastavlja: „plura de Graeco et latino transferentes in sclavonica lingua canonicas horas et missas in ecclesia dei publice statuerunt decantare.“²⁰⁾ Zatim iz legende sv. Ludmile²¹⁾ navadjamo ove rieči: Cyrilus . . . graecis et latinis apicibus sufficientissime instructus . . inventisque novis apicibus sive litteris vetus et novum testamentum, pluraque alia de graeco sive latino sermone in sclavonicum transtulit idioma, missas caeterasque canonicas horas resonare sclavonica voce in ecclesia statuendo.“

Ovim pridružimo još dva lietopisca naša. Pop Dukljanin (1150) piše o Konstantinu Filosofu: „itaque Constantinus vir sanctissimus . . literam lingua sclavonica componens, commutavit evangelium Christi atquè psalterium et omnes divinos libros veteris et novi testamenti de graeca littera in sclavonicam nec non et missam

¹⁸⁾ Historia conversionis Carantanorum. Ed. Kopitar: glagolita Cloz. p. LXXV.

¹⁹⁾ Vita s. Clement. c. 2. Ed. Miklošić. Vindob. 1847.

²⁰⁾ Mährische Legende von Cirill und Method. C. 5. Herausgegeben von Joseph Dobrovsky. Prag 1826.

²¹⁾ Dobrovsky: Kritische Versuche, die ältere böhmische Geschichte vor späteren Erdichtungen zu reinigen, I. Bořivoj's Taufe. Prag 1803, S. 70 ff.

eis ordinans more Graecorum.“²²⁾ Toma Splietski arhijakon navadja rieči protivnikov slovenske liturgije ovako: „dabant enim gothicas (gлаголска) litteras a quodam Methodio haeretico fuisse repertas, qui multa contra catholicae fidei normam in eadem sclavonica lingua mentiendo conscripsit.“²³⁾

Izza starijih grčkih i latinskih pisac neka nam sviedoče pisci slovenski.

Joan presbyter, exarh Bugarski, koj je živio svakako za cara Bugarskoga velikoga Simeona (888—917), dakle u doba, kada su još živjeli učenici naših apostolov prognani ili utekavši iz Velike Moravske, koj dakle točno bje ubaviešten o književnom rádu sv. Cirila, o tom ovako piše: „**попиже оуко скатын условъенъ вожинъ къстанинъ философъ рѣка, многы труоды прна, строим писмена словенскыя кънигъ, и отъ скагелни и апостола прѣлагам низборъ . . .**“²⁴⁾

Crnorizac Hrabar, koji je živio u doba, kada je bilo još ljudi, koji su vidjeli i poznivali učenikov Cirilovih u Bugarskoj — o književnom radu Konstantina ovako piše: „**скатын къстанинъ философъ, парыцасмын кирилъ, тън нашъ писмена створи и книги прѣложи, и мефодије братъ еро.**“²⁵⁾ Ovdje pod „книги“ razumieva Hrabar sv. pismo, kô što se vidi odanle, što malo više govori o grčkom prevodu sv. pisma iz žudinske matice ili o prevodu LXX, tè naprotiv ovomu prevodu izvedenu od LXX prevoditeljev stavlja slovenski prevod izveden samo jednim sv. čovjekom, Cirilom, komu malo niže pridružuje još brata Methoda.

Ova poznata lica sada neka sliede lietopisci slovenski, od kojih svjedočanstvo Nestorovo čusmo nješto više.

Stari hrvatski lietopisac, o kom još nije dovoljno opredieljeno, kako stoji naprama popu Dukljaninu, o Konstantinu ovako piše: „sveti muž Konstanc naredi popove i knjigu harvacku i iztumači iz garčkoga harvacku knjigu, harvacki iztumači evangelia i sve pištule cerkvene i tako sta-

²²⁾ Regnum Slavorum c. IX. ap. Schwandtner. Scriptores rer. hung. tom. III., p. 476. sz.

²³⁾ Historia salonit. c. XVI.

²⁴⁾ Joan exarh. Izd. Kalajdović. Moskva 1824, str. 129.

²⁵⁾ Izd. Šafařík. str. 91.

roga kako novoga zakona, i učini knjige s papinim dopušćenjem i naredi misu.”²⁶⁾

Bugarski lietopis, koga prof. Bodjanski najde god. 1842 ujedno sa skazaniem Hrabra u Vratislavskoj gimnazijalnoj knjižnici sv. Magdalene, na kraju rukopisnoga služebnika, a sastavljen je polovicom XIV. veka, med ostalimi piše²⁷⁾ i ovo: „въ царство сего
и михаила цара кръщениъ бысть словенскии языки морава, и дани бысть
имъ епископъ мефоди, и понде съ ними братъ его кирилъ, оба фило-
софа ежца, сына Леонока, Секоуниних. Сия же превложиста въссе бо-
жественое писание греческыи книги на словенскии языки на бъл-
гарскии.“

Ini ljetopisac ruski iz XV. veka pripovedajuć o pokrstjenju Bugarske za cara Mihajla tako nastavlja: „**прѣложиша книги отъ грекаго јзыка на словенскыи јзыкъ, кирилъ философъ съ мефедъемъ . . .**²⁸⁾

Grčka „χρονογραφία σύντομος“ carigradskoga patrijara Nikifora u slovenskom prevodu i popunjenu prozvata „Лѣтописецъ вѣскорѣ“ zabilježi ovo: „До михаилова царства и до преложенїя св. книнъ на слохинъскыи языкиъ кирилломъ философомъ лѣтъ ۴۸.“²⁹⁾

Napokon mimošav crkvene knjige iztočne crkve, u kojih se slavi sv. Ciril kano prevoditelj sv. pisma, navest ču, što u jednom glagoljskom breviaru na okvieru iz XIV. ili početka XV. veka pod 14. Veljača najdoh: „**ღმრამვებ ჲსგამის . . დგვანე მა გვივაკ
ღმწხამიგვაცვ . . ჰნევან რკამისმართ დგვანე გ ღმწერმავემს განე.
ღმისმავ , გმნე ღმწერმავდებო ჰთავებო ღმწერმას დგვანე მათიმუს
მიკრძნე ცევა.“**

Ovdje dakle imamo čitavu povorku svjedokov počem od IX. vјeka i to razne narodnosti: Grkov, Latinov i Slovjenov, koji se svi u tom slažu, da je sv. Ciril sa svojim bratom preveo sve one, knjige, koje se rabe u crkvi, imenito kod službe božje. Šta se napose sv. pisma tiče, neima dvojbe, da po svjedočanstvu suvremenikov, Ciril prevede iz novoga zavjeta one česti evangjelja, činov apostolskih i poslanic, koje se čitaju u crkvi kod službe

²⁶⁾ Arkiv za jugosl. poviest. knj. I. str. 14.

²⁷⁾ Бодянски: о времени происхождения славянскихъ писменъ. Москва 1855. стр. 80.

²⁸⁾ Ondje str. 96.

²⁹⁾ Ondje str. 120.

božje. Cyril dakle uredi u slovjenskom jeziku: evangjelistar i prax-apostolar. Iz staroga zavjeta prevede toli nuždan psaltir i perikope ostalih knjig, u koliko se čitaju u crkvi. U tom dakle obziru priredi u slovjenskom jeziku psaltir i paramejnik. Šta se pako strogog crkvenih knjig tiče Cyril prevede: služebnik (misal), časoslov, ustav, trebnik, oktoich ili osmoglasnik sa stiharom i ostalimi spievnicima!

Toliko se dade izvesti o Cirilovom književnom rádu iz navedenih spomenikov.

Nù ovdje trieba pozornost svratiti na njeki nesklad, koj se opazuje medj starijimi i mlađimi spomenici glede na obseg prevoda sv. pisma Cirilom izvedena. Dočim naime stariji svjedoče, da Cyril prevede iz sv. pisma samo onaj dio, koj bijaše nuždan za službu božju, mlađi misle, da on prevede cijelo sv. pismo. Po našem mnjenju stariji zaslužuju više vjere, što su i bolje ubaviešteni bili i što njihovo svjedočanstvo više odgovara okolnostima, u kojih se Cyril nalazio.

Cyril naime uvadjajuć slovjenski jezik u crkvu imao se je najprije pobrinuti za prevod crkvenih knjig, a medj ove ide „izbor“, kao Joan exarh liepo reče, iz novoga i staroga zavjeta. S prevodom samih crkvenih knjig uz ine ogromne dužnosti vjeroviestničke imao je Cyril toliko truda, da ga je tek mogô svladati tečajem $4\frac{1}{2}$ godišnjega svoga boravljenja u Velikoj Moravskoj; prevesti cijelo sv. pišmo u to kratko vrieme nadilazi čovječje sile.

S druge strane lasno možemo si protumačiti, kako mlađi spomenici ostaviše nam onu nevjerovatnu vjest. Djelovanje književno i crkveno solunske bratje tako je uzko skopčano, da ono, što je jedan od njih učinio i izveo lasno se moglo pripisati i drugomu. S toga biva, da kašnji spomenici isti obret pisma slovjenskoga kadšto Methodu pripisuju, premje bielodano dokazano, da mu je obretnikom mlađi brat Konstantin ili Cyril. Tako nješto više vidismo, da je Sologradjanin njekoliko godina poslije smrti Cirila obret slovjenskoga pisma podmetao Methodu. Tako mislilo se gdješto kašnje u Bugarskoj ³⁰⁾ i Hrvatskoj ³¹⁾. Isto tako moglo se

³⁰⁾ Uz Ohridski apostol XII. veka našla se je služba sv. slovjenskim apolatom, koju izdà Grigorović u Kazanu 1862 pod naslovom: „древне-славянскій

dogoditi, da ono dielo, koje Ciril započe, a Method nastavi pa možebiti i dovrši, podmetnuto se je kašnje i Cirilu.

Nastaje nam dakle pitanje: je li Method nastavi djelo svoga brata t. j. prevadjeti nadalje sv. pismo, za onih 16 godin (869 do 885), kojih ga preživi? i kako daleko doide s tim prevadjanjem? pa je-da li još koje ino djelo ostavi svomu potomstvu? Ovdje se dakle traži u obće za književan rad samoga Methoda, kada je sjedio na stolici metropolije moravsko-panonske.

I na ova pitanja odgovorit će nam ponajprije sami spomenici, od kojih njeke navedosmo gore više.

Pisac žitija sv. Methoda naročito veli o njem: „**преде же отъ оученикъ скончъ посаиъ два попы скорописца зѣло, преложи въ борзѣ всѧ книги исполнъ, разѣтъ макѣакенъ, отъ греческаѧ азꙗика въ словенскъ . . . псалтыръ во бѣ токмо и евангеліе съ апостоломъ и избраннными слоужбами и церковными съ философомъ преложнаѧ перевѣс.**“³²⁾ Ovdje dakle učenik sv. Methoda sviedoči, da on s braćom prevede evangigelje (izborne) i apostol (praxapostolar) iz novoga, a psaltir iz staroga zavjeta; ostale pak knjige sv. pisma, izim knjig Makabejskih, da sam Method pomoćju dviju brzopisac prevede.

Još izvestnije o književnom radu Methoda piše Joan Exarh Bugarski. On pošto bi bio napomenuo, kako vidismo, da Konstantin filosof „ot evangelija i apostola“ prevede „izbor“, a poslije toga: „**прѣстажни въ безконечнѹю свѣтлость, прнатъ дѣлъ скончъ иѣзумъ,**“ nastavlja ovako: „**съ симъже съ и оставиъ њего въ житини семь еслїкъи божини архипискоѹиъ Мѣодинъ, братъ њего, преложи всѧ оустваныѧ кѣниги. ȝ. отъ смињскаѧ азꙗика, јеже јестъ грѣцкаѧ, въ словенскъ..**“³³⁾

памятникъ“ itd. Ovdje na str. 13 čita se: „**мѣодинъ, тѣмъ оуко быси склонъмъ бѹквамъ прѣмѣдръ обретникъ . . .**“

³¹⁾ Sr. Thom. archid. Hist. saloni. c. XVI.

³²⁾ Žit. sv. Method. gl. XV. Ovo žitije morao je imati pred očima ruski lietopisac Nestor pisući: „**мѣодинъ же посади два попа скорописца зѣло, и преложи вѣсы книги исполнъ отъ греческаѧ азꙗика въ словенскъ.**“ (loc. cit.)

³³⁾ Joan Exarh kod Kalajdovića kako gore. Ove znamenite rieči čitaju se u prologu k „**книгѣ иѣсса**“, inače „**богословијо.**“

Ove rieči Exarhove potvrđuje stari prolog pisan ne poslije XIII. veka. U njem čita se o sv. Methodu: „**ВЪ ЗЕМЛИ МОРАВСТВЕНІИ ПРЕЛОЖИ КСЕ. Ξ. КНИГЪ ВЕТАГО И НОВАГО ЗАКОНАХ ОТЪ ГРѢУЦКА ВЪ СЛОВЕНСКИ.**³⁴⁾“

Joan exarh dakle sviedoči, da Method prevede iz grčkoga u slovenski jezik šestdeset „ustavnih“ t. j. kanoničkih knjig sv. pisma. Koje knjige sv. pisma razumieva ovdje exarh pod „ustavnim“?

Za gdjekoće čitaoce imam prije svega primjetiti, da pod kanoničkim knjigama razumievaju se izza III. stoljetja sve one božanstvene i bogom nadahnute knjige, koje crkvena vlast kao takove uvrsti u sbirku i imenik, da budu „ustavom“ i pravilom (*νόμῳ*) vjere i života. Od knjig kanoničkih njeke su proto-kanoničke, a druge devtero-kanoničke; prve, u užjem smislu kanoničke, bile su prije u kanon uvrstjene od posliednjih. Iz kanona crkva je uvek izključivala knjige apokrifne.

Šta se broja sv. knjig tiče, žudije su po sviedočanstvu Josipa Flavia³⁵⁾ u svojem kanonu brojili 22 knjige prema tolikim pismenom žudinske azbuke; ali da jim taj broj neprekorači se, računali su više knjig pod jednim brojem; tako n. p. svih pet knjig Mojsijevih brojahu za jednu; isto tako 12 manjih prorokov za jednu itd. Prema tomu, kako su u doba krstjansko crkveni učitelji i crkveni imenici knjige bivše prije pod jednim brojem oddieljivali, rasô je broj sv. knjig. Tako kada su počeli svakoga od manjih prorokov brojiti za jednu knjigu brojilo se je 33 sv. knjig itd., a na taj način postalo je 60 kanoničkih knjig. Antiochus, pisac VII. veka, u predgovoru k pandektam nabraja 60 kanoničkih knjig stara i novoga zakona.

Iz poznatoga nam književnoga dielovanja Joana exarha jesmo u stanju razabratiti: koje knjige razumieva je on pod onimi 60, što jih Method bio bi preveo.

Joan naime bio je veliki štovalac slavnoga crkve naučitelja Ivana od Damaska. On je temeljito proučio umna djela toga grčkoga mudraca i dialektika, te je preveo na slovjenštinu njegovo bogoslovje, njegovu dialektiku ili mudroslovje i njegovu grčku slov-

³⁴⁾ Bodjanski: op. cit. p. 76.

³⁵⁾ Contra Apion. I. 8.

nicu.³⁶⁾ Ivan Damasken poziva se takodje na jednom mjestu³⁷⁾ na žudinski kanon sv. pisma, tè o deuterokanoničkih knjigah primjeti: da su one doduše vrstne i krasne; ali da se nebroje s ostalimi. Ali od njega ostalo je ino djelo, prevedeno takodje na jezik slovenski,³⁸⁾ u kom potanje govori o knjigah sv. pisma. U tom djelu ima nadpis: „o LX knjigah“, pod kojim Ivan izbraja sve kanoničke knjige sv. pisma i to brojem njih šestdeset: najprije redom pet knjig Mojsijevih, zatim knjiga Josuina i tako dalje redom do 34 t. j. do knjige Daniela, koja je posliednja u starom zavjetu. Novi zavjet počima s evangjeljem sv. Matije (br. 35) a dovršuje s poslanicom sv. Pavla na Žudije (br. 60). Izza toga Ivan Damasken pod nadpisom „περὶ τῶν ἔξω βιβλίων“ ili po slovenskom prevodu „**СЛІВКОЖЪ ЕСТЬ КНО»**“ izbraja knjige, koje su izvan (staroga, prvoga) kanona t. j. knjige devtero-kanoničke, tè jih po njem ima deset, naime: knjiga mudrosti, knjiga Isusa Siracha (erkvenjak), tri knjige Makabejske, knjiga Esther, knjiga Judith i knjiga Tobije. Napokon u trećem razredu navedja 25 knjig apokrifnih, ili po slovenskom prevodu: „**СЛІВКОЖЪ КРОВНИ.**“

Po Ivanu Damaskenu dakle ima 60 knjig kanoničkih, a devet knjig, koje su izvan kanona. Joan indi exarh bugarski pišući, da je Method izza sv. Cirila preveo 60 ustavnih ili kanoničkih knjig sv. pisma razumevao je sve knjige sv. pisma, koje se i danas broje medj knjige sv. pisma, izuzam gore navedenih devet devtero-kanoničkih, kojih dakle Method nije bio preveo, ne možebit, što bi bile manje ciene od prvih, već što se u crkvi nisu rabile toliko koliko prve; a možebit imao je nakanu izza ovih prevesti i knjige „περὶ τῶν ἔξω βιβλίων.“ Na ovakov način i sirski prevod pešito, i jermen-ski, po sviedočanstvu Mojsije od Korene, obsizao je na početku samo protokanoničke knjige, kojim kašnje prispieše devterokanoničke.³⁹⁾

Sada razumiesmo, koje knjige prevede Method po sviedočanstvu Joana exarha. Pače nećemo pogriešiti, ako slovenski pre-

³⁶⁾ O tih djelih, koja su još u rukopisih, ali jih Bodjanski priredi za tisak, obširnije govori Kalajdović u često pomenutoj knjizi o Joalu exarhu.

³⁷⁾ De orthod. Fide 4, 18. 17,

³⁸⁾ Dio toga spisa priobči Kalajdović u „Joalu exarhu“ str. 134. pod naslovom: „**БОГОСЛОВИЈА ОТЪ СЛОВЕСЪ.**“

³⁹⁾ Aug. Scholz: Einleitung in die heiligen Schriften. Köln 1845. Bd. I. str. 498.

vod gore navedenoga grčkoga djela Ivana Damaskena stavimo u tiesniji savez s našim Joanom. Jezik naime u tom prevodu je tako star, da nam isti prevod valja staviti u prvu dobu krstjanstva medj Slovjeni. Koli rano bio je taj prevod gotov, vidi se još odanle, što sastavak o sv. knjigah čita se⁴⁰⁾ već u Svjatoslavovom „izborniku“ od god. 1073. Ako dakle uzmemu u obzir, da Joan exarh bavio se prevadjanjem djel Ivana Damaskena, da slovjenski prevod „Bogoslovca“ po istom jeziku ide u prvo doba slovjenske književnosti, da mu jedan izvadak uvrstjen u „izborniku“ od god. 1073: ako sve to uzmemu u obzir, nećemo se prevariti, reknemo li, da i ovo djelo Ivana Damaskena prevede naš Joan Bugarski exarha; tè da govoreć o 60 knjigah prevedenih po sv. Methodu imao je pred očima razredbu sv. pisma, kako ju učaše Ivan Damasken.

Sada smo takodje u stanju bolje razumjeti navedene rieči životopisca sv. Methoda. On naime naročito sviedoči, da sv. Method prevede sve knjige sv. pisma „r a z v ē M a k k a v e j.“ Vidismo nješto više, da knjige Makabejske neidu u broj onih 60, tè se u tom slaže životopisac s Joanom exarhom; tè je on po našem mnienju imenujuć samo knjige Makabej nagovieštao u obće sve knjige devterokanoničke, a samo njih napomenuo radi toga, što su medj devterokanoničkim najprostranije.

Ako na posliedku sve ove vesti u kratko sakupimo, dojdemo do ovoga resultata: a) da sv. Ciril prevede iz staroga zavjeta psaltir i crkvena štiva po izboru, iz novoga pako izborne evangelje i praxapostol. b) da brat mu sv. Method popuni taj prevod tako, da potomstvu ostavi cielo sv. pismo prevedeno izim knjige mudrosti, Jezusa Siracha, Makabej, Esther, Judithe i Tobije.

Izim prevoda sv. pisma životopisac pripisuje sv. Methodu prevod nomokanona ili knjige crkvenih zakonov i paterika ili kratkih viestih o životu najslavnijih pustinjakov: „**тогда же иnomоканонъ, рече законоправилъ, и фтеуеския книги преложи.**⁴¹⁾

Ovi plodovi književna rada, osnovani na crkvenom dielovanju sv. Cirila i Methoda sledè, kano znanstveni izvod, iz razgovietnih

⁴⁰⁾ Kalajdović, op. cit. p. 127, 136.

⁴¹⁾ Žit. sv. Meth. gl. XV. Nomokanon taj mogò biti sbirka sastavljenia carigradskim patrijarom Ivanom scholastikom († 578); pošto umnožani patrijarom Fodtijem nomokanon bio je sastavljen tek oko god. 883, dakle samo dve godine prije smrti našega Methoda.

spomenikov dopirajućih tja do vremena naših apostolov. Ali izim ovih diel imade još inih, koji se pripisuju solunskoj bratji, tè su bud izginula, bud se o njihovoj vjerodostojnosti posumnjati može.

Životopisac sv. Konstantina pripoveda⁴²⁾, da naš Konstantin napisala apologiju vjere krstjanske, koju je držao kod Kozarov u Kavkazu proti muhamedanskim i židovskim učiteljem, tè da ju brat Method prevede, jamačno iz grčkoga i podieli u osam govorov. Ova apologija bila je medj Slovjeni razširena još XII. veka u posebnoj knjizi pod naslovom „**КИРНAT СЛОВЕНЬСКЫН**“; tè se u izvadku sačuvala u pomenutom žitiju, u ruskih ljetopisih i inih rukopisih. Ovu knjigu imao je jamačeno pred očima i stari hrvatski ljetopisac⁴³⁾ i pop Dukljanin⁴⁴⁾, samo što ju zovu „metodios“ mjesto „Kyri.“

U rukopisnoj mineji mjeseca Siečnja u knjižnici moskovske duhovne akademije nalazi se legenda o našastju moćij sv. Klementa rimskoga pape,⁴⁵⁾ u kojoj opiše se našastje kano od očevideca. S toga su njeki mislili, da je ovu legendu napisao Konstantin izvorno grčki, tè da ju je kašnje njeki preveo. Neima dvojbe, da je Konstantin kao svoje putavanje u Kavkaz i gore navedenu prepirku tako i našastje sv. Klementa pobilježio, tè po svoj prilici njegove bilježke upotrebili su pisci prenosa sv. Klementa, Konstantinova žitja i pomenute legende. Ali po našem mnienju istu legendu imao prije pisati Klemente biskup Velički⁴⁶⁾ tim više, što nam se u rukopisu sačuvà: „**ПОХЛАД СКАТОМОУ КЛIMENTОУ ПАТР-АРХОУ РИМЬСКОМОУ, НАПИСАНА КЛIMENTОМЪ ЕПИСКОПОМЪ.**“⁴⁷⁾ Ovo je pako bezdvojbeno Klemente biskup Velički i neutrudivi pisac.

⁴²⁾ Gl. X.: „**а иже хоцеть съкрышениыхъ сихъ бесѣдъ искати истыхъ, въ книгахъ его (Konstantina) обречетъ је, елико прѣложи оѹнитель нашъ архиепископъ мефодіе, раздѣль је на осмь словесъ, и тоу оѹзрить словесною силу отъ божје благодети . . .**“

⁴³⁾ Arkiv I., 21: „vazmi knjige, ke pri Harvatih ostaše, i pri njih se na-hode, a zovu se Metodios.“

⁴⁴⁾ Ed. cit. e. XIII: „librum sclavorum, qui dicitur Methodius legat.“

⁴⁵⁾ Bodjanski op. cit. p. XXIII: „**принесеніе монументъ скатаго вели-моѹчиенника Клimentа отъ глоѹбины морскія въ ковроѹни.**“

⁴⁶⁾ Sr. Šafarík; rozkvět slovanské literatury v Bulharsku. Čas. česk. muz. 1848, I. str. 8.

⁴⁷⁾ Bodjanski. Op. ut. p. XXI.

U synodalnoj knjižnici Moskovskoj čuva se bugarski rukopis pisan god. 1348 za Bugarskoga cara Joana Alexandra. U tom rukopisu je „**написане о практи кръст**“, t. j. izpoviest vjere (profesio fidei), koju ruski biskup Filaret pripisuje sv. Cirilu,⁴⁸⁾ a Šafařík bugarskomu biskupu Konstantinu, učeniku našega Konstantina filosofa⁴⁹⁾. Ova izpovjest dieli se u tri česti: u prvoj razlaže se nauk o presvetom trojstvu, u drugoj nauk o uputjenju sina božjega, u tretjoj o štovanju svetac. Konac glasi u našem prevodu ovako: „tako izpovjedam svoju vjeru s Methodijem, svojim bratom i pomoćnikom u službi božjoj. U ovoj vjeri je spas i ufanje, tè mi obadva predajemo ju svojim učenikom, da tako vjerujući spašeni budu.“ Ovo očitovanje, kao i nauka sadanje crkve iztočne o izhodjenju sv. duha, štono se razglaba u prvoj česti ove izpoviesti, tè sklad onaj, u koj može se dovesti sa životom sv. Methoda — sve ovo podupira misao, da tu izpoviest sastavi Ciril, koj se u njoj na koncu naročito napominje. Ali uzprkos svim ovim prividnim razlogom nečini nam se, da je ova vjeroizpoviest potekla iz Cirilova pera; pače mislimo, da je njeki potonji pisac (možebit rečeni biskup Konstantin) znajuć, da je Method vjeroizpovjest u Rimu položiti morao, sastaviv ju prema svojim nazorom podmetnuo ju Konstantinu, prem se, u koliko spomenici sviedoče, ovaj u tom pogledu nije imao pred nikim opravdavati. Nadalje ova vjeroizpoviest neslaže se sa nesumnjivim sviedočanstvom pape Ivana VIII. u pismu od god. 880 na kneza Svätopluka: „hunc Methodum — jasno piše papa — venerabilem archiepiscopum vestrum interrogavimus coram positis fratribus nostris episcopis, si orthodoxae Fidei symbolum ita crederet et inter sacra missarum solemnia caneret, sicut. s. Romanam ecclesiam tenere et in sanctis sex universalibus synodis a ss. patribus, secundum evangelicam Christi dei nostri auctoritatem promulgatum atque traditum constat. Ille autem professus, se iuxta evangelicam et apostolicam doctrinam, sicut sancta Romana ecclesia docet, et a patribus traditum est, tenere et psallere. Nos autem illum in omnibus ecclesiasticis doctrinis et utilitatibus

⁴⁸⁾ Кирилъ и Меодий, и „чтеніях.“ Moskva 1846. IV, 15—19.

⁴⁹⁾ Čas. česk. muz. 1848. 1, 8. 21.

orthodoxum et proficuum esse reperientes . . .⁵⁰⁾
Nevidimo dakle, kako bi se onaj dio vjeroizpoviesti, gdje se pisac bori proti Latinom, mogô staviti u sklad s naročitim svjedočanstvom, da Method (isto valja o Cirilu) vjeruje i izpovjeda isti „symbol“ vjere s rimskom crkvom?

Prof. Grigorović u rukopisnom evangelistaru Hilandarskom, a Hilferding u Pećkom evandjelu pisanim na kvienu XIII. wieka najdè kao predgovor: „СЛОВО БЛАЖЕНИЈАГО ОЧУНТЕЛИ НАШЕГО КОНСТАНТИНА ФИЛОСОФА.“⁵¹⁾ U tom slovu čitaju se i ove zanimive rieči: „СЛЫШИТЕ СЛОВЕНИЙСКИИ НАРОДЪ ВЪСЬ, СЛЫШИТЕ! СЛОВО ОТЪ БОГА ПРИИДЕ . . . БОЖИМИ БОУКЪВАМИ ДА БЪЗРАСТЕТЬ ИЛОДЪ БОЖИН . ПАУС КТО МОЖЕТЬ ПРИТЬУА ВЪСА ОБЛЮДИЖИШЕ БЕЗЪ ВЪНИКЪ ИМЪЫКИ НЕ ВЪ ГЛАСѢ СМЫСЛЕНЪ ГЛАГОМОШТА ОУБО . . . НАЗИ БО ВЪСИ БЕЗЪ ВЪНИКЪ ИМЪЫКИ . . .“ Hilferding misli, da je ovo slovo, kano predgovor u prevod evangelistara, naš Konstantin napisò prije svoga puta u Rim. Prem sadržaj „slova“ veoma dolikuje obretniku slovjenskoga pisma i prevodilcu evangijela, neusudujemo se ipak ovo slovo Konstantinu filosofu odrešito podvrći. Nadpis sam nesmie nas ovdje zavesti; jer je mogô biti podmetnut, kô što se dogodilo i na molitvi podmetnutoj našemu Konstantinu.

Sačuvala nam se je⁵²⁾ naime molitva pod nadpisom: „СЪКАЗАНИЯ СВАЛАГО ЕВАНГЕЛИЯ, СЪТВОРЕНЪ КОСТАНТИНЪМЪ, ИМЪ ЖЕ И ПРѢЛОЖЕНИЕ ВЪСТЬ ОТЪ ГРѢЧСКА ИМЪЫКА ВЪ СЛОВЕНИЙСКЪ ТОГОЖДѢ СЪКАЗАНИЯ ЕВАНГЕЛЬСКАГО“ Ova molitva napisana je u stihovih; tè ju riedkosti i zanimivosti radi ovdje priobćujemo:

„Азъ слокомъ симъ молю са богоу:
Боже ксемъ твари и џиждитесмо
Кидимыни и некидимыни!
Господа доула постъли жикоуцало,
Да въдъхнестъ въ срѣдице ми слово,
Ісже боудеть на оуспехъ въсмът
Жикоуцини въ заповѣдъ ти.

⁵⁰⁾ Joannis VIII. ep. 257.

⁵¹⁾ Ruskaja beseda. Moskva 1858, sv. I., nauk. str. 108—114. Izvestija imp. akademii nank. Otd. rusk. jaz. i slovesn. Tom. VII, str. 145—48.

⁵²⁾ Tiskana u ruskom prevodu Dobrovskoga: Cyrilla i Methoda. str. 109. 151. Bodjanski. op. cit. p. LIX. LX.

Зло бо јесть скъптильникъ живи
 Законъ твой, и скъпъ стъзантъ,
 Иже и есть евангельска слова,
 И просить дары твои принять;
 Летитъ бо и ты и словеско племя,
 Къ кръщению обратиши сѧ въси,
 Людни твой наречи сѧ хотѧше,
 Милости твоих воже! просать зело.
 Итъ итыкъ пространо слово дајдъ
 Оус, сънє и прѣскатыи доуше!
 Просаючоумоу помоци отъ тебе;
 Ты бо даеши достопномъ силоу;
 Чистася же въсакою цѣлиши;
 Фарлоша ма зълобы нѣблви,
 Херокъскоу ми мысль и оумъ дајдъ,
 О чистына, прѣскатах тронце!
 Пкуаль мою на радость прѣложи,
 Челомоудрно да наукоу писати
 Юдесса твоих прѣдниками зело.
 Шестъкрилатъ силоу въспринимъ,
 Шисткою итыкъ по слѣду оунителю,
 Именъ ию и дѣлу последоумъ,
 Пакъ скъпюю евангельско слово,
 Хвалоу въздамъ тронци къ божьствѣ,
 Юже поисть въсакъ въздрастъ,
 Юнь и старъ, сконъ разоумомъ,
 Пѣзъкъ иовъ, хвалоу въздамъ присно
 Отъцоу, съноу и прѣскатоуомоу доуходу,
 имоу же чистъ и дрѣжка и слава
 Отъ всѧ твари и дыхании,
 Въ всѧ вѣты и из вѣты, аминъ.“

Da se nadpis sa sadržajem ove molitve neslaže t. j. da ona nije potekla iz pera Konstantina filosofa, nego iz pera imenjaka i učenika mu gorepomenuta bugarskoga biskupa, razabrat će sam štioc iz redák 28—30; gdje pisac molitve naročito veli: da propovjedajuć blagoviest sledi svoga učitelja imenom i djelom. Ovu je dakle molitvu sastavio učenik i imenjak našega Konstantina filosofa, tè se ona bez razloga podmetje ovomu.

U Vladimirskom sborniku iz XVII. ili XVI. veka nalazi se: „**КИРИЛА ФИЛОСОФА СЛОВО НА СОБОФРЪ АРХИСТРАТИГА МИХАИЛА**“, tè ga A. Rozov (u Moskvi 1847) obielodani. I ovaj naslov podmetnut je krivo našemu Konstantinu, kô što će se štioč osviedočiti iz ovih riečij, kojimi tobož Konstantin nagovara biskupe i svetjenike: „**Аще сокраните сѧ вса ѣзикованна . . Ѣемли пашен ѿ ииокѣрииъ бесеѳ-мѣниъскииъ страни облегчутса, и милостъ божіа на вса страни рѹскїја Ѣемли умножитса.**“ Gle! Kiril filosof i Besermani (Tatari), Kiril i Rusija! Ovo slovo pisano je za tatarskoga gospodstva u Rusiji i to po svoj prilici od Kirila, Rostovskoga episkopa.

Izdavatelji obće Mineje (*μηναῖα*) ili knjige crkvene, u kom su propisi o službah božijih nedieljnih i svetačnih za svaki mjesec, obielodanjene u Rusije god. 1599 za cara Borisa Theodorovića vele, da je Mineja „tvorenje i sobranie sv. oca Kirilla filosofa, učitelja Slovenom i Bulgaram.“ U koliko su istinite ove rieči, težko se daje dokazati; prem s druge strane ima u rukopisih vrlo starih minej. Tako u synodalnoj knjižnici u Moskvi ima mineja za Listopad od god. 1096, druga za Studen od god. 1097, tretja za Srpanj iz XII. veka.⁵³⁾

Putem pismenih svedočanstvij pošlo nam je dakle za rukom vjerodostojne i nedvojbene književne plodove naših apostolov odlučiti od dvojbenih, sumnjivih i podmetnutih. Tim putem razumemosmo da književan rád sv. Cirila i Methoda obsizno je sv. pismo i crkvene knjige, pa da su oni i ovdje najprije prevadjali, što je bilo od prieke nužde, kao što n. p. izabrane perikope iz staroga i novoga zavjetra; a zatim svoj posao popunjavali.

Prem veći deo gore navedenih svjedokov zaslužuje, da jim kritika povjeruje, jer su u tiesnom odnošaju sa slovjenskimi apostoli i po dobi i po dostojanstvu — njihova svedočanstva bit će ipak od mnogo veće krieposti, budemo li u stanju podkriepiti i poduprijeti jih drugojatnim spomenici t. j. uzmognemo li navesti rukopise slovjenske, koji su i dobom i sadržajem u tiesnom savezu s prvimi prevodilci sv. pisma i crkvenih knjig. U ostalom prošlost onih zemalj, u kojih djelovali su i naši apostoli i njihovi učenici, tako je uzrujana i uzburkana, da nebismo se smieli čuditi ni onda, kada nebi nam bio preostao nijedan tako stari književan spome-

⁵³⁾ Izvestja itd. VII. str. 371—3.

nik. Pomislimo samo to, da Velika Moravska njekoliko godin poslie smrti sv. Methoda postadè plienom magjarskim, a carevina Bugarska već pocetkom XI. stoljetja (1019) izza silnih krvavih ratov izgubi svoju samostalnost i postadè pokrajinom byzantinskom.

Pà i u ovih nepovoljnih političkih i narodnih okolnostih dojdè do nas liepa povorka književnih spomenikov, koji idu u red i dje-lokrug književna ráda, kojim se sv. Cyril i Method proslaviše.

Počmimo sa prevodom sv. pisma.

Od starijih rukopisov evangjelja i apostola, koji su najprije u liturgičku svrhu prevedeni bili na slovenski jezik, sačavaše se evangjelje Ostromirovo cirilicom u Rusiji god. 1856—57, i Assemanoovo, sada Vatikansko glagolicom u jug-zapadnoj Bugarskoj negdje XI. veka pisano. Od ovih nije mladje četveroevangelje njekada Athonsko sada Grigorovićevo, evangjelje Zografsko itd. nespominjajući prastaroga Bojanskoga palimpsesta i ostalih odломkov iz starih evangelistarov prve dobe.⁵⁴⁾ Najstariji apostolstalnoga data je od god. 1195 u Pogodina u Moskvi. Iz ovoga veka bit ćedu takodje iz glagolice prepisani cirilski praxapostolari Ochridski u Grigorovića i Strumički ili Maćedonski u Šafařikovoj zaostavštini.⁵⁵⁾

Iste dobe s Ostromirovom i Vatikanskim evangjeljem jest psaltir Pogodinov, njekada Kijevskoga metropolite Evgenija. Ovaj ima pridružen tumač; ali bez tumača za crkvenu porabu psaltirov u rukopisih iz XI.—XIII. veka ima u Rusiji više.

Paramejnik, u koliko mi poznato, najstariji je u rukopisu XIII. veka (1271) u c. knjižnici u Petrogradu. Iz XIV. veka je jedan u Rumjancovskom muzeju, a jedan u Novgorodskoj Sofijskoj knjižnici.⁵⁶⁾

Od onih dakle čestij sv. pisma, koje po riečih navedenih svjedokov, sv. Cyril prevede, dopiru rukopisi tja do XI. veka. Prem se u njih gdješto opazuje upliv narječja zemlje, u kojoj su pisani, jezik jim ipak takov, da nadmašuje dobu, u kojoj su pi-

⁵⁴⁾ Sr. moje „slovensko pismo.“ str. 92.

⁵⁵⁾ Ondje str. 99. 100.

⁵⁶⁾ Kyprianov: Obozrenie pergamennych rukopisej itd. U izvestiakh c. akad. St. Petersb. 1857. VI., 276 i sl. — A Vostokov: opisanie Rumjancovskago muzeuma. St. Petersb. 1842. br. CCCIII.

sani, tē se u bitnosti nemože protumačiti dotičnimi pokrajinskim osebnostmi. Trieba jih dakle svratiti k vrelu, iz koga po jedno-glasnom sviedočanstvu slovjenske prošlosti proizteče slovjenski prevod pomenutih čestij sv. pisma.

Mi smo naveli sviedočanstva za slovjenski prevod svijuh kanočkih knjig sv. pisma: pa je da li ta sviedočanstva bar sredno potvrđuju pismeni spomenici?

Za sada najstariji rukopis cielega sv. pisma novoga i staroga zavjeta od god. 1499 sačuvalo nam se je u Moskovskoj synodalnoj knjižnici.⁵⁷⁾ On je na 1002 lista pisan u Novgorodu u archiepiskopskom dvoru od djakonov: Vasilija, Gride i Klementa. Knjige su u njem svekolike koje u vulgati i istim redom poredane tako, da se u tom pogledu opazuje upliv latinskoga prevoda.

Nu varao bi se tko bi mislio, da prevod poteče od pomenutih djakonov, ili da je prevod iz jednoga pera. Već površnū oku predstavlja se ova sbirka sv. knjig kano skup razlikih spomenikov iz razlike dobe. Pisci gore imenovani prepisali su samo iz raznih rukopisov, kako jim dođoše do rukù, pojedine knjige sv. pisma i tako sastaviše sv. pismo u jeziku slovjenskom. Kod knjig prorokov to se vidi najjasnije. Rukopis, koga su ovdje upotrebili, bio je prepis Upira Liha od god. 1047 učinjen, kako on sám svedoči, „Искривление“ t. j. glagolice, ko što drugdje dokazasmo.⁵⁸⁾ Ovu starinu potvrđuje i jezik prevoda, pazilo se zvuko — ili oblikoslovje. On ima juse: **парж** **дымъникъ**; **д** i **т** pomekšava u **ж** i **щ** kadšto **шт**; rabi kratke forme aorista: **придъ** m. **придохъ**, **падж** m. **падоша**, **налегж** m. **налегша**; rabi stariji oblik na **ън** u privadnicih: **правъдничи**, i sklonitbi upotrebljava duže dočetke na **аго**, **огонио** itd. itd.

Isto može se dokazati od mnogih inih svet. knjig u ovoj bibliji.

Prevod Mojsijeva peto-knjžja (pentateucha) ide u duboku davninu, tē se svojom starinom razlikuje od potonjih prevodov i prepisov.⁵⁹⁾ U njem nalaze se stari oblici: **камы**, **камы**, **домовъ**,

⁵⁷⁾ Točno ga opisuju Gorski i Novostruev: Opisanie slavjanskih rukopisej mosk. sinodalnej biblioteki. Moskva 1855. I., str. 1 i sl.

⁵⁸⁾ Slovjensko pismo str. 107—8.

⁵⁹⁾ Pentateuch ima i u drugom rukopisu od XV. veka, gdje je prepisan iz rukopisa pisana god. 1136 u Novgorodu djakonom Kirikom. Sr. Kalajdović: Joan exarh. str. 97.

ДАСТЬ т. **ДАЛЬ** есть itd. stare rieči: **СОЧИ** т. **СТАЛЬНЬ**, **ТРИЦЬ-ТРИЕСТИСОНУ**, **ЖЕЛА-ПЛАУЬ**, **ТРИНЕСТВО-ДЛУГОМУСИА**, **ИХ КСЯ ВОДЫ ВАНИЯ-ЭПИ** πάνι συνεστη-**ХОС** οὐθωρ. **ДЕГИА-СУЛЖИ** itd. U njem ima takodje mnogo osobitostij, koje pokazuju veliku starinu, tako Gen. 40. 1. δ ἀρχιοινούσος pre-vede **СТАРЕННИНА МЕДАРЕСКЬ**, **РИЗЫ ЕГО ДЛ БОУДАТЬ ОУТЛЫ-ПАРХЛЕЛУРЕНХ**, **ТРАКА МИЛНАА-УССОУПОС** itd.

Iz istih razlogov prevod sliedećih knjig u synodalnoj bibliji, naime: Jozue, sudac i Ruth, valja nam staviti u najdalju starinu:⁶⁰⁾ Nù prevod knjig carstva ima manje tragov takove starine, bud što prepisateljem Novgorodskim nije bio pri ruci dobar rukopis, bud što su ove knjige možebit bile izpravljane kojom nevieštom rukom. U njih ipak ima sledov drevnosti, tako: **СТРОЛОУТЬ СЛ**, **ЕСМЬ ОУ-ГОНУЗАЛ**, **БАШЕТЬ, ПОУЕРТЬ, ПОЖЕРТЬ** itd.

I knjiga Joba izim prvih glav, koje su kašnje izpravljane, pokazuje nam znakove duboke starine, toli slovnice koli riečničke; n. p. **ЛНУЕСА**, **ПРЕДЪ БОГОМЪ КЫШНИМЪ**, **ВѢДѢ (ВѢМЪ)**, **ИС СЪВѢДѢ**, pričastje buduće **БОУДЫН** т. **БЛДЫН** itd. **ХЛЕВИНА-СЛХИА**, **ГОСТИНИЦА-АТРА-ПОУС** itd.

Prevod psaltira u ovoj bibliji je takodje veoma star; a da je on ondje uvrstjen iz starih rukopisov vidi se odmah, čim se sravna sa starijimi rukopisi, u kojih je psaltir, iz XII—XIII. wieka. U njem piše se jus: **ИЖЕ**, prem **и** često rabi se mjesto **и**: **РАЗДРОУ-ШИША**, **ОБЫДОШИ ИА**, **и** **и** **и** rabi se mjesto punih glasnikov: **РАСТРЫГ-НЕМЬ**, **ВЪ ГРѢДОСТИ**, **ИЛТЬ** itd.

Knjiga „**ПРИТУЛИМЪ СОЛОМОНИМЪ**“ (liber proverbiorum), pokazuje nam i u synodalnoj bibliji prevod veoma star, prem vidi se, da su mnogi oblici kašnje izpravljani bili. Starinu prevoda pokazuju nam rieči i sklad riečij: **ВСТАННЫИ-АНДРЕЮС**, **ОБОНТИННК-ЯЛЫУССОС**, **ОУТЪ-КНЕСА** **БЛАТКАХЪ-СУУЧАТНСТАИ** ἀραις, **ФСЪЖЛАРД-ЭСУАРД-ОГНЈИШТЕ** **КЛМЫ** itd.

Prevod knjige „**ПЕСНИ ПЕСНИЙ**“ (canticum canticorum) u našoj bibliji je podpunoma jednak s prevodom, koj je uvrstjen uz tumač iste piesni učinjen Filonom Karpatijskim, i sačuvao se u rukopisu Čudova monastira iz XIV. wieka⁶¹⁾. Jezik je sviedok starine prevoda.

⁶⁰⁾ Filaret. op. cit. p. 24. U knjižnici Sergieve lavre ima rukopis na kvieru iz XII. v. s prevodom knjige sudac, Ruth i Jozue.

⁶¹⁾ Gorski i Nevostruev op. cit. p. 74.

Prevod „premudrosti Isusa ima Sirahova“ po jeziku je znatno obnovljen; ali ima ipak znakov starine u pravopisu, gramatičkih oblicih i riečih; **ИСПАТЬНЬ, ТЫСѢЩА, КАСЛАСА ПЕКАТЪ** (*πιστης*), **ОСЛЕДИ-ЗУЗ-**
ЧРОУ itd.

Knjige prorokov kako gore napomenusmo prepisane su bile za synodalnu bibliju iz rukopisa od god. 1047.

Sve ove do sada navedene knjige staroga zavjeta prevedene su iz grčkoga texta; dočim u knjigah paralipomenon, Ezdre, Nehemie, Tobie, Judithe, premudrosti Salamunove i u obiju knjigah Makabejskih opazuje se znatan upliv vulgate. U slovjenskom prevodu tih knjig ima mnogo latinskih riečij, kano: **десерторесъ** (I. Mak. VII. 24), **фланочьтъ** (ib. V., 43. 44), **инъ кастрисъ-in castris** (II. Mak. XIII., 15), **канделабра** (II. paralip. IV. 7), **квестоумъ-questum** (II. Ezdr. VI., 25). **матерія** (prem. XI., 18), **поублика** (Esth. XVI., 9.) itd. Čita se **облесе сѧ въ пансыре яко гигантъ** (I. Mak. III., 3), gdje **пансыръ** je latinska sriedoviečna rieč pancer-a-lorica.

Ove knjige pod uplivom vulgate prevedene su kašnje, možebit tek XV. veka, i to u Rusiji, kô što sam jezik pun ruskih provincializmov jasno svjedoči: **деныги многы** (I. Mak. XIV., 32), **въ египет-фалии**, **иже есть кремль** (I. Ezdr. VI, 2)-in Ecbatanis, quod est castrum (кремль u Moskvi) itd. Dočim u ostalih knjigah i jezik je star, navadaju se takodje u citatih već XI. XII. veka. kano u pohvalnom slovu metropolite Hilariona (O37—50) na sv. Vladimira (Gen. XVI., 2), u sborniku kneza Svjatoslava od god. 1076, u lie-topiscih ruskih XII. i XIII. veka. Citati iz peto — knjižja, knjig sudac i carstva, poslovic i prorokov itd. slažu se u bitnosti s textom ovih knjig, kakav je u synodalnoj bibliji.

Šta sledi iz svega toga?

Sliedi a) da cielo sv. pismo nije bilo u isto vrieme prevedeno na slovjenski jezik. b) da sudeć po prestavših nam rukopisih knjige kanoničke bijahu mnogo prije prevedene od devtero-kanoničkih. c) da pismeni tragovi kanoničkih knjig dopiru tja do XI. veka. To se o njekih može dokazati rukopisi. d) da kanoničke knjige bijahu prevedene iz grčkoga texta, a devterokanoničke pod uplivom latinske Vulgate. e) da jezik slovjenski u kanoničkih knjigah, prem pozdnijimi prepisatelji izkvaren i po ruskom nariečju izpravljen, nosi znakove zvuko — i oblikoslovne najdublje starine.

Sve ovo podobno je na temelju starih pismenih spomenikov potvrditi sviedočanstva IX—XI veka, da Ciril i Method prevedoše kanoničke knjige sv. pisma iz grčkoga jezika na slovjenski. Sviedočanstvo vadjeno iz spomenikov slovjenskoga prevoda bar nemože oboriti sviedočanstvij žitija sv. Methoda i Joana exarha, tè je u tom obziru bar negativne vriednosti. Da bi se iz slovjenskoga prevoda kanoničkih knjig, kakav do nas dopriè, moglo dokazati, da je plod kašnje dobe, kako se sibilja može dokazati o većini devtero-kanoničkih knjig, onda bismo smieli posumjati o istini sviedočanstvij, po kojih kanoničke knjige prevedoše slovjenski apostoli.

Izim toga nevidimo, kako bi navedeni pisci X—XII veka govorili i pisali o prevodu sv. pisma, da toga u pomenutom obsegu nebi u njihovo vrieme bilo? ili kako bi pisali o prevodu slovanskem kanoničkih knjig, da je u njihovo doba prevedeno bilo samo evangjelje, apostol i psaltir? Ta Joan exarha Bugarski naročito veli, da se on odvažio prevadjeti sv. otce, pošto sv. pismo bijaše već prevedeno sv. Methodom: „**Лъжъ же се слышаъ мнозажды въско-тѣхъ Покоуснти оѹнителскама сказания прѣложити отъ грѹцкаго языка въ слогвицкыи языки, они бо** ^ξ ⁶²⁾ **прѣложити бѣше оѹже иконаи, яко же слышаъ.**“ ⁶³⁾ Riečju „слышаъ“ pozivlje se Joan na sviedočanstvo drugih, koji mu priповiedahu, da sv. Method prevede kanoničke knjige. Pošto je Joan živio u vrieme cara Simeona († 927), sina Boris-Mihajla, ⁶⁴⁾ pod kojim dojdoše učenici slovjen-skih apostolov u Bugarsku, to ovi sviedoci nisu imali biti ini, nô sami učenici Cirila i Methoda.

Od Nomokanon-a nije nam se sačuvalo stariji rukopis od XIII. veka; prem Zinovij, učenik Maxima Grka sviedoči (XVI. veka), da je vidio Nomokanon pisan za Jaroslava i biskupa Joachima, dakle pred god. 1030. ⁶²⁾ — Starij žitij, odlomkov paterika, ima više vrlo starih rukopisov; tako žitije sv. Kondrata na dvih listih od kviera iz XI. veka, ako nije starije, u c. knjižnici u

⁶²⁾ Op. cit.

⁶³⁾ U šestodanju svom Joan govori caru Simeonu: „**И ТЫ, ГОСПОДИ МОН ЦЕСАРЮ, СЛАВЫШИ Симеоне христомоибъс, не прѣстаиши възискама по велѣнии юго** (t. j. boga) **и тварни, хота ся ими краснти и славити.**“

⁶⁴⁾ Šafařík: rozkvět slov. literat. str. 10.

Petrogradu, gdje je takodje žitije sv. Thekle iz XI. veka.⁶⁵⁾ Isto tako ima vrlo starih sticherarov iz XI—XII. veka u Petrogradu⁶⁶⁾

Ovo je po prilici plod književna rada bratje Cirila i Methoda za njihova dvadeset i dvogodišnja nepretrgnuta dielovanja u krilu naroda slovenskoga. Oni su jamačno taj književan rád dielili sa svojimi učenici, koje skupiše u Velikoj Moravskoj⁶⁷⁾, i medj kojimi, po sviedočanstvu pisca žitja sv. Klementa⁶⁸⁾, bijahu: Gorazd, Klemente, Naum, Angelar i Sava. Ovu pripomoć naročito nagovieštaju pisac žitja sv. Methoda⁶⁹⁾ i ruski ljetopisac prepodobni Nestor.⁷⁰⁾

⁶⁵⁾ Vostokov: Učen. zapis. s. Petersb. 1856, II. 65.

⁶⁶⁾ Stihirar mjesčni rkp. od god. 1157 u: materijali dlja istorii pismen. Moskva 1855. str. 18—19.

⁶⁷⁾ Sr. žit. sv. Konstant. gl. XV.

⁶⁸⁾ Vita s. Clem, ed. Miklošić. c. II.

⁶⁹⁾ Gl. XV.

⁷⁰⁾ Ed. Miklošić, cap. XX.

HERCULES

abovetia moderna vol.

1700. 1701. 1702. 1703.

1704. 1705.

EVANGELIJE

u

slovenskom prievodu.

Historičko-filologički nacrt

od

V. Jagića.

Пази въсн беъзъ кънгъ юзыци.

prol.-ev. ipek.

I.

P

rievod sv. evangjelija nije jedini, ali svakako prvi i najznamenitiji predmet književnoga djelovanja slavenskih apostola sv. Cirila i Methoda: ovako zahtjeva već sama apostolska zadača navieštanja vjere, to potvrđuju i naročita svjedočanstva n. p. legenda o životu mudroga Konstantina kaže, da je započeo prieved evangjelske besjede riečmi: **Испрѣка вѣ слоуко и слоуко вѣ оу бога.** Zanimivo bilo bi ovdje pitanje, što bijaše tajni onaj u srce ljudsko usadjeni nagon ili opet drugi vanjski motivi, koji ne samo veliku ovu misao potaknuše, nego i cielu sobstvenost čovjeka i svu njegovu energiju toli silno obuhvatиše, da je pred oduševljenjem za svetu stvar izčeznuo svaki strah od težkoća i zaprieka, kakovih bi se mogao bojati onaj, koji toli užvišeno, toli golemo djelo prti na svoja ledja. Nam dokazuje ponajbolje već sám život sv. Cirila, da se je taj veliki muž odlikovao ne samo osobitom mudrošću i znanjem, nego takodjer što većom gorljivošću za razprostranjenje vjere kršćanske, te pored onoga, što nam legenda preobširno pripovieda o njegovu putovanju medju Kozare, smije se pravedno posumnjati, jeda li je zbilja istiniti i pravi povod njegova djelovanja na korist Slavena onakov, kako se u legendi opisuje? zar da je zbilja istom molba Rastislavova, i izražena želja cara Mihaila povela mudroga Konstantina, da svojoj braći, svojemu vlastitomu narodu naviešta rieč božju? pa ostaje jošter neprotumačen motiv poslaničtva Rastislavova upravo u Carigrad prije nego se u Moravskoj išta znalo o slavenskoj liturgiji na jugu! Bilo to ipak kako mu drago, ugodno djeluje svakako na čitatelja ona razborita obrana, kojom se, kako legenda pripovieda, mudri Konstantin u Mletcima

brani od nasrtaja protivničkih te označuje dobro položaj i težkoće čitave privržene mu stranke, a ponješto odastire koprenu sa krasnih misli, koje oduševljavahu sv. prvoučitelje i njihovu revnu čeljad, da neklonu duhom na trudnom, velikimi zapriekami obasutom putu. Mudrac odgovara kao sivi „soko“ crnim „gavranom“, da znade za mnogo naroda, što imadu knjiga i bogu slavu uzdavaju svatko svojim jezikom!

Jezik, kojim je prevedeno evangeliye, zove se **СЛОВЕНСКЫИ** ili **СЛОВЕНИЙСКЫИ** u onom obširnom smislu rieči, koji je danas zastupan kod Rusa nazivom: Slavjana, kod Čeha: Slovana, kod nas: Slavena ili kako se u novije vrieme, ali ne najbolje piše: Slovjena.*)

Pitamo li pobliže za vrst toga jezika „slovenskoga“, to nam odgovara stari životopisac Metodov, da je car Mihailo svoju želju, neka bi naša braća pošla u Moravsku, da ondje propoviedaju vjeru Isusovu, ovako obratzložio: **Бы во юста Селоуниинна да Селоуниине късе унсто Словенски бесѣдоють.** Legenda dakle misli ovdje ponajprije na narječe rodnoga mjeseta ili domovine sv. apostola: po tom imadu posve pravo oni učenjaci, koji danas ovaj jezik zovu „bugarskim“ ili za točniju razliku „starobugarskim.“ Medjutim buduć da se opet i stari Bugari, na koliko bijahu slavenskoga porietla, zovu Slověni **Словѣне**, kao što svjedoči n. p. život sv. Klimenta: Τὸ τῶν Σερβεγῶν εἴτουν Βουλγαρῶν γένος, to je za domaćina zgodnije, da upotrebljuje domaće ime: slověnski jezik; k tomu dolazi i to, da ovaj naziv širinom svojom obsiže i panonske Slověne, gdje je, kako svi razlozi dokazuju, isti jezik vladao, barem s neznatnimi samo varijacijami razrječnimi, što i u Bugarskoj: a znade se, da je upravo u Panoniji ne samo nastavljeno prevadjanje svetih knjiga, vec i one, koje su gotove donigli iz Bugarske, lahko da su ovuda gdješto promjenjene. Odatle osobito potekoše u tekst sv. pisma i drugih starih knjiga sve one tudje njemačkim susjedom oduzete rieči, kojih mogahu upotrebljavati jedino panonski Sloveni. Današnji ipak Slovenci, naši zapadni susjadi, niesu neposredni potomci panonskih Slovena, kako bi se po imenu sudeć tkogod domišljao: osobi-

*) Ako nam je najme do toga, da ostavimo staroj stvari staro ime, to nevalja i izgovarati kao je ili i e, sbog glasovnih zakona jezika staroslovenskoga; nego i tako, po novom načinu, bilo bi dobro jedino: Slovieni, a nikako: Slovjeni, buduć da je u nas kod njekih takovih rieči predposljednja slovka d u g a. —

nam narječja korutansko-slovenskoga nalaze se očevidni tragovi već u frizinskih odlomcih.

Gdje se dakle govori, pitamo, danas jošter onim starim jezikom sv. Cirilai Methoda? Nigdje glasi odgovor, a tomu imade razloga dovoljno jasnih u poviesti zadunavskih Slavena; iz srca bo Panonije raztjeraše slovenski živalj nadošli skoro zatim Magjari, a u Bugarskoj izkvare se tečajem vjekova čisto slovensko narječe u njeku žalostnu smjesu, koja se sastoji od slovenskoga leksikona a skroz neslovenske gramatike! (Sr. Biljarsky o srednje — bolg. Vokalizmu.) —

Kada pako narod onakova jezika, kakovim pisaše Cyril i Method, nezive više, nego se do prave, da tako reknem, Cyrilove slovenštine dolazi jedinim tragom pisanih knjiga, to će čitatelj lahko dokučiti njihovu neprecijenjenu važnost za slavensku filologiju, te brzo shvatiti onu neutrudivu revnost, kojom oko sakupljanja, izdavanja i tumačenja ovakovih starih spomenika nastoje prve glave i svi najznamenitiji učenjaci slavenski, počamši od druge polovice prošloga veka neprekidnim redom do istoga ovoga časa.

Knjижevno djelovanje sv. Cirila i Methoda pada u drugu polovicu IX. veka, a najstariji je izvjestni spomenik, što se do danas dočuva, istom iz druge polovice XI. veka: *Ostromirovo evangjelije* od god. 1056—1057., pisano u Ruskoj. Nastaje dakle pitanje, nije li već i u tom, premda za nas najstarijem spomeniku ponajprije jezik, a onda i tekst evangjelija, promienjen po novijem kalupu? Ovakove sumnje nebi nikako sasvim utišali, da nije osobito posljednjima desetcima godina urođio trud iztraživanja pismenih starina obilim plodom te osim drugih vrlo starih spomenika, koji toli u gramatičkoj analizi koli po leksikonu mogu biti čas regulativom čas korektivom, imademo upravo od samoga evangjelija njekoliko rukopisa, koji neće biti mnogo ili ništa mlađi od ostromirova, dapače lahko da je koji i stariji (tj. već iz X. veka), a opet nemože se reći, da su samo prepisani iz Ostromira, niti dapače, da su s ostromirovim ujedno potekli svi iz jednoga podlinika, nego uzporedjeni jedan prema drugomu predpostavljaju jur više rukopisa jednakve vrednosti, koji od prilike sačinjavahu ono marljivo djelovanje revnih učenika Methodovih u zlatnom veku slovliturgije za bugarskoga cara Simeuna, o kojem se danas već dosta znade, a budućnost odgonetati će mnogu sada jošter težku zago-

netku. Kada se dakle ovi stari spomenici uzporede jedni s drugimi, što se god pronadje, da je svuda jednako: isti prievod, isti izrazi, isti oblici, onđe već neima sumnje, da bijahu i originali jednaki, dok snilazeć nedodjemo do samoga temelja, na jedini pravi original prvih prevoditelja: Cirila i Methoda.

Škoda je velika ili bolje rekuć upravo sramota, da u golemom Slavenstvu od stotine milijuna naroda i što je preko toga, neima neznam bi li rekao toliko oduševljenja za starine, bi li želje do nauka, kojoj sretni obretnici starih dragocjenosti nebi mogli odolievati, da jih nesaobćaju svjetu na veliku korist svačiju. Ovako bo mora se sa žalošću očitovati, da osim spomenutoga rukopisa evangjelskoga od god. 1056—57. nijedno drugo nije podpuno pa i od lomice malo jih na svjet izdano, da bi se matematičnom točnošću moglo kazati, u koliko se mjeri svi ukupno i pojedince slažu, koliko li valja smatrati i danas jošte nepovredjenom svetinjom samih apostola onako, kako poteče iz njihovih ustiju, iz njihova pera. Morao sam se dakle zadovoljiti oniem, što je naštampano u pristupnih nam ovdje knjigah, kano ti su Šafaříkovi: Památky hlahol. pisemnictví i t. d.; doživit ćemo ipak do skora, da će na radost našu u Zagrebu izaći drugo uz Ostromira najznamenitije evangjelije glagolsko, poznato pod imenom: Assemanova evangjelija, koje kritičkom vjernošću prepisa u Rimu, gdje se nalazi, naš vrli dr. Franjo Rački. Oba ova evangjelija razredjena su po obredu iztočne crkve na nedjeljno čitanje, te potvrđuju onu istinu, koja se i drugačije pripovieda, (**ОТЪ ЕВАНГЕЛИЯ И АПОСТОЛА ПРОВЛАГАМ ИЗБОРЪ**) da sv. Cyril svoj prvi prievod uredi za porabu crkvenu, koja mu dakako bijaše najpreča nužda. Ovakovih nedjeljnih evangjelija cirilicom pisanih imade više iz 12. veka, ali glagolsko ne nadje se od assemanova dalje ni jedno; nasuprot imade prilično malo sačuvanih evangjelija po Evangelistih, što bi bila iz 12. do 13. veka, a cirilicom pisana: najstarije biti će tako zvano Kriloško od god. 1144, dočim glagolskih tetroevangelija: to će reći, gdje se neprekidno nalazi najprije čitav tekst jednoga onda drugoga zatim trećega i četvrtoga evangjeliste, imade više: najznamenitije jest Zografsko, tako prozvano od manastira svetogorskoga, gdje se i danas čuva; pripovieda se, da je čitavo snimio fotografički njeki Rus Sevastijanov; svakako je osobita uvaženja vredno sbog velike pravilnosti u jeziku, koja ipak naliči marljivu izpravljanju. Jošte je vredno spomenuti glagolsko evangjelije Grigorovićevo, takodjer na sv. Gori našasto, a sada u obretnika; ova ova glagolska evangjelija biti će po prilici od konca XI. do XII. veka.

Radi li se dakle o jeziku i tekstu slov. evangjelija, to bi po mojem osvjedočenju valjalo za temelj uzeti: Ostromirovo i Assemanovo uzporediti jih medju sobom i točno oceniti razlike; za nadopunu onih mjesta, koja se u njima nenalaze, trebalo bi da posluže Grigorovićev i Zografski spomenik, koja će se i opet toli s onima, kao što i medju sobom točno uzporediti te razlike pamno prosuditi.

Odatle pronašlo bi se: 1. jesu li ova četiri spomenika jedne te iste recenzije i to koje? da li bizantinske? 2. jeda li zbilja njeka uža sveza srodstva spaja glagolske spomenike medju sobom. 3. jeda li osobine glagolske za istinu naliče panonizmom. 4. da li su glag. spomenici u čem bliži latinskomu prievedu. Ova najme tri posljednja rezultata mišljaše, da je pronašao neumrli Šafařík; i po svoj prilici da će se obistiniti s njekimi ipak modifikacijama.

Slovenska liturgija imade svoju vrlo zanimivu poviest: smijemo se podićiti, da naši djedovi nebijahu posljednji u kolu onih, koji uzeše za nju boj voditi proti predsdam vremena; čim bijaše borba ljuća, a neprijatelj mogućniji, tim slavnija pobjeda, koju napokon i održaše. U XIII. vieku odolješe već i samoj rimskoj stolici: od g. 1248. imade dozvola pape Inocencija IV. na biskupa Senjskoga, a od g. 1252. na biskupa Krčkoga. (Gledaj sada u Theinera M. Sl. M. nro. 98 i 103.) Da su stari Hrvati za slovensko bogoslužje znali već u IX. vieku, potvrđuju naročita svjedočanstva: dobiše ga, čini sе, ponajprije sa jugoiztoka; a kašnje u X. vieku od priteklih Slověna sa sjevera. Mi se nećemo ovdje mješati u velevažnu razpravu o glagolici i cirilici; zato niti netičemo u pitanje, jesu li Hrvati uvjek samo glagolicu poznavali i upotrebljivali: dovoljno je za sada što znademo, da dvoje pismo nepredstavlja od prvoga početka one opriće medju crkvom iztočnom i zapadnom, kao što zbilja kašnje. Neima dakle sumnje, da, kada do naših djedova dopre prvi put viest o slovenskom bogoslužju, upotrebljivahu one iste knjige u crkvi, koje i ostali Slaveni; takovih se ipak spomenika nesačuva niti jedan, ako izuzmete poznatu viest o psaltiru biskupa Theodora. Buduć pako da naši starci u X. vieku pristaše sasvim uz rimski zapad, to zahtievahu crkveni obredi zapadni drugi sustav i drugo razredjenje bogoslužnih knjiga, nego li bijaše donle običaj: zato se nećemo prevariti, ako i bez nikakova izvjestna dokaza ovakovu, bi reć, reformaciju crkvenih knjiga: uvedenje misala i brebijara, smjestimo u X. viek, te pošto nam se ništa starina od toga vremena nesačuva, to ćemo tekst evangjelija, kakav bijaše kod Hrvata u porabi počamši po prilici od XI. veka, potražiti u starih rukopisnih misalih, dielomice brebijarih, za kojih se dovoljan broj već i danas znade; a budućnost će jih jošter više pronaći.

S ovom jednom reformacijom stoji u tiesnom savezu druga i treća. Druga se tiče o b l i k a glagolskih pismena, koja su kod Hrvata uglata a u starih bugarsko-slovenskih spomenicih obla. Dolazi li ta razlika od uticanja s jedne strane pismena grčkih, s druge latinskih, ili je koji drugi uzrok kao što na primjer bosančicu podsjeda religiozni momenat, to se jošte točno niti za sigurno nezna. Treća se novština sastoji u j e z i k u. Kada najme u IX.—X. veku Hrvati upoznaše slovenštinu, bijahu osobine narječja hrvatskoga već razvijene: bilo je dakle moguće, da se namah u prvi čas slovenske knjige pretvore u hrvatske; nego ako bi se toj pomisli može biti dan današnji i radovalo gdjekoji filologičko srce, viša ipak svrha nabožnoga jedinstva nije toga dopuštala: sveto poštivanje koli osoba apostolskih toli same stvari, a najvećma načela crkve protivila bi se u sviesti razploditelja slovenskoga bogoslužja svakoj promjeni.

Zato nedvojimo ni najmanje, da su Hrvati IX. i X. veka upotrebljivali pravu staroslovenštinu u svih nabožnih knjigah (svjetski život bijaše i onako skroz latinski!); čini mi se takodjer, kano da posrednim barem načinom toj dobi pripada znameniti glagolita Clozianus?! Samo što pored sve pomnje i makar kolika štovanja one svetinje, koju ti tko u ruke dade, zadievati ćeš ipak čitajući i pišući uvjek o glasove, kojih uho nemože podnjeti, niti organizam jezika izgovoriti. Zato je njeki vrlo praktični duh našega naroda, pobliže viesti uzkrati nam zavidnica poviest, kratkim i odrješitim putem tomu zlu i neprilici doskočio, zamieniv glasove, kojih Hrvati njesu umjeli upotrebljivati, za srodne i odgovarajuće jim domaće. Time dakako neposta slovensko narječje jošte skroz hrvatskim, nego samo p o h r v a c e n i m i od znatno laglje porabe te slovenski spomenici hrvatske recenzije imadu njeku prednost pred svimi ostalimi, što na prečac udariše onim putem, kamo su drugi istom preko dalekih zalaza zalazili n. p. Rusi i Srbi, kojih najstariji rusko- i srbsko-slovenski spomenici sa glasovnoga gledišta gore su pomiešani nego naši, makar da se vidom starodavniji čine od naših.

Da biste uzmogli u smislu naših starih svaku slovensku rieč pohrvatiti, valja Vam pamtitи ove promjene, kako jih crpim iz najstarijih hrvatsko-slovenskih starina. 1. Što su u staroslovenskom dva poluglasa **т** i **б**, dovoljava nam samo jedan; obično ga bilježe **т**,

samo u najstarijih rukopisih dolazi kadšto i ovako **ж** (n. p. u prastarem odlomku Kukuljevićeva Misala: Pamatky 57.) Nemogu prešutiti, kako bi važno bilo, da dobijemo što točniji snimak znamenitoga nadpisa u sv. Lucije na Novoj Bački: ono je jedini, do danas odkriveni spomenik hrvatski obie glagolice; iz kojega je vieka, kakav mu je jezik, razlikuje li **ь** i **ъ** te kako, sve su za filologiju važna pitanja, a njihov bi odgovor mogao biti još važnijih posljedica.

Starine srbske čine isto tako, upotrebljujući pravilno samo jedan poluglas **и**, premda o tom razni izdavatelji razno izvješćuju, tvrdeći, da se kadšto i **и** nahodi;*) vjerujem, da će se takovih primjera naći osobito u starih nabožnih spisih, koji predložuju borbu izmedju bugarske i srbske recenzije n. p. Theodorov Hexameron od g. 1263. — 2 mjesto staroslovenskih nosnih samoglasa **а** i **и** (ili jotovani **и** i **и**) upotrebljuju naši i najstariji spomenici toli cirilski koli glagolski uvjek na prosto **е** i **ов**; **е** i **о**. Naš bo jezik izgubi negdje u predhistoričko doba nosne glasove: uspomena devetoga veka sačuva jím samo u vlastitim imenih slabe tragove: montemerus, muncimir. Ovakvi hrvatizmi držim da su i u Glag. Cloz. oni prilično česti primjeri pomješana **и** sa **о** i **ов**: lin. 24. 30. 133. 180. 254. 408. 616. 654. 746. 755. Mikl p. 210. lin. 34. 37: pag. 214 l. 40. — 3. Niti staroslovenske razlike: **и** prema **и**, nepozna historička doba našega jezika, primjeri bo imena vlastitih nedokazuju i opet ništa. Razlikuje se ipak ortografija glagolska od cirilske: dočim u glagolskih spomenicima počamši od najstarijih, na priliku: homilijara ljubljanskoga, pa sve do dobe štampanja, badava ćete tražiti **и** ili **и**, to su srbske starine toli nabožne koli svjetske pričuvale izraz **ы**, ali ga neumiju ni za nevolju upotrebljivati. U pripisih svetih knjiga, gdje bijahu pisci originalni bugarski pred očima, nalazi se jošter kolika tolika pravilnost (n. p. u Šišatovačkom apostolu), ali čim bijaše koju rieč iz glave napisati, neima više reda niti načina n. p. u povelji, Kulina bana od god. 1189. možete ovako naći valjano uz nevaljano: **БОСЊАСКИ ПРАВИ, ВАЛИ ПРИМЫСЛА** i t. d. (Izv. I. 344.)

Zapamtite si ove tri točke pak ste izrpili sve gramatične razlike, koje se nalaze u najstarijih nabožnih spomenicih domovine i roda hrvatskoga prema staroslovenskim i starobugarskim. Koliko je ovakovih spomenika do danas poznato, opisani su ili barem spomenuti u Šafaříkovih: Pamatky i Bróćevoj Chrestomatiji: evangelija nalaze se samo u misalih, od kojih je za danas najstariji Kukuljevićev naštampan p. 57.

*) Sravni: Šaf. Serb. Lesek. 22; Majkov Ist. serbs. jaz. 353.

Što je dalje t. j. počamši po prilici od polovice XIII. veka, pridružuju se spomenutim razlikam i druge, stranom leksikalne, izmjenjujuć se izrazi potamnjeli i nepoznati u poznatije pokrajinske, stranom pako gramatične, da mjesto zastarjelih oblika padežnih, vremenih i osobnih, onako pišu, kako bi pisac znao i razumio; osobito pako rado mjenaju **и** (**и**) u **и** po današnjem ikavskom izgovoru, a mjesto **и** uzimaju suglasnik **ј**, kojemu doduše neima posebnoga znaka niti u cirilskoj niti u glagolskoj azbuci nego za **ја** služi u cirilici **и**, u glagolici ili prosti **и** ili **и**; za **је** u cirilici **и** u glagolici uvjek samo **и**; za **ји** i ovdje i ondje sám **и** (**и**); za **ју** u cirilici **и** u glagolici **и**.

Jošte imade glagolica znak **и** koji se u starih bugarsko-glagoških spomenicih samo za mekani izgovor grčkoga γ u tuđijih riečih upotrebljuje: **ИА-РАСКЕВЛЯНИМ**, **ЛЕИСОНІ** (Assem Luc. 8. 36.) **ЛЕВИТИ** Luc. 10. 32 (Ass.) — nije ipak bez primjera, da se **дј** i **гј** u jednom glasu sastanu; to biva kod grčkoga ζ: (Curtius Etym. II. 190) zato je kašnje u glagolskoj azbuci onakovu službu činio **и** kakvu u narodnih srbskih spomenicih **и**!

Zatim izpunjuju se prema punoglasnoj naravi našega jezika u spomenih od XIII. veka napred poluglasi sve to više u jasne i podpune glase, najpače u **и**: starosl. **ТЫГДА** uz koji već u najstarijih rukopisih dolazi: **ЩАХОМЬ**, pišu naši spomenici: **ЩАХОМЬ** itd.; a gdje poluglas nepomaže ništa, da se rieč laglje izgovori, ondje ga sasvim izostavljuju. — Ovim trovrstnim pravcem udaraju sve promjene hrvatsko-slovenskoga jezika, kakav se nalazi u crkvenih knjigah od XI. i XII. do XVI. veka: istom u XVII. veku umieša se u posao po nalogu rimske propagande Rafail Levaković; s podpunim priznavanjem njegova nastojanja, moramo ga ipak vrlo kognitivno i nesretnim proglašiti; jerbo je sve, što poduze, sa filologičkoga gledišta po krivom načelu krivo i naopako uradio.

*) Zanimivo je, što o tom piše Levaković: Sed et ex Kalendario illi libro annexo, caeterorum et meum errorem agnovi, quo captus scripsi tum alia multa tum paulo ante recensita nomina Georgii Evangelistae Vigilii Jovitiae per literam de qua loquimur **и**. Nam secundum illius (t. j. Nikolina Psaltira) orthografiā scribenda essent γεοργηνη (t. j. Levaković mišljaše ovako: **ГЕОРГИЈА**) hoc est per γ, g. et per η, i, non per **и**, (t. j. ne ovako **ИЕВАНГЕЛИЈА**). — Ova je opazka vrlo čudnovata, buduće da joj se protive upravo izvjestni spomenici glagolski, počamši od 11. veka i sve dalje. Zar je dakle Theodorov psaltir (ako je već zbilja ikada bivstvovao) pisao gore spomenute rieči ne sa **и**, nego sa **и**? ili dakle da je to bio Cirilski psaltir?!! —

Hrvatskih nabožnih spomenika imade prilična množina; razpršene koje kuda po svetu tko bi mogućan bio u jedno sabrati, klanjao bi se revnoj pismenoj radnosti naših glagoljaša i kalugera, a divio osobitoj ljepoti rukopisa: što bi trudno rukom pisano, imadjaše takodjer veću cenu, kao što dekazuju popovske oporuke. Iz bilježke jednoga misala rimskoga doznajemo, da je bio prodan za 27 dukata. —

Nevalja se ipak samo razkrštenih ruku čuditi; već koliko više možemo i umijemo, raditi i truditi se na korist naroda i provjetanje njegove knjige: tada će bogato sjeme, koje se sada potamnih žitnicah sakriva, usijano u dobru zemlju urođiti stostrkim plodom. Buduće da za tekst evangjelja dolaze u obzir ponajprije samo glag. misali i cir. evangjelistari, to će napomenuti ovdje najvažnije, koje bi svakako valjalo, da upotribe danas sutra, tko kani pisati o slovenskom prevodu evangjelija, premda žaliboze od mnogih nije niti jedan komad svetu priobćen.

Da od Zagreba počnem, u prebogatoj knjižnici presv. g. Iv. Kukuljevića imadu tri rukopisna glagolska misala, biti će iz 14—15. veka. (Njegovoj se dobroti imadem zahvaliti što sam jih mogao i ovdje ponješto već upotriebiti); u Brčićevoj Chrestomathiji navadja se pet komada misala, našastih u Zadru, Prviću i Uljanu (po Dalmaciji imade jih bez dvojbe vrlo mnogo); na otoku Krku čuvaju se dva misala 15. veka; u zagr. nadb. biblioteci jedan komad od prilike iz 15. veka; u Rimu (arkiv 4. 372) imadu dva misala iz 15. veka; u Ljubljani, kako Šafařík opominje, nalaze se dva misala; znamenit je misal c. knjižnice bečke od g. 1368. kneza Novaka krbavskoga; ne manje važan jest evangjelistar Reimski od god. 1395. pisan u Pragu u slav. manastiru. Njekoliko se svjedočanstva manastirske djelatnosti pražke sačuva također u raznih koje kuda po Českoj i Njemačkoj raznešenih odlomcima, koje dielomice izdade Hanka: i ondje imade nješto iz evangjelija.

Ovo su samo najznamenitiji glagolski spomenici, u kojih nalazimo slovenski tekst evangjelija, katoličke strane: mnogo više imade rukopisa evangjelskih cirilicom pisanih a za crkvenu porabu pravoslavne polovice našega naroda. Neima manastira, koji nebi bio cielu gotovo zbirku rukopisnih liturgičkih knjiga posjedovao, dok jih velik dio neuništiti nepogoda vremena, mnoge razgrabiše prelakomi na tudje blago putnici, a samo malina ili se i danas

jošter dobro čuya i na dobru mjestu ili dopane poštenih ruku, odakle će bez dvojbe ponjeti korist. Slovenski spomenici prave srbske recenzije počimaju se istom koncem XII. i u XIII. veku razvijati, kada je slavna kuća Nemanjića ne samo izvana državu okriepila, nego i crkvene odnošaje uredila, podignuv srbsku archiepiskopiju sa dvanaest episkopija; kada se srbski vladari ugledaše u primjer sv. Save te bogato i sjajnimi prilozi obdarile i svetogorske manastire i što su jih sami posagradili. Jošter dan danas nalazi se jamačno više starih srbsko-slovenskih evangjelija na sv. Gori, po imence jedno od god. 1316, a drugo od 1329; znamenito je evangjelije Šišatovačko iz XIII. veka i drugo iz manastira Nikolja na Moravi, za koje Šafařík kaza, da je pripis sa glagolskoga originala. U c. bečkoj knjižnici čuva se evangjelije od g. 1372. U nujve doba obrete više toga slavni Rus Hilferding: najznamenitije jest evangjelije iz Peći. XIII. veka sa zanimivim prologom. U Bolonji imade jedan rukopis nabožnoga sadržaja, u kojem se takodjer evangjelije (je da li čitavo?) nalazi, pisano početkom XV. veka bosanskom cirilicom!

Koncem XV. veka počeše se štampati prve glagolske i ciriliske knjige: vidi o tom Šafařík Čas. Čes. Muz. 1842. I. i Kukuljevićev Arkiv I. Glagolski je prvi misal od g. 1483. tiskan bez dvojbe u Mletcih, gdje i drugi od god. 1526., koji se s onim podpuno slaže, na koliko sam se osvjedočio iz istih pogrešaka, koje su u 1526. vjerno unešene iz g. 1483. Misal Senjski od g. 1507. ili 1508. nije mi poznat, čini se po otiscih sudeć, da se osniva na tekstu 1483., samo što provincijalizmi jače prodiru. Misal Riečki od god. 1531. razlikuje se od oba prije spomenuta većom sloboštinom ili što će drugi kazati, netočnošću teksta i mnogimi hrvatizmi koli čitavih izraza toli gramatičnih forma. U kojem je razmjerju prema ovomu i prijašnjima dvima misal Brozićev od god. 1562. nije mi poznato; jedino se može reći, da sve dovre nije tekst na vlaš izkvarevan, nije se miešao u posao čovjek „učen“ ali krivo „poučen.“ Napokon u XVII. veku potaknu s jedne strane revnovanje protestantsko s druge oskudica valjanih starijih iztisaka, glasoviti rimske zavod za razprostranjenje vjere (de propaganda fide), da želeći doskočiti svim krivim naukom, koji bi se mogli izrođiti iz nevaljanih teksta sv. pisma, preuzme pod svoju pazku i zaštitu slovenske liturgičke knjige, povjeriv papa Inocenciju taj posao Levakoviću, koji

bi ga bio, sva je prilika, čestito izveo, da ga nezavede naprasito uvjерavanje Metodija Trleckoga, da su rusizmi tobože prava crkvena slovenština, a — omne ignotum magnificum. Buduć da se ipak spominje dvoje izdanje Levakovićeva misala: od 1631. i 1648., (ako je istina) to bi valjalo razabratи, nije li možda lahko u trag ući sve to većemu uplivu Trleckijevih ideja na mnjenje Levakovićeva, dapače po kronološkom redu imalo bi izdanje od god. 1631. prosto biti od upliva Trleckijeva, jerbo se istom za g. 1643. veli, da je taj oholi Rušnjak „d a o k sebi zvati našega Rafaela, d a o donieti stare rukopisne knjige“ itd.; ako tomu ipak nije tako, to valja pomisliti, da je u propagandi Rusina bivalo i bez Trleckoga. Misal Pastrićev od god. 1706. posve je kao i Levakovićev: istom Karaman pokvari*) u svojem misalu od g. 1741. s jezičnoga gledišta jošter ono malo dobra, što je preostalo od učenoga krojenja Levaković-Trleckijeva!

Štampanje cirilske započe njekoliko godina kašnje t.j. prvi se spominje god. 1494. Oktoich, tiskan valjda na Cetinju; g. 1495. Psalmir upravo ondje; Evangelija imadu najstarija i najznamenitija tri: jedno Rujansko od god. 1537. (sr. Vuk. prim. p. 21); drugo u Mrkšinoj crkvi tiskano g. 1562. (gdje je to, gledaj Glasnik X. 329.); treće u njekom Belgradu već god. 1552.; zatim Služebnik (-misal) od god. 1519. i 1527. — Znamenito i truda vriedno bilo bi, da jih tko uzporedi sa gdjekojim jošte starijim evangjelijem, kao što i medju sobom, a osobito sa prvočisci glagolskim; ja niesam smio za sada ni pomisliti na tu prem zanimivu zadaću već i s toga razloga, što ako se nevaram od svih ukupno starijih tisaka ciriličkih u nas neima ništa; dapače čini mi se, da niti neznamo jošter sašvim točno, što sve imademo; jerbo k onomu, što najobširnije Šaf. napisa, dolaze svaki čas izpravci i nadopunjjenja. Kamo sreće da će i mene tko pobliže o koje čem da izvesti.

Javno mnjenje crkve koli zapadne toli iztočne nije ni malo prijalo govoru pučkomu, osobito nebi se nitko usudio da **постаје** језик ili „lingua vulgaris“ zaželi za porabu crkvenu; vrlo je poučno čitati kako se u XVII. vieku slavi rád Levakovićev upravo s toga, što je zasniećenoj tobože slovenštini crkvenoj pomogao, da se vрати u svoje staro pravo, a ono žalibože odmogao vrlo krupnim

*) Pravedno se nanj tužio već Kopitar Gl. Cl. XXV., a sigurno bi i moj glas ostao glasom vapijućega u pustinji, s toga volim šutiti, da se neljuti na me duh pokojnikov. —

načinom! Jedino velika ljubav pape Urbana VIII. prema Ilirom može nam protumačiti, što je dozvolio slavnому Bartolu Kašiću Pažaninu, da prevede Obrednik ili Rituale u domaći „ilirički“ jezik, koje izadje 1640. u Rimu. Što pako isti vatreni Isusovac, pripovijedajući u predgovoru onoga diela o svojem prievedu sv. pisma ovako piše na popove i pastire od duša: „Molite dakle srčano i prosite poštovani misnici vaše archibiskupe i biskupe, da upišu sv. otcu papi i kardinalom sv. skupa od razplodjenja vire Isukrstove, da Vam čine dati na svitlost sv. pisma, neka ih uzmožete istino razumiti i puku tumačiti i propovidati.“ Ova se njegova želja neizpuni, jerbo nadje, kao što se dobro Karaman domišlja, mnogo protivnika, pozivajućih se na rieči Klementa VII. „Biblia vulgari lingua edita non possunt legi neque retineri, neque episcopi, neque inquisitores, neque regularium superiores dare possunt licentiam.“ Imademo ipak već iz konca 15. veka jedan domaći hrvatski prieved epistula i evangjelija tiskan g. 1495. u Mletcih, koji, kažu, da je od njekoga malobraćanina fra Bernardina od Spljeta: u drugom izdanju od g. 1586; nego ovo djelo nebijaše sigurno nikada priznano drugčije van za privatnu porabu, za tumačenje u crkvi i za čitanje u kući. Ja niesam jošter video prvoga izdanja preznamenite ove knjige da ga sravnim sa onim, čini se, prietiskom od g. 1586., nego slutim, da je drugo izdanje sasvim vjerno; a onda može se zbilja prozvati uzorom narodnoga jezika hrvatskoga, kakav bijaše u XV. vieku u prozi upotrebljivan.*). Dobro bi bilo, da se potraže pobliže vesti o njekom evangjelistaru popa Trogiranina Marka Andriulića, koji bi po svjedočanstvu Kašićevu imao biti još stariji, ako li je ono zbilja istina, što u predgovoru k svojemu obredniku govori?; a zatim pitao bih naše bibliografe i ljubitelje starina, u kojem li su razmjerju njekakove Zborošćeve (Kopitar pisa: Zboravčić.) pistule i evangjelija

*) *Zanimive stvari o tom pripovieda O. K. Božić* (Zora Dalm. III. 135), da je već u XI. vieku Aleksander II. dozvolio, da se pučki epistolar sastavi, da su u taj posao bila izabrana 3 biskupa, a njihov prieved da ponesoše razni biskupi u pojedinim pripisih sobom i svojim župnikom kući, da si ga dalje prepisuju; takav da je tekst i Bernardin upotriebio u svojem god. 1464 (sic! ?) tiskanom evangjelistaru, koji veli da se čuva u muzeju Zadarском. — Odakle je sve to crpljeno, ja ne znam, ali znao bih rado, što je istina, što li nije. Kada ćemo već jedanput prestati, da redom ovaj za onim pogreške neizpisujemo o knjigah, kojih nije nikada bilo?!

od g. 1543. i 1586. prema gore spomenutim od fra Bernardina. I Rosa spominje njekoga „Borovea“ (arkiv IV. 333.) Već samih ovih naslova tolika je važnost da bih rado doznao, nije li kako slutim njekakvo neporazumljenje u stvari, pak da jedno te isto djelo uzimamo za tri različita? Još ēu spomenuti pištule i evangjelija od bošnjaka Bandulovića prvo izdanje g. 1613. a kašnje vrlo mnogo puta pretiskano; i Assemani i Rosa drže ovo djelo namah poslije Bernardinova za drugi prievod sv. pisma lingua vulgari, neznadu dakle ništa o Andriuliću i Zborošiću! Noviji prievodi sv. pisma dakle i evangjelija kano n. p. Katančićev (izdan u Budimu u 6 svez. 1831), Stojkovićev (1824 i 1834), Karadžićev i Skarićev dovoljno su poznati, zato jih mimoilazim te zaključujem ovaj vrlo nasavršeni načrt vanjskoga života slovenskih i hrvatsko-srbskih evangjelskih knjiga.

II.

Da se povratimo k samomu Cirilovu prievidu sv. evangjelija, to nam viek i mjesto prevoditelja nedadu drugačije niti pomisliti, nego da je slavenski tekst potekao neposredno sa grčkoga. Istina, koju čitav život i djelovanje mudroga Konstantina zasvjeđuje, da se je taj sveti muž odlikovao osobitim znanjem jezika, toli iztočnih koli zapadnih, nezahtieva dakako jošter, da bi morao upravo pred sobom imavati recimo i latinski tekst, kada se s prievidom bavio; a težko ēete pronaći i gledište, s kojega bi latinski prievid uz original grčki mogao išta koristiti slavenskomu prevoditelju. Jerbo kao što je sve ono njeka vrst učeno-neučene bajke, što se radomice pripovieda o „predivnoj“, „golemoj“, „najbližoj“ si srodnosti izmedju jezika grčkoga i slavenskoga, tako nesmije ipak nitko zanijekati, da nam je opet jezik taj svojom tvorivošću i osobito skladnjom mnogo bliži, srodniji i koristniji od latinskoga. Nedade se pako skoro niti pojmiti, od kolikih je posljedica za razvoj jezika nova i bujna, što nepriviče jošter pokoravati se željam čovjeka, koji hoće, da ga upotriebi za

izraz novih, nečuvenih misli i pojmove, jeda li je uzor, po kojem se iz proste neobuzdanosti dotjeriva u strogu poslušnost zakona, po kojem se ustanovljuje vriednost i znamenovanje toli pojedinih gramatičnih oblika koli starih i novo-tvorenih rieči, jeda li je velim za ova obrazovanu jeziku sasvim nuždna svojstva odabrani uzor takav, da će čovjeka, kada se prvi put nametnu za sviestna gospodara i pazitelja svojih rieči, koje je donle nesviestno upotrebljavao, pravim putem voditi, i napućivati na razboritu porabu samonikla bogatstva formalnoga. Uzmete li k tomu, kako se kod prevadjanja sv. pisma zahtieva čim veća, dà upravo slovčana točnost, to ćete lahko privoliti na to osvjedočenje, da je prievod slovenski već a priori mogao daleko savršenijim izaći po tekstu grčkom nego li latinskom: ova je izrijeka zbilja i a posteriori sasvim istinita, jerbo ja ću niže dalje navesti primjera, gdje su kašnji priepisnici glagolskih spomenika samo za volju veće točnosti s tekstrom latinskim odustali dapače od boljega izraza a prihvatali gori!

Neumjestno, možda i nedostojno bilo bi pitanje, da li je naš posvećeni prevodilac lahko svladao zaprieke, što bi mu jih na put stavljao sam jezik slovenski?

Mi treba da imademo dvie stvari u pameti: jednu, da u IX. vjeku, t. j. prije tisuće godina, kriepost jezika u svem narodu i u pojedinih ljudih budnija bijaše nego li dan danas: čovjek drži se kod toga sasvim pasivno, te je proniknut njekom tajnom silom, za koju niti nezna; ona tvori u njem i sastavlja sastavine, do kojih nam sada istom znanost putem analize vrata otvara. Za primjer napomenuti ću porabu gramatičke dvojine: nješto niže naći ćete dokaza, kako slovenskoga prevoditelja spomenuta djelateljna sila jezika naputí, da pogodi što valja, i ondje, gdje ga original nije više na to opominja!

Drugu: da neima upravo knjige, kojom bi se otvarala književna radinost ikojega naroda, sretnije i zgodnije, nego li je krasna prostota jezika evangelskoga; golema je doista razlika medju ovom knjigom i svimi ostalimi sv. pisma, a osobito kršćansko-filozofičnim djeli kašnjih vjekova! To se liepo vidi na prievodih: ovaj je ovdje razborito točan, i razumiv; čitajući kano da osjećamo ono oduševljenje, koje je srcem pokretalo a pamet i pero mudro vodilo: ondje kano da se prevoditelji nisu svagda razumjeli

u tanano tumačenje bogoslovno, a od samoga straha, jeda nebi posrnuli i smisao pogriješili, prevadjahu upravo robski! *)

Mjesto obćenitih rieči, kojimi bismo umjeli dobro pohvaliti a zlo pokuditi, držim se pravila: breve iter per exempla, te će nastojati, da Vam predočim prednosti, i nesakrijem mana sloven. prieveda, kako se jedno i drugo izvesti dade iz medjusobnoga sravnjivanja teksta grčkih, latinskih i slovenskih. Iz ovakovih primjera vidjeti će se, 1. da je slov. prieved načinjen zbilja skroz po jeziku grčkom; 2. da je upliv jezika grčkoga čas i ponajviše ugodan i sretan, čas nesretan; 3. da se je tečajem vjekova tekst slovenski mjenjao, i to u jeziku uplivom raznih narječja domaćih, dakle u nas: našega, u smislu pako uplivom grčko-latinskih recenzija: u nas latinske.

Kod sravnjivanja upotriebio sam dakako najpoglavitije evangjelije Ostro-mirovo (O), uz to odlomke glagolske, što su kod Šafařika, u „Izsljedovanjih“ c. petrogradske Akademije, i kod Hanke otiskani (ass. gr. mih. zogr.); od Assemanova evangjelija ustupi mi više netiskanih komada iz Luke osobitom svojom dobrotom preč. g. Rački (ass. r.); od hrvatske dobe stavljam za temelj Missal od god. 1483 (m) uz to poslužio sam se sa dva Missala rukopisna (fragmentarni) iz knjižnice presv. g. J. Kukuljevića; jedan rekao bi, da je iz početka XIV. wieka (mk.) — Bernardinov lekcionar (pist.) navadja se po drugom izdanju iz XVI. wieka. Meni bijaše ovdje ponajviše do teksta našeg a t. j. kakav se sačuva u glag. spomenicima hrvatskoga roda: ovaj je ogranač i onako jošte vrlo neobradjen.

1. Prva točnost slovens. prieveda po originalu grčkom, dokazuje nam se time, što se prevodilac držao istoga reda rieči, koji je u grčkom jeziku. Na to se doduše pazi obično i u latinskom prievedu, ali je narav jezika latinskoga takova, da je na silu odstupao od ove točnosti češće nego li prieved naš.

U tib se malenkostih razlikuju pojedini slavenski rukopisi upravo onako, kao i grčki; jedni su slobodniji od :πιστη na priliku evangjelije Ostro-mirovo ili Zografsko mnogo je točnije prema danas običnim tekstrom grčkim nego li Assemanovo; lahko da je njegov pisac učinio njeke male ovakove promjene po kojem grčkom rukopisu.

*) Tko želi ipak znati, kakove su kadšto stvari starim književnikom skribi zadavale, neka čita Ivana, bugarskoga Eksarha, prolog k bogoslovju, u Kalajd. 131.; samo što mislim, da se Ivan nesmije niti uzporedjivati sa našom apostolskom braćom. —

U glagolskih spomenicih hrvatskoga roda nalaze se mjestimice izpravci prema tekstu latinskomu, mjestimice opet podudara se red rieci sa grčkim i starijim slovenskim. Evo primjera:

Mat. 1. 21 : ἐν πνεύματός ἐστιν ὁγίου : **ОТЪ ДОУХА ИСТЬ СКАТА (О)**; vulg. de spiritu sancto est: **воти душевнок симеонов мъшти** m. Mat. 5. 45 vulg. qui solem suum oriri facit super bonos et malos; grč. obično premetnuto: ἐπι πονερούς καὶ ἀγαθούς: **на злым и на благим О.** mih; dapače ovako i mk: **како умакица въшевеа; али već по vulg. м.: како смрткаца въшевеа.**

Samo jedan redak više gore: προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων ὑμᾶς: vulg. pro persequenteribus et calumniantibus vobis; O. i Mih. slazu se sa grčkim, a m i mk sa vulgatom: **воти искриваренеа моз въмак и искривенеа искрима како умак**.

Mark. 14. 53: vulg. Sacerdotes et scribae et seniores: u grč. je: οἱ πρεσβύτεροι pred οἱ γραμματεῖς; takodjer tako u O: **старици и књижевници**; ali u m. redom vulgate: **црквища въмакиши**. U p ist. popoye i pisci i starišine puka.

Luk. 1. 65. **бысть на въсехъ стражъ живописихъ окрестъ** (to je red grčki): **и сеисти и сеисти ръкъ и сеисти мъжъ и сеисти язва и сеисти тъмни** mk. (red latinski).

Luk. 13. 6. vulg. plantatam in vinea sua: ἐν τῷ ἀμπελῶνι αὕτου πεφυτευμένῃ: **смоковници въноградъ своемъ въслаждени** O, nasuprot po vulg. **и сеисти и сеисти ръкъ и сеисти мъжъ и сеисти язва и сеисти тъмни** i m. samo što **и сеисти** u m.

Luk. 13. 11. πνεῦμα ἔχοντα ἀσθενεῖας: vulg. habens spiritum infirmitatis: Ostr. ima red grčki, a mk. i m. latinski: **и сеисти и сеисти** mk.

Joan. 19. 20: multi Iudeorum legerunt: πολλοὶ ἀνέγνωσαν τῶν λοδαίων: u Ostr. Grig. mk. i m. redom grčkim: dokaz, da izpravnici u malenkosti niesu uvjek dirali. Grig. **и сеисти и сеисти и сеисти**, drugi svi: **и сеисти**.

Luk. 24. 40: **ище же некрополицемъ никъ отъ радости и ходатицемъ са О.** po grč. a mk. po lat. **яже . . ръпзебишемъ въшевеа. јеомъ мъзъ и сеисти**; dalje: **ръбъ пеусти уасть а тък. и сеисти и сеисти и сеисти**; napokon je u mk. uz rieci: **въмъ и сеисти и сеисти**, koje su po ostr. i grčkom, dodano jošter iz lat. **и сеисти**. I kod toga ostadeš m. i 1528. ali Levaković izostavi: **воти и сеисти**, jerbo nenadje tako u vulgati.

Ovakovih je primjera lahko naći u svakoj skoro glavizni; tko je voljan, neka otvori i sravni obični tekst grčki, lat. vulgatu i slov. prieveđe u Mat. 5. 32, 34, 36, 37, 42. 6 23, **32**; 10, 6; 27, **11, 23, 34, 36**; Mark. 5, 30; 6, **19**; 6, 21; 6, 25; 14, **53, 69**. Luk. 10. **30**; Joan **10, 5**; 19, 34 i t. d. u svih sam ovih primjera našao, da je red riječi u Ostromiru jednak onomu u grčkim, a ne u latinskih knjigah, dočim se u naznačenih, koja i u mk. m. dolaze, poređanje sudara sa običnim tekstrom vulgata. Mk. podudara se sa O. n. p. Mat. 2. 19; 4. 4; 11. 30.

Navesti ёу јоштер примјер точности, којим се превод словен. онако приближи грекому оригиналу, како неби могао језик латински ни за што а опет је знатилен у ред речи: Joan. 13. 2: καὶ δεῖπνον γενομένου, τοῦ διαβόλου ἦδη βεβληκότος εἰς τὴν αρδίκην Ιερᾶ Σύμβωσις Ἰσκαριώτου, ἵνα αὐτὸν παραδῷ, εἰδὼς ὃ Ἰησοῦς κ.λ. то гласи у Остр. свим точно преведено, пак се очевидно на онакову тексту оснива и м.: 8 πρέσελε προστάτης 8 προταθείσκε πρῶτος ομηρεύθρας πο οἵτινες προστάτης οἱ προταθείσκε πρῶτος ομηρεύθρας rem. ev. —

U latinskom: Et coena facta, cum diabolus jam misisset in cor, ut traderet eum Judas Simonis Iscariotae, sciens etc. vidi se dakle da je i način izrjeka i red razvučenih rieči u m. jošter po grčkih rukopisih; nego Levaković izpravi tu osobinu po vulgati.

Mat. 24. 30: μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλής: lat. drugi red:
cum virtute multa et majestate. Ovdje Ostr. sliedi red grčki, i jošter
mk.: Καὶ σφραγίᾳ καὶ διδύμῳ αὐτῷ τερψίᾳ ali m.: Καὶ σφραγίᾳ μαρτυρίᾳ αὐτῷ

Napokon su i ciela po dva stiha kadšto premetnuta; n. pr. Mat. 4. 45, u vulg. ovim redom: Beati mites . . . Beati qui lungen; ovako i u m.: **ἰαστούσι** . . . **ἰαστούσι**. **ἰαστούσι** **καὶ**; u grčkom pako: **μητάριοι** **οἱ πενθουσίτες** . . . **μηταρίοι**. **οἱ πραεῖς**, i ovim je redom u Ostromiru, pače i u Mk. (list 87): **ἰαστούσι** **καὶ** **ἰαστούσι** **καὶ** . . . **ἰαστούσι** **καὶ** **ἰαστούσι**. rem. ev.; M. 10. 8. vulg. infirmos — mortuos, leprosos: grčki **ἰασθεούσιας**, — **λεπρούς**, — **νεκρούς**. Ostr. po grčkom redu: **ἰαστούσια** . . . **προκατέβησις** . . . **μρτβησια**; ali cyr. rem. drugim redom. Mat. 23. 13. + 14: neimam primjera.

Zanimati će gdjekoga, ako napomenem, da je u *mk.* na evangelijske sv. Ivana (treći dan Božića) dodan i stih 25: **କ୍ଷମା କରେ ଏ ସବୁ
ମ୍ରଯୁଖ କରେ କହେ ଯାଏ ଯେବେଳିଯାଏ ଯଥରକ ଯାହିଁକ ଲୁଗ, ଫର ଦୂରିଯାଏ**

त्रैय व्यवस्था के त्रिवेद व्याकरणोंमध्ये उपलब्ध है। U ev. rem. neima. Ovako je i Joan. 4. 54. dodan (XX. ned. po Duhovih): इन व्यापारोंमें उपर्युक्त व्याकरण उपलब्ध है जिसका व्याख्यान करना यह है कि व्याकरण का अभियान व्याकरण का अभियान है। — Takodjer u Fr. Kuk. (kod Šafarika 57.) dodano je evang. Joan 8. 46—59 nekoliko posljednjih riječi, kojih vulg. neima, već tekst grčki: ε οὐδεποτέ μαρτυροῦται γένεται, επεκάλεσται ε καταβοτεσθε.

2. Mnogo je važnije, da pretresemo izbor izraza, da vidimo jeda li je i u tom slovenski prevodilac koliko točan; priznati ćemo pako već u napred, da mu u svem poslu nebijaše težje stvari, nego što upravo pogoditi svagdje onu rieč, koja bi smisao grčke najpodpunije sadržavala. Tà ni danas jošter niesu, da za primjer uzmem, u našem jeziku obzezi pojedinih izraza onom filozofičnom opredijeljenošću ustanovljeni, kao što to valjan i jezgrovit slog predpostavlja, nego od same hrpe nagomilanih tako zvanih sinonima nemože mnogi naški pisac niti da do misli dodje. Držati se dakle što tiesnije originala grčkoga, bijaše jedini valjani i sigurni način, od kojega se naš prevodilac istom ondje kadšto poodalji, gdje bi ga ili narav sadržaja zanesla u poznatiji živalj izraza pučkih ili se opet za prvi čas nenadje točno odgovarajuća rieč, te je uzeta druga i najbliža do nje. Najzanimiviji su za sravnjenje oni primjeri, gdje se među tekstom grčkim i latinskim nalaze razlike, osnovane na osobinah samoga jezika.

Mark. 3. 5.: ἐν τῇ πωρώσει τῆς καρδίας: vulg. drugačije: super caecitate cordis: Ostr. opet bliže grčkomu: **о окаменелости сердца.**

— Mat. 25. 18 prevedena je grčka rieč τὸ ἀργύριον u lat. na: pecunia, u Ostromiru, *mk. m.* i Levak. svuda sa: **съреќро**; u bandul. sa: pinez. — Joan. I. 32 ἐμαρτύρησεν prevede lat. sa dvie rieči: testimonium perhibuit, a ovako imade *mk.*: **съществувајши изјавуја** **изјавујаши**; ovako i *m.*, a samo jedan trajni glagol u aoristu Ostr. bliže grčk. u **сътврдѣтельствова**. cyr. rem. Mat. 25. 31: ἵνα τῷ δέξῃ prevedeno je u starijih i jošter *mk.*: **и** **имѣши** ali *m.* po lat. majestate izgovorio: **и** **имѣши** **имѣши**; §. 35: **имѣши** **имѣши** **имѣши** **и** **имѣши** *mk.* (po Ostr. i grčkom) a *m.* promieni po lat. **имѣши** **имѣши** **имѣши** !

Mark. 7. 33. 35. u grčk. imade najprije: εἰς τὰ ὄτα a zatim: αἱ ἀκοάι: u lat. nije ta razlika jednakom točnošću izražena: in auriculas: aures: slov. prievod bliže grčk. u Ostr. mk. οὐ' θεω

Mat. 8. 9.: कठो षम्पायक्या इका यात्या यम्मिकत्याय एवं *mk.* (-O.),
tomu ёе zbog lat. teksta dodati *m.* jošter: यायक्यायम्मित् (constitutus). Luk. 2. 12.: यम्मिकत्यायत्या याययाया म्मेयाय एवं *mk.* i ev. rem.;
ovdje je *m.* po lat. dodoj jedno: यम्मिकत्या (grčki već u glagolu: ἐπαγγελμένον), a zatim mjesto participija odgovarajućega grč-
komu metnuo यम्मिकत्या-positum, i et-8.

Mat. 14. 6. τι ἀντὴν κόπων παρέχετε, lat. nije mogao biti tako
točan sa svojim: quid illi molesti estis, kao slov. sa: **УБОЖЕДАНИЕ**
ДЛЯТЕСЕ. **О.**

Luk. 13. 7.: ιδού τρία ἔτη ἔρχομαι: Κητῶν καρπόν, lat: Ecce tres anni sunt ex quo venio. Slov. u O. po grékom; a mk. po latin-skom: **ε**τι **πο**βεστια **ε**πικατο **ε**πικατο **ε**πικατο **ε**πικατο **ε**πικατο. — Joan. 1. 30.: ἐμπροσθέν μου γέγονεν Ostr. točno: **πρ**ετ**δ** **ι**κην **ε**πικατο; takodjer ass.; ali mk. po lat. factus est prevede: **ε**πικατο **ε**πικατο.

Luk. 13. 15.: καὶ ἀπαγγέλω ποτίσει, lat. izvrnuto: et dicit adquare. Slov. Ost. i mk. po grčkom: չ մատի քարականա mk.: Levak. չ մատիան քարականա. Za čudo mi je, što je ovako i u ass. r.: չ մատիանա քարականա! Jeda li je to samo slučajno, ili dubljegca smisla, lako će se odlučiti doskora.

Mat. 27. 29. Luk. 1. 28: χάρε lat. ave, slov. po grčkom u O. **радош** сл., u m. **θεόπλεκτομά**. rem. ev.-O.; **κεχαριτωμένη** lat. gratia plena. O: **благодатная**, ali m.: **тварищественна** **радомка**. rem. ev.-O.

Mat. 27. 5. ἀπῆγετο lat.: laqueo se suspendit u Ostr. po
grč. οὐδακι εἰ, ali m: οὐδαπέμ περ εἴ επερε.

на ииемъ же вѣкъ ииектѣ - grig. ali m.: вѣкъ таакшюкъ шоямъ.

Mat. 10. 21.; 27. 25. u grč. τέκνον u lat. filius u slov. O.
УДО i m. РК ԱՅՆՔՆԻ ՔՏՏՑՈՒ: Lev. ԱՅՆՔՆ.

Luk. 24. 42.: ἔχετε τι βρύσιμον ἐνθάδε, lat. nije tako blizu: habetes hic aliquid quod manducetur — u Ostr. mk. po grčkom: έλαττον μήδε καπάρα θαύμα. Takodjer: m. i Lev., dapače pist. smočno. — Luk. 2. 9. u grčk. δόξα i točan toga prievod O.: слава, dapače i mk.: θαύματος, ali m. θαύματος po lat. claritas. —

Luk. 2. 24.: κεῖται prevede O.: лежитъ. — cyr. rem., ali jerbo je u lat. positus est — imade mk.: παρθένον εἰσπατεί. — Jedan §. niže prevedoše grčki izraz ρουραία stari naši: Ostr. mk. i m.: αἰενίδια; istom Levaković izpravi po lat. gladius: меч, a i pist. mač.

Mat. 15. 32: προσμένουσι μοι: приседать ми тик točno po grč., ali lat. vulg. perseverant mecum.

Luk. 18. 42. ή πίστις σου σέσωκέ σε točno prevedeno u Ostr. вѣра твоја сънаже ти, dočim je po lat. salvum te fecit mk. promienio u: θαύματος την θαύματα; ovako i mis. nov. —

Mat. 20. 1. imade O. po grčkom: κοψύμα ζλούτρα (ἄριτη πρώτη) a mk. i m.: πρώτης μανια po lat. primo mane.

Luk. 10. 31.: κατὰ σογκυρίου δὲ οἱρεύεται . . . točno prevedeno u Assem i Ostr.: по приключюю же . . . a lat. accidit autem ut sacerdos . . . i s time se slaže mk. παραγέμματα οειδες επιεικες περιβαλλοντα, a u lat. je samo: semivivo relicto. —

Za jedan §. više nalazimo: ἐξ ὅλης τῆς ἴσχυος σου preved. u Ass. r.: απαντά μακριζει τελεσθανησ, u Ostr.: високи кртностник ali mk. m.: πακулов је љубимак по lat. ex omnibus viribus, dočim se u §. 30. u riečih mk.: θαύματος καθηματας εις μακριзима је љуби (Lev. μήδε μαгичак љуби) nalazi očevidan trag grčkomu: ἀφέντες ἡμιθανή ταγγάριντα, a u lat. je samo: semivivo relicto. —

Mat. 4. 18. imade Ostr. i mk. izraz: μέσομυк, istom m. izpravi u točniji: балканец. —

Joan 4. 46. umio je slov. prevoditelj valjano prevesti rieč grčku βασιλεὺς: цесарь иже O., bolje, nego li lat. regulus. Ovako imade jošter u mk.: γεράκια τημένα πηγε! (U m. imade već: ћакоц.) — Luk. 2. 28.: πα μέσομук јеји ev. rem. čini se, da je

Od navedenih Šafařikom (Ursp. 12) primjera slučajno su u mk. izderana sva mjesta, a kako bi nas zanimala, dokazuje jedini preostatak: Joan 19. 27.: γε ηπειρα πηγε! (U m. imade već: ћакоц.) — Luk. 2. 28.: πα μέσομук јеји ev. rem. čini se, da je

takodjer kašnje izpravljeno, dočim O. i *mk.* imadu: **μαρτυρούσιν**. Ovako i Mat. 6. 27. imade u *mk.* *m.* izraz **πακτύζεις**, istom Lev. **θυελλάσια** po novijih ruskih. Sr. Gorskij 236; ili Mat. 8. 9. **ματέρα πακτύζεις** *mk.* i *m.*, a Lev. izpravlji: **ματέρα πακτύζεις**.

Zanimivi su primjeri, da je slov. prevodilac u svojoj velikoj brižljivosti i grčke spolnike prevodio! a pitati ćete, kako? kod č, ci mislio si je istoglasna zaimena odnosna ć, ɔ, pa je znao, da tomu odgovara slov. **иже**; žalibože, što su kašnji, osobito srbski pisci, ovo neugodno ižikanje na toliko obljudibili, da čovjeka groza hvata, kada njihov slog čita.

Joan: 19. 38: ὁ Ἰησῆς ὁ ἀπὸ τῆς Ἀριμαθείας: O str.: Assem.: **Иосифъ иже отъ Ариматеи** — u lat. samo Joseph ab Arimathea, a u *mk.* nije izostavljen **иже**, nego dodan: **иже**, isto tako i M.

Joan 1. **сына Иосифова**, **иже отъ Иудеи** u O str. i Assem. u *mk.* izostavljen je ovdje samo **иже** po latinskom tekstu.

U Mat. 24. 17. δὲ πεποιησαντος: **иже на кровь**, to je i *mk.* ostavio ovako zbog latinskoga qui in tecto; ali ovdje bijaše već gore: qui sunt, te se iz sunt lako razumije est, dočim je *mk.* gore zadržao prvo bitni: **иже**, te je ovako na pola po starom, na pola po novom!

Mat. 20. 9.: **пришадиши, иже въ юдини на десате године, примиши** u *mk.* po lat.: **иже призвавши** **рђома** **и** **закон** **и** **побашши**.

Kada je δ-**иже**, to će biti τ-**иже**, i τ-**иже**: Mat. 19. 18 Ο δὲ Ἰησοῦς εἶπε: τὸ σὺ φονεύεις: Jesus autem dixit: Non homicidium facies (dakle je spolnik jednostavno izpušten), a O str. **Нисуј с же рече икою иже неоубиши.**

Luk. 24. 19.: τὰ περὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναοῦ: **иже о Џ. Назарини.** Ovako u mis. nov.; *m.* i Lev.

Našim se izpravnikom dogodi kadšto, da su jedan izraz zamjenjivali za drugi, pa su oba ostala u tekstu! n. pr. Luk. 2. 25: **ἀνθρώπος** **οὗτος** **δίκαιος** **καὶ** **εὐλαβής** prevede O: **у. съ праведникъ и умножникъ.** To se njekomu nedopade te po lat. timoratus izvoli: **иже** **иже** **иже**, pa tako imadu u *mk.* oba izraza: **иже** **иже** **иже** **иже**, **иже** **иже** **иже**, ali *m.* uvidiv suvišje, izostavi posljednju rieč. — Nješto slična Luk. 6. 22. u *mk.* **и** **богомилски** **и** **иже** **и** **иже** **иже** **иже** **иже** **иже** **иже** (*m.* **и** **богомилски** **и** **иже** **иже** **иже** **иже** **иже**); ovdje je objekt prenešen u množinu, a pre-

dikat mu zaboraviše složiti! — Joan 10. 12. starobitni prievod
sáčuva se i u *mk.*: ՅԱՅԻՆ ՔԱՅԵՑՈՒ ՅԱՎԵ ԶՄԵՅ; nepoznavajući
m. vriednost našega ԶՄԵՅ doda jošter ՊԹՄԿՀՅԵ! Zanimivo je
mjesto: Joan 11. 15., koje u *m.* ovako glasi: ԱՅ ՔԵՊՑԶՑԵ ՔՑ-
ՄԱՅԻՆ ՔՑ ԵԿՑՄԱՅԵ ՀԱՅ ԽԱՏ Ե ՏՈ ՄԿՈՒ ՀԱՅ ԱԲԵ ՅԱՅ-
ՄԵ ՅԱՅՐԻ ԱՄԲԱՅՆԵ ՅԱՅԵՅՈՒ. Ovdje je uz starodavno zavirio njeni
nam nepoznati urednik i u lat. tekst, te prevede naznačenimi riečmi
lat. expedite vobis!! Sličnih pojava imade i drugdje: Gorskij. 255.

Ovo je primjera dovoljno, da predoče točnost prievara po uzoru grčkom u izboru izraza; da iznesu na vidjelo više očitih tragova osobinam grčkim, kako se sačuvaše i u glag. spomenicih hrvatskoga roda, bivši ipak s vremenom sve to više iztriebljene i preinačene po zahtjevu teksta latinskoga. Ja sam ovdje uzimao obzir samo na leksikon i frazeologiju: važnije gledište kritičko želim kašnje napose razpravljati. Uza sve to nemožemo reći, da se nije ništa gledalo na narav jezika slovenskoga, dapače mnogo puta radje bismo se i čudili, odakle prvomu prevoditelju tolika samostalnost, kada nebi znali i razumjeli, da na svetu prije bijaše jezika nego li gramatike, prije rieci nego li rječnika! Evo nekoliko dokaza slobodnjeg slov. prievara:

Luk. 13. 8. govori o drvetu, koje nenositi ploda: ἔως έταν σκάψω περὶ αὐτῆν: dum fodiam circa illam. Ovdje je mnogo ljepeše odabrao slov. prevodilac glagol sastavljeni: **додједже ик окопаи,** dodavši ipak točnosti radi jošter **окръстъ,** što je u *mk.* izostavljeno; Lev. ne tako dobro, ali bliže lat. **вземиши взбезаш эз;** zatim: **βαλῶ καπρίαν:** mittam stercora: u sloven. mnogo ljepeše: **оскипим**

Mat. 25. 18. ὥρσξεν ἐν τῇ γῇ: fudit in terram. Slov. mnogo naravnije: **pačkona** **на-мк.** (89^b), m. Lev. opet nevaljalo: **θακηχημ** **ши** **θаθиmь!**

Mat. 24. 29: οἱ ἀστέρες πεσοῦνται ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ: et stellae carent de coelo. Slov. точнije չեղչչի չկադիր սъ небесе Ost.-mk.
Mat. 24. 10.: ἀλλήλους παραδώσουσι: et invicem tradent, ձրոց ձրոցа прѣдасть и mk. je to izrazeno: тајш զամբայ p. 87^в.

Joan. 9. 23. ἀποσυνάγωγος γένηται: lat. extra synagogam: Slov. bolje: **отължущъ съборници**. Lat. poenitentia ductus: slov. **раскаянъса** (Mat. 27. 3); dabat ei bibere: **напаше его** (ib. 48); indigne ferentes: **негодоющиye** (Mark. 14. 4.) i. t. d.

Kadšto je rieč u krivom smislu prevedena: Mat. 25. 19. je λόγος preveden u ostr. sa **СЛОВО** (СЛОВО СА О СЛОВЕНИ СЪ ИМЕН!) a moralo bi biti **ratio**: (**μαθησάμενος** и **πρωτεύει** **κακοφαρία** *mk.*) Ovako niže dolje: εὑδοῦλε ἀγνοεῖ καὶ πιστέ prevadja Ostr. zlo: **доброти** **злобе** **благы** — a *mk.* zadrža taj izraz: **злаштвие** **кашт** **шмартизъ** и **помартизъ**, ali mu ipak predmetnu **зла**! Ali u *m.* možete već naći izpravljeno: **злаштвие злаштвие** и **помартизъ**.

Znaménito mjesto Mat. 10. 29. (Sr. Šaf. Pam. XXXIV.) prevode *mk.* i *m.*: Ρεμνίς οὐ μισθώσῃ τιμωρήσαντος οὐδὲ αὖτις επιστεκχεται (istom Lev. po vulg. θυτὸν μισθώθοι), u paralelnom mjestu Luk. 12. 6. πο. μισθώσῃ τιμωρήσαντος οὐδὲ καθαρίσαντος *mk.*; i ovdje je Lev. izpravio. Moram kazati, da neznam odakle dodje onako čitanje u *mk.*! Ostale primjere naći ćete: Šaf. Pam. i Uspr. —

Poznatomu mjestu Mark. 9. 43. i 46. uzporedit ću Mat. 10. 28., gdje *mk.* (-*m.*) imade: **πη' επειδεὶς φυλακῆς**; nije li ovdje njekoč stojao **родъ** ili **рођдество**, pak je kašnje jedno zamjenjeno, a drugo neizostavljeno? —

3. Točnost u prievodu pojedinih izraza, o kojoj nastojaše naš prevoditelj, bijaše takodjer od posljedica za tvor rieči sastavljenih po uzoru grčkom. Poznato je pako, da se grčki jezik odlikuje većom gibkošću i lahkoćom sastavljanja nego li jezik slovenski, a osobito latinski. Zato si j. latinski u prievodu evangjelija vrlo mnogo puta nemogaše drugačije pomoći, van da sastavljenu rieč raztvari u pojedine sastavine; a naš prevodilac tjerao bi točnost i dalje, na koliko je samo genij jezika dopuštao.

Malo je ipak primjera iz najstarijih teksta evangjelskih, da bi se sastavljanje onako na silu i protiv volje jezika dotjerivalo po uzorih grčkih, kao što su kašnji prevoditelji činili. I ovdje će opet zanimivo biti, da u nekoliko primjera razaberemo razvijajući se upliv prijevoda latinskoga na naše glagolske spomenike, te ćemo naći, da su kadšto u glagolskom tekstu hrvatskoga roda samo zato po dve rieči, jerbo je isto tako u jeziku latinskom, premda bi onaj bivši sastavljenik posvema znamenovanju i naravi našega jezika dolikovao!

N. pr. Mat. 19. 8. στληρούχρδια. (kompos. determ.) u lat. je prevedeno sa: duritia cordis: slov. **жестосръдниe** o str.; i *mk.* *m.* i Lev.; ovako u Mark. 16. 14.; a pist. tvrdost srca.

Luk. 2. 14.: ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία: οὐ γεμι τιμή,
κε γλοττική ελαγοκοινή. Poznatim načinom glasi vulg. drugačije:
pax hominibus bona voluntatis. Ovdje je glagoljaš pridržao lokal
οὐ αἵμιαστακαι (mk. m.) a opet promienio Nominativ. u Genetiv
αἵμικαστακαιαί; istom Levak. umetnu i Dativ: αἵμιαστακαι.

Luk. 11. 5 : μεσονυκτιου: media nocte: Ostr. πολον ιοψι (dokal bez predloga): Mk. u Marka 13. 36.: οπ' ιαρεμεν τραψ, m.

Luk. 1. 2.; αὐτόπται Ο.: самовидцы (lat. razvezano.)

Mat. 23. 6. je preved. grč. πρωτοκλησία: πρωτοκληθεῖρις sa: првј-
дектъзеганије i првјдескданје, (т. Φρόντιον' πρωτομέριον 8 πρώτη-
дактијерв), mnogo bolje Luk. 20. 47. првјдескданје; u lat. je pri-
m us rastavljen. Levak. povrati se po primjeru ruskih knjiga na-
trag na првјдук!

Mat. 19. 28.: παλιγγενεσία: πάκυκλι της! ali čudnovatije jošter, kako je Mat. 19. 28. ovaj sastavljenik i opet predlogom za-stavljen: μάκυλις μὲν ἐμπορεύεται *mk.* i *m.* (Lev. po Ostr. οὐ μάκυλις ἐμπορεύεται.) pist. sudnji dan. —

Luk. 2. 7. niesu se stariji prievođi robski držali izraza πρωτότοκος (primogenitus), nego prenose ovako: првкњиць О. јевшаш-Ракчи mk. m. već drugačije: эпъврѧшэль; Lev. юэшашяшэль, ovako i svi kašnji. —

Joan 11. 17. odgovara u Ostr. m. Lev. sasvim grčkomu ali Hanka l. 4. imade sastavljenik: **УСТВОРОДИТЕЛЪ!**

Luk. 5. 17. νομοδιδάσκαλοι (kompos. ovišna.) u lat. legis doctores: Ostr. ζακονούγυντες m. i Lev. θυκταρεβουσαῖς ali pist. i učitelji od zakona.

Ioan 9. 31. ԹՅՈՅԵՑԴ. Dei cultor. O str. БОГОУТЬЦЬ; m. več razvezao: մակարածութիւն շամիք, ali Lev. opet natrag: սպառածութիւն; pist. Božji naslidnik.

Mark. 13.36.: ἀλεκτροφωνία: galli cantus O str. κονφοργλашение; ovako i mk. (fol. 91) a m. vrlo originalno: а леопеља леопадем'; tako i Lev., band. o prvih petelih

Luk. 16. 14. φιλάργυροι ὑπάρχοντες u lat. na prosto: qui erant avari. Slov. je prevodilac umio biti točniji, a opet ne robski, već izvrnutim redom: **съревролюбци сѫше.**

Luk. 5. 27. τελώνης: publicanus prevedeno je O. sa **МУЗДОНИМЫР!**
inače sa **МЫСТАРЬ.**

Mat. 9. 20. γυνὴ κιμωροῦσα: жена кръвотоуника! Koli ljepše i točnije od lat. quae sanguinis fluxum patiebatur! pa ipak *mk.* točnosti za volju: οἵδε στέρηται τὸν πόνον; *m.* premetnuto obie posljedne rieči, i οἴδε, Lev. kao *mk.*

Luk. 13. 7. πρὸς τὸν ἀπελουργὸν u Ostr. vrlo liepo prevedeno κτεναρέκη, ali zbog. lat. ad cultorem vineae promieni *mk.* u: γι τηλεστικούτινος αγράκεστηκ; isto tako *m.* samo što je dativ mnozine. Lev. kao *mk.*

Mat. 5. 9. εἰς ἐργαπαῖς: O str. съмирилжен (cyr. rem.) a *mk.* τιθεσμопави (rem. ev.) (lat. pacifici); isto tako *m.* i Levak. pist. smirni.

Mat. 13. 52. preveden je sastavljenik σκαθεσπότης sa γλοκкоу домовитоу и Ostr. i *mk.* (fol. 92.); isto tako u Mat. 20. 1. u Ostr. ali u *mk.* καθεσμопави винови καθемисти; tako i ostali zbog lat. patri familias; nego Mat. 13. 27. imade *mk.* jošter i γερμапијаи a *m.* već i ovdje: γι яшнви καθемисти! napokon je *m.* 10, 25. u Ostr. rastavljeno: господније домау.

Ovako je grč. διλγόπιστοι liepo preveden sa: κακίσθιμиња *mk.* *m.* Lev. Ostr. itd. pa ipak pist. ča ste strašljivi male vire; nego ἐνγενῆς u *mk.* *m.* preveden sa: πλεшћи ванећ (Luk. 19. 12. lat. samo: nobilis). Mark. 15. 43. u lat. opet nobilis u grč. εὐσήμων a to prevede Ostr. sa: благородни, ali *m.* i ². *mk.* (t. j. jedan fragmentarni misal iz konca XIV. ili poč. XV. veka): κακомопави.

4. Obaziruć se na pojedine izraze važno je gledati i na tudje rieči, koje se u prievedu nalaze, stranom što u obće razjašnjuju pojam o njegovoj vriednosti, te pokazuju granice, do kojih se prevodilac usudi različitim nečuvenim pojmovom i riečim grčkim uzporediti izraze domaće, gdje li nazre od prienosa te pristade na rieč tudju — stranom što se po ovakih riečih uzporedjivanjem od više rukopisa može doći do zanimivih rezultata. Poznato je naime, da Šafařík takodjer na većoj množini neprevedenih tudjih (razumeva se ponajviše grčkih) rieči, koje da je odsjekom našao u glagolskih spomenicih, gradi svoju hipotezu o prioritetu glagolskoga pisma i glagolskih spomenika. Nu predpostavljuć da je sasvim točno, što Šafařík tvrdi o glagolskih spomenicih, čini se ipak, da množinu neprevedenih izraza, koje on veli, da nadje „sogar in den jüngerer und jüngsten Quellen“ možemo sasvim drugačije protumačiti. Ovi neprevedeni izrazi, na koliko sam ja mogao sravnji-

vati tekste; dolaze ponajviše ondje, gdje niti latinski prieved nije rieči grčke prevodio. Ako je tomu tako, a mogao bih dokazati, da zbilja jest, to nije više nikakav nesmisao, da uzmemo, da je glagoljaš zato odustao od nepoznata mu izraza slovenskoga, što ga bijaše strah, da nebi pogriesio proti svetoj točnosti, koja mu bijaše prva briga.*⁾ Ovako je naravska posljedica, da kašnji teksti, koji s jedne strane sliede uzore grčke, s druge se povadaju za rukopisi latinskim, u porabi tudižih rieči znatno se razlikuju jedni od drugih, zapadni od iztočnih: onaj, koji sledi glagoljaš jezik grčki, ne nadje povoda, da bi rieči ostavljao neprevedene; ali glagoljaš latinski nadje upravo u latinskom tekstu primjera, koji nanj djelovahu. Sasvim tim ja se niesam niti osvjedočio jošter, da bi glagolski spomenici zbilja manje prevodili, kao što će se iz ovih primjera lahko razabratи: Grč. οἱ ὑποκριταὶ prevadja stari slov. prieved O. **липцирти**; naš m. imade takodjer ponajviše tako: samo rijedko **жлазъвникъ**; latinski tekst zadrža hypocritae, mk. mienja jedno uz drugo.

N. pr. Mat. 6. 5. Mat. 22. 18. Luk. 13. 15. imadu mk. m. i Lev. rieč prevedenu: **липцирти**, a Ostr. imade na drugom mjestu: **упокрти**, kao Hanka 36. ali Mat. 6. 2.: Mih. mk. m. sačuvaše **жлазъвникъ**, dočim Ostr. i Lev. i ovdje prevadjavaju; isto tako nije u mk. i m. preveden taj izraz Mat. 6. 16. u Ostr. jest. i t. d.

Joan 19. 40. imade Ostr. Assem. i mk. **и јељевија и љељевија**, a m. voli čak rieč tudiju **мікруїрів** (u latinskom linteis) Lev. **мікруїрів** po grč. obliku: Λεγτιον. pist. i opet: lancuni. Joan. 13. 5. imade O. **лентин**, a m. Lev. dapače: **мікруїрів**. — Joan 7. 2. neprevadja m. **и љељевија и љељевија**, jerbo je i u lat. neprevedeno, a noviji ruski: **потуеніє квіти** (Sr. Gorskij Op. I. 143.), i Levak. **цвітінні**. — Mark. 6. 27. **и љељевија и љељевија** m. (sr. Gorskij 244.)

Joan 4. 32. i 9. 2. imade Ostr. **φάρμη** po grčkom **φάρμη**. Assem. na oba mjeseta prevede **жлазъвникъ**, dakle upravo glagolski

^{*)} Liepa je ilustracija ove izrjeke čitav postupak kod izdavanje štampanih knjiga, počamši od 1483 sve do Karamana: ja se nadam, da tko samo ovdje spomenute razlike, jednu s drugom, sravni, neće se doista oteti osvjedočenju, da niti naši starci prije Levakovića niesu sve u taman prepisivali.

spomenik sačuva rieč prevedenu! A opet *m.* i *mk.* vraćaju se po primjeru latinskom natrag na **богоявление**, Lev. sliedeć primjer novijih ruskih na prvom mjestu prevodi, na drugom ostavlja **богоявление**. —

Iv. 11. 28. mjesto **ѹчитељ** се је сть (Ostr. i Grig.) читамо у м. **παθοτητικός**! (lat. magister). Sravni jošter Luk. 2. 46.: **παθοτητικός** **λεξιστήριχος** m. (παθοτητικός *mk.*) Ovakova se latinska rieč nalazi češće u kašnjih rukopisih, t. j. iz XV. veka, kao novi dokaz da se je slov. tekst sve jednak izpravljao po latinskom: Luk. 22. 10. lat. rieč *amphora* u ²*mk.*: **καρπαθεκ**, *m.* **καρπαθεκ** Levak. **паштети-къръвъкъ**. Mark. 15. 43. grčki *βουλευτής* točno preveden u O. **съветъ-никъ**, ali po lat. *decurio* *m.* **пъзенътъръзъ**, dapače ²*mk.* **пъзенътъръзъ** *вън* **избезъдъ**. Joan 11. 1. **яши** **закшемпълъкъ** *m.* inače imadu. **закшемпълъкъ**. — Ali su to ipak sporađične iznimke prema pravilu, da je rieč, prevedena jednom, u onom prievodu i sačuvana, makar da je lat. jezik neprevadja.

Poznati epiteton Tomin Διδύμος neprevodi latinski tekst, već ostavlja Didymus. U O str. i mk. imade ipak ψῆφοςπιντ (Iv. 20. 24.), a tako i m. Lev. pist. sumnjivac.

Čudnovato, kako je *mk.* preveo u Luk. 13. 14. rieć archisynagogus sa οὐακτελώντας οὐακτελώντας, u m. umetnut jošter: αὐτοι, premda imade Ostr. Αρχισυναγογοι i Ass. r. na prosto οὐακτελώντας dočim Luk. 19. 2. ἀρχιτελώντης prevode svi sa: οὐακτελώντας την οὐακτελώντας *mk.* m. Lev. Ostr.

Navedeni Šafařikom primjer Mat. 16. 18. glasi u m. i mk.
и се овако изрази! Овако је παραλυτικός (Mat. 9. 1.)
preveden jamačno od samoga početka у ослављену жилину, па se
to uzdrža u Ostr. mk. m. Lev. i t. d. premda lat. tekst imade:
paralyticus. Grčki izraz ὑδροπικός nije u lat. preveden, a slov. u
Ostr. mk. m. Lev. sve jednako: **водицин тражъ**, pist. drhtavac. —
Rieč: τάχυμα, u lat. neprevedena, u slov. prievodu, počamši od
O. redom dolje: **опрекињу** — iste pist. imadu: dan od prisnika
(neuvidjam, zašto bi to bio gen. množine: Glasnik IX. 31.) Sr.
Mark. 15. 23: **възкаеря шора** m. ali Gorskij Op. 144.

O str. крници сељачим (Mat. 6. 28. τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ) вупш-
шакчији њэмпчја mk. a m. jedan korak dalje: вуп. љемпчја; Lev.
natrag kao O. չըքր յնմպչја. —

Лук. 1. 5. отъ εφυμεριν (gr. ἐξ ἐφημερίας) mk. απὸ εφημερίας —
m. i Lev. —

Sravni: Mat. 27. 51. απαρκ (O. καταπελαζματα) 66. ουακσιμικ
(O. κουτοδηνα) i t. d.

Nasuprot Joan. 21. 7. τὸν ἐπενδύτην διεξώσατο, što je u Ostr. prevedeno επενδύτην πρέποντα са toga mk. nepromieni kao što bi se tko nadao po lat. tekstu: tunica succinxit se, nego slovo po slovo čitam ovako απερούσσων' περιστάκων ον, što se i u m. i u Lev. sačuva; pist. suknjom se pripasa.

Joan 18. 23. (u Ostr. neima) ne prevede mk. grčke rieči χτῶν nego ostavi: εἰς κάπαρι-τήν μὲν κάπαρι φέσσονται, a m. prevede u ουαρκ! — Lev.

Tomu sličnih primjera, da se u glagolskom spomeniku, (ja mislim ovdje na hrv. obitelj, za koju sigurno znademo, da je stojala pod uplivom Rima zapadnoga) sačuvao stari trag grčkih rieči, gdje lat. tekst zamjeni za nju izraz latinski, imade prično mnogo.

Mat. 2. 11. θούμασσα μίσθισκας τιθένει mk. m. Lev. kao i Ostr. Joan 19. 24. εἰς τοκυπόθηκα τιθέσθαι τιθισκασ μίσθισται mk. i m. Lev. (u Grig. ΜΑΤΙΖΗΣТ по grčkom ιματισμός): Mat. 22. 52. ουακσιμαχούσαι υπερισθέσαι m. — O. sr. Mat. 27. 28.

Joan 18. 3. ουαγκει mk. (Ostr. σπηρκ: σπεῖραν) lat. je cohortem; m. nije razumio grčke rieči, pak ju je ostavio, ali dodavši i prieved lat. rieči: πρεμπτισματα ουαγκει! Lev. je prvu rieć natrag izbacio.

Joan 19. 17. imade mk. jošter ovako: Καὶ ηκέχυσκεντες τικτανεια τοιασσα (-Ostr.-Grčki), ali m. po latinskom: Καὶ τικτανεια ηκέχυσκεντες, Lev. pako bez dvojbe po ruskih knjigah: μίσθισται τοιασσα (μράνιсъ-calvaria-λούпъ sr. lubanja), a pist. od ubojstva misto! Mat. 27. 2. τῷ ἡγεμόνι (lat. praesidi) O. ηγεμονοу m. ουαγκει и Lev. isto tako: čudna li mi izpravljanja! —

Mat. 16. 18. ουακσιμαχ καμβιστик (πύλαι φύσι) mk. m. i Lev. pist. vrata paklena.

Luk. 1. 10. τῇ ὥρᾳ πᾶσι θυμάματος: εἰς τὸν οὐματικόν O. u naših je spomenich po lat. in hora izpravljeno πο θεοπόρει mk. i m. Lev. i opet naopako (πο θεοπόρει) ali ono je drugo ostalo: ποκον'κρк u mk. m. i Lev. —

Mat. 22. 18. κῆρυσα odgovara istina bog. lat. censem, ali da je u slov. prieved iz grčkoga poteklo dokazuje oblik: κηνъсъ O. ili κερπαу mk. (u m. naša rieč: πηκτη) u Hanke 36. i Lev.-mk.;

niže dolje imadu *mk.* i *m.*: οὐδεὶς μὲν ταῦτα ποιεῖ, a Levak. θομίσκησθε τοι —

Znamenito, što se grčki μῆρα u *m.* sačuvaо kao ημέα ili ημέα u Mat. 26. 7. 12.; Luk. 7. 37. 38. 46. Joan 11. 2. 12. 3., inače: ημέα, nikada: ταῦτα niti ημέα ili ημέα — dakle upravo protivno onomu, što se pripovieda Uspr. 35.; škoda, što se sa *mk.* nemože ništa uzporedjivati.

5. Napokon ostavši kod pojedinih izraza, hoću da završim razmatranje staroslovenskoga i hrvatskoslovenskoga evangjelskoga teksta time, što će Vam predočiti način, kako su naši stari za rieči nepoznate uzimali i zamjenjivali domaće, ili barem poznatije. Ovoj je točki pokojni Šafařík posvetio osobitu pomiju, upotrebiv je kao sredstvo za dokaz svoje hipoteze. U svojem posljednjem djelu izbraja čitav red izraza, koji da se budi izključivo budi ponajviše nalaze samo u glagolskih spomenicih: u stvari nije toliko sile dokazne, koliko joj pokojnik pripisa. S jedne bo strane znamemo, da je i najstariji spomenik cirilski ujedno i spomenik ruski, a kako nebi spomenici zadunavski bliži bili prvobitnosti, kada i starosloveština ovamo spada? nasuprot su nam cirilski spomenici južni manje poznati. Drugo je važnije, da u glagolskih također spomenicih dolaze mnoge od onih rieci i izraza, koje Šafařík prozva in specie cirilskimi, a mjesto onakovih, koje bi imale biti po njegovu mnenju κατ' εξοχὴν glagolske; to je pako dokaz, da razlika obiju vrsti ponajviše je samo slučajna, prema sudbinam i životu slovenske liturgije, koja je sasvim drugačije cvjetala na cirilskom izтоку, nego li na glagolskom zapadu, pak se tako razvrže u dvoje, što bijaše jedno. Tko bi spomenikom glagolskim podielio bio mogućstvo rusko, i sudbinu rusku slov. bogoslužja, nemarim tvrditi, da bi se onako upravo promieuili, kao što cirilski; zato sam protivan načelu onomu, kao da su svi cirilski spomenici, gdje se istom nješto specificice tobože glagolskoga nalazi, osobito spomenici južni, samo pripisi sa glagolskih podlinika, n. pr. evangjelije Nikolsko. Ta ovako smuibih protivno zaključiti, da je *mk.* ili *m.* potekao iz originala cirilskoga zbog sliedećih primjera, po Šafařiku cirilcem pripadajućih:

Mat. 25. 27. οὐδεὶς μὲν ταῦτα ποιεῖ *mk.* (ne pako ητρούχομъ); 23. 37. ταῦτα ποιεῖς *mk.* (ne: крепиши); Luk. 16. 26. πολλὰ ποιεῖς *mk.* (ne: мночи); Mark. 6. 28. οὐδεὶς μέμφεται *m.* (ne: на мисе); Mat. 13. 25., 5. 43.

мѣстѡ *mk.* (istom *m.* hrvatizira: **рѣмѣстѡ**); mjesto **мѣстѡ** је или **мѣсто**, što se u *mk.* jošter često čita, imade *m.* običnije **мѣстѡмъкѡтѡ**, n. p. Joan 1. 7. Ostr. Ass. *m.* 8. 46. Ostr. Mis. Kuk. Fr. *m.*; 11. 26. Ostr. Grig. *mk.* *m.* it. d. Joan 4. 14. **мѣсто** **мѣстѡ** (ne: **вѣспѣниюще**): 1. 14. **этьврѧжѣстѡ** *m.* - Ostr. (glag. bug. **и точадамо!**); 21. 19. (-18. 32): **щѣркотѣрѣз** *m.* (ne: **влѣ-
пли**); 19. 11. 12. **шѣмѣкѡтѡ** *mk.* *m.* (ne **область**); mjesto **жѣмѣкѡ** imade *mk.* i *m.* samo: **жѣ**, **жѣ** ili **шѣмѣ**, **шѣмѣш**, Luk. 12. 7. čak. **шѣрѣш** *mk.*, a Joan. 4. 52. **шѣмѣкѡтѡ** *mk.* i *m.* Joan. 2. 10.: **жѣшѣ** *mk.* i *m.*, čemu se ja nečudim; 15. 7. **этизѣ** **жѣшѣ** *mk.* *m.* **иеноу же колиждо** Ostr.) 11. 12. **этизѣ** **жѣшѣ** *mk.* (a *m.* **этизѣ** **жѣ-
мѣшѣшѣ**!). Istina, daje **жѣшѣврѣх-hora** najobičnije, kao što i Ostr., ali znamenito: Joan 46. 21. **шѣшьшѣ** **шѣкѡ** **башѣшѡ** *mk.* *m.* (**година** O.). Ovako je Joan. 11. 38. **шѣшьшѣ** *m.* bliže cir. **иенѣра** O. nego li gl. Grig. **иенѣть**; Luk. 16. 20. **шѣшьшѣ** O. i *m.* ali Ass. **ѹѣгѹѣ**; Luk. 11. Ostr. **иенѣнн-шѣрѣш** *m.* ali Grig. **шѣрѣш**; niti prislova **шѣшьшѣ** ne-ma, već **шѣмѣшѣ** (n. p. Joan 4. 5. *m.* Lev.), imade pako ime pri-davno: **шѣшьшѣврѣх-hora** Luk. 10. 27. *mk.* *m.* itd.

Ovakovi primjeri, kojih imade i više, kada se danas sutra potraže u većem broju rukopisa glagolskih hrvatskoga roda, moći će, sva je prilika, njeki drugi smisao podieliti spomenutim razlikam; svakako barem treba naše glagolske spomenike odieliti od bugarskih zbog mnogih znamenitih osobina, kojimi ili se približuju upravo cirilskim spomenikom i prije onoga vremena, nego što je počeо Levaković r u š n j a č i t i ili se opet odaljuju i od jednih i od drugih staroga vremena. Ali se naprečac nemože o tom izreći nikakav sud; jerbo uz gore spomenute cirilske izraze imadu opet rukopisi i ove glagolizme: **и шѣкѡтѡ** *mk.* (Joan 20. 17.) inače uvjek samo **шѣкѡтѡ** i **шѣкѡтѡ**; Luk. 6. 12. **шѣкѡ** *mk.* (**жѣ** *m.*); Mat. 28. 7. **этизѣ** *mk.* *m.* ev. rem. **жѣзѣ!** takodjer Joan 11. 29. 31. **жѣшѣ** i **жѣзѣ** *m.*; Luk. 15. 20. **шѣмѣ** **эмѣ** **шѣшѣ** *m.*; Mark. 9. 22. **шѣмѣш** **рѣ** *mk.*; ali Mark. 8. 2. **шѣмѣшѣшѣш** **я рѣ**; Mat. 21. 42. **рѣшѣшѣш** **жѣшѣшѣшѣш** *m.*: Mat. 6. 16.: **шѣшѣшѣшѣшѣш** *mk.* **шѣрѣшѣш**, **шѣшѣшѣш**, **жѣшѣш**, **рѣшѣшѣш**, **рѣшѣшѣш** (n. p. Joan 10. 3.; Luk. 10. 40.), **рѣшѣш** (uvjek ovako), **шѣшѣ** (u cir. osobito Ostr. **иенѣши**, glagol. bugar. **едиши** n. p. Joan 11. 36. **едиши** Grig. **иенѣши** O. **шѣшѣ** *m.*; isto tako: Luk. 11. 10. 25.; Mat. 9. 18.). Osim toga karakteristični su izrazi: **шѣшѣш** *mk.* *m.* (Ass.), a O.

съборище n. p. Mat. 6. 2.; isti glagol Joan 18. 20.: **зримашуши** *како* *mk.* i *m.*; **пазиши** mjesto **велик** (uvjek) n. p. Mat. 2. 10. Ostr. *mk. m.*; Joan 14. 30. Grig. *m.*; 19. 31: **пазиши** **сыри** *mk.* itd. Cirilski je **прекде** **даже** a glag. **пъхни** **резин** n. p. Joan 1. 48. O. *mk. m.*; 8. 58. O. Fr. Kuk. *mk. m.* itd. Mjesto **съпасъ** što se još-ter u glag. bug. spomenicih čuva, imadu hrv. glag. uvjek **заштити**; tako *mk. m.* ev. rem. itd. Na mjesto glagola **нти** u glag. barem još jedankrat toliko: **зъвашъ**, n. p. Joan 1. 9. *m.* - Ostr. Grig. Ass.; 9. 1. Ostr. *m.*; 11. 31. O. Gr. *m.* i Mat. 8. 10. Ostr. *mk. m.* itd. Ovako uvjek: **трепануваш** *mk. m.* (n. p. Mark. 9. 22.; Joan. 18. 2.) ali Ostr. **мъногашъди**.

Uz ove stalne znamenitosti, koje, neznaš, jesu li sitnije ili su važnije, imade čitava povorka izraza, što jih nepoznati nam pripisnici umetnuše u tekst evangjelija na mjesto starijih, svojemu vremenu tamnih i nepoznatih: upravo onako, kao što bi se i drugdje činilo, n. pr. u Ruskoj. Na dva načina može biti razbor ovakovih izraza od koristi: da se oceni valjanost, najpače starina rukopisa i njihova medju sobna srodnost, i za razvoj te historiju jezika, koja u golemoj obširnosti sadržava upravo poviest pojedinih rieči. I netočna slika ovakovih primjera moći će Vas osim toga uvjeriti o velikoj zamršenosti i doista nepojmivoj nedosljednosti Levekovićeva ráda: čas je izpravljao, što nije imao izpravljati, čas ostavljao, što nije valjalo ostavljati; posljedci glave pune krivih misli, čemu medjutim imade i nabliže primjera!

Mjesto **коњ**: u nas **лошези** uvjek u *mk. m.* Lev. (Ovako i u Ruskih Gorsk. 237.) i pist.; **лоза** Joan 15. 5. **лошки** *mk. m.* Lev. pist.; mjesto **бялък** *mk.* imade pist. loza plur. lozje. — **насточък** Luk. 2. 15. **насточък** *mk. m.* — **скотъ** Luk. 10. 34. Ass. Ostr. **зъбъз** *mk. m.* Lev. konj pist. — **Строици** ib. isti, a **бъкъз** sv. naši, samo kož. **зъбъз**. — **Отъ** **кроющы** Luk. 16. 21. Ostr. Ass. **тъщъчи** *m.* kož., mrv pist. ali Lev.-O. — **Рахицъ** Joan. 12. 6. **тъшъре** *mk. m.* Lev. pist. Sr. stč. Mêšky Altböhm. Denk. pag. 113.

Некодъ Mat. 13. 47. O. *m.*, ali *mk.* **зъбъри** Lev.! — **Храмина** pridržaje skoro uvjek *mk.* n. p. Luk. 15, 8. Mat. 2. 11. ali *m.* ponajviše: **пълни**; Lev. posije natrag — *mk.*, pist. kuća. — **Пънице и ликъти** Luk. 15. **пънице** и **пънъти** *m.* Lev. **зрещемъръз** и **зрещемъръз**, slično Bandul. spivanja i tance. —

Село Mat. 13. 24. O. *mk.* ali *m.* Lev. *рѣшитъ*; — **рѣшитъ** *тѣ* *мѣшкѹи* *mk.* O. ali *m.* **рѣшитъ** *шамѣти* (Mat. 20. 15.) Lev. *мѣшитъ* pist. ili se meni nepristoji. — Mjesto **жизнъ** n. p. Mat. 25. 46. (ovdje se sačuva jošter u *mk.*) imade *m.* uvjek *мѣшитъ*, sr. ipak ev. rem. Mark. 10: 30. — **Изразъ** O. *mk.* a *m.* kadšto promjenjeno u **рѣшение**, n. p. Mat. 25. 31. — Izraz **глаголъ** zamienjen je u *m.* često u: **зарѣши** n. p. Mat. 4. 4. O. *mk.* proti *m.*; sr. Joan 8. 47. u O. Fr. Kuk. **писани** Luk. 24. 46. **изразъ** *mk.* i *m.* sr. Luk. 24. 27. i mis. nov. — Ali 23. 28. **изразъ** znaći posve drugo; prvo je pist. preveo sa: *pisma*, drugo: *slova*. —

Задатъ рѣзъ Mark. 14. 15. *m.* ali Lev., **зарѣзъ**, kao što u mnogih ruskih: sr. Gorskij 245. pist. polaću veliku. — Ib. §. 13. **дни** **избрѣзъ** *m.* pist. vidriću vode, Lev., **мѣшкѹи рѣзъ!** — Sr. jošte: Mark. 14. 51. **избрѣзъ** *m.* (pist. platno) sr. Gorskij 245; Joan 20. 15. **избрѣзъ** *m.* **избрѣзъ** *m.* vrtlar pist. — Mark. 9. 21. **зѣно** **избрѣзъ** *mk.* Luk. 15. 30. **избрѣзъ** *m.*; 18. 12. **избрѣзъ** *m.* 10. 36. **избрѣзъ** *mk.* *m.* Lev. itd.

Joan 4. 23. **истини** **поклониши**: **зѣно** **избрѣзъ** *m.* Lev. natrag. pist. pravi klanjavei; **боги** u znamenovanju *μεῖςων* obično je u *m.* promjenjeno u današnji izraz. **изѣзъ** n. p. Joan 4. 12. *m.* — Lev. 19. 11. **изѣзъ** *mk.* **зѣзъ** *m.* Lev. — *mk.* pist. vekši; ipak se slažu *mk.* *m.* sa O. Joan 8. 53.; 1. 51. itd. — **Семьти** Mat. 6. 28. O. *mk.*, ali *m.* **изѣзъ** pist.; Lev. *mk.* —

Mjesto **лајникъ** (n. p. Mat. 7. 15.) imade *m.* **мѣшитъ** mjesto **лајникъ** (*mk.* **мѣшкѹи жакъ**) i **жакоуїца** (**мѣшакъ** *mk.*) **мѣшакъ**, **мѣшакъ** *m.* Lev. ovdje natrag — *mk.* pist. lačan, žedan. — Uz **лакомъ** (promptus) Mat. 26. 41. imade **зѣзъ** Mark. 14. 38. u *m.* itd.

Исаија **моги** Mat. 24. 13. **зѣзъ** **зѣзъ** **мѣшакъ** *mk.* **зѣзъ** **зѣзъ** Lev. **зѣзъ** *m.* — **Оправданіе** Luk. 13. 8. **зѣзъ** **зѣзъ** *mk.* **зѣзъ** *m.* pist. **зѣзъ** Lev. slično *mk.* — **Углы** u znamenovanju γ҃γу́рткѹи (Mat. 6. 3.) *mk.* O., ali *m.* **зѣзъ** **зѣзъ** Lev. **зѣзъ** *m.*; Luk. 2. 43. **зѣзъ** **зѣзъ** **зѣзъ** *mk.* **зѣзъ** **зѣзъ** *m.* — Lev. neznahu pist. — **изѣзъ** **изѣзъ** *m.* Luk. 6. 22. *mk.* — O. *m.* **изѣзъ** *m.*; — **зѣзъ** *m.* **зѣзъ** *m.* Mark. 16. 18. O str. *m.* ev. rem., *mk.* **зѣзъ** **зѣзъ** *m.* nauditu pist. — **недѣлите** Joan. 11. 44. **изѣзъ** *m.* pist. pušćajte, **зѣзъ** **зѣзъ** Lev. — **Вложити** Mark. 7. 33. **зѣзъ** *mk.* *m.* Lev. natrag. O. (sr. Gorskij 256.) — Joan 19. 29. **зѣзъ** **зѣзъ** *m.* **зѣзъ** *m.* prikloniše pist.

— **Књигата** Mat. 7. 20. **што** се мисли о њој *m.* Lev. sr. Joan 15. 6. **и** то је **што** је *mk. m.* — **Бјеки** възложени *Ass. r. Luk. 10. 30.* **се** извънеша. — **Съблести** promieni *mk. samo kadšto. a m. često u* **и** **известите** *n. p. Joan 8. 51.* **съблести** Fr. Kuk.-O.; *m.* **известите** Sr. Joan 17. 6. O. i *mk. m.* Lev. na prvom-O. na drugom-*m.*; *pist. obsluži, i Uhrani.* — **Къзкести** obično u *m.* (i takodjer *mk.*) **и** **известите** *n. p. Luk. 16. 23. O. Ass. Lev. uz m.; 18. 13. O. i *mk. m. Joan 4. 35. O. Lev. ali m.* — **Къзгасити** Joan 1. 48. **и** **известите** *mk. m.* **известите** *Lev. (prema O.) Joan 18. 22. **известите** *mk. m. Lev. известите* *Lev. тој известите m. (Mark. 15. 35.); Luk. 13. 14. известите* *mk. известите* *m. Joan 4. 17. известите* *m. известите* *Lev. — Mjesto по кога идти* *(n. p. Mat. 4. 20. O. mk. m.) ili по* **известите** *и* **идти** (*Luk. 15. 4. O. m.*) imade *m. često prosti glagol. naš: известите* *и* **идти**. N. p. Joan 11. 31. **известите** *m. isto tako Mat. 8. 1. gdje jošter mk.-O.; sr. Mat. 4. 22. O. mk. ali m. известите' известите* *и* **идти**. Čudnovato, da se u dva spomenuta mesta Lev. slaže sa *m.*!**

Паки Jo. 11. 7. илјада *m.*; Lev. kao O.; алије Mat. 4. 20. вр'њача *mk.* вр'њача *m.*; mjesto: доњејче често: пъзваше *m.* и *mk.* i још više *m.* itd.

Ovo ovdje nije ni s koje strane izcrpljeno, može se ipak uzeti za prinesak, makar i neznatan, da se sa filologičkoga gledišta protumači život slov. liturgije kod naših starih Hrvata, za koje se može kazati, što reče Nestor o svih Slavenih: **рјади бъшина Словѣни, яко съхшаша вѣлиѹни
божни скончъ вѣзькомъ;** dakako, da nije promjena rieči jedino, čemu se tečajem vjekova tragovi nalaze, nego i njihovim priegibom odustaju kašnji spomenici sve dalje od čiste slovenštine, a u toj su točki upravo najkrupnije pogriješili Levaković i Karaman, te bi bio i svetih apostola dostojan a rimske stolice vriedan trud i trošak, da se već jednom tekst glagolskih bogoslužnih knjiga izpravi, kako valja. Nego moram izpovjediti, da mi se postupak Brčićev nedopada: u onom, što je prvi diel njegove krestomatije, osta jošte odviše u stopah Levaković-Karamanovih.

Da pokušamo dosada rečeno sastaviti u jedno, to će izaći ovi od prilike rezultati:

1. Tekst evangjelija staroslovenskoga i roda hrvatskoga sve do Levakovića osniva se na jednom te istom prievodu sa originala grčkoga. Treba pako, da se to naročito napomene s toga, što u drugih dieclovih sv. pisma nije ovako. Ovaj je prievod vrlo točan, ali nije nasilan; dapaće u najstarijih rukopisah bi reć, da vlada njeka razborita sloboda, a kašnje dotjerivahu tekst slovenski sve jače prema grčkomu. U Hrvatsku dodje ovaki tragove grčke (u kritičkom obziru) noseći tekst namah u IX. i X. vieku, dakle stariji i vremenom i oblikom, nego je evangjelije Ostomirovo ili Assemanovo; više mu se ipak nalike sačuva u Ass. i drugih južnih, glagolskih i cirilskih spomenicih, kojih život konštantniji bijaše, nego li u Ostomirovu spomeniku i ostalih ruskih.

2. Onamo negdje XI. viekom razvi se u jeziku tako zvana hrv. recenzija, a njekako istodobno bude i sustav evangjelija uredjen za crkveno čitanje po obredu latinskom; ali u sam smisao, dakle u kritičke razlike čitanja bizantinskoga prema rimskomu, nije se jošte mnogo ili upravo ni malo diralo: ovakovo izpravljanje započe, barem obćenitije i u većem obsegu, istom od XIII. veka. Nije ipak, koliko se može razabratи, niti jedan svega niti po ničijem nalogu dosljedno izpravljaо i što je spomenik stariji, to je prvo-bitstvu bliži, dapaće isti tisak god. 1483. i svi potonji, dok se neumiješa u svoju dužnost sám rimski zavod, imadu mnogo čitanja, gdje se podudaraju sa tekstom grčkim, ne latinskim. Istom Levaković dobi od rimske propagande naročiti nalog, da izvede ono,

što reče papa Urban VIII. zboru kardinalskomu: ut quam plurima Missalia Slavonico conscripta idiomate e Provincia Dalmatiae Romanam iussu nostro afferri, iisque per nonnullos linguae Slavonicae peritos iuxta emendationes a fel. etiam record. Pio V. et Clemente VIII. Rom. pontff. similiter praedecessoribus nostris factas, et eorum litteris apostolicis approbatas, correctis Missale, quod Romano prorsus conforme esset, componi illudque praefato idiomate Slavonico ad usum et commodum . . . imprimi curarent. —

3. Stari izpravnici prije Levakovića bijahu ponajviše one osobe, koje su se prepisivanjem bavile, uvezši valjda svaki krat i po jedan latinski tekst preda se i odatle na mnogih mjestih duplikata čitanja starijega t. j. po grčkom, uz novije, po latinskom. Izpravci pako nebijahu ograničeni na kritičko gledište, nego i drugčije, gdje bi se god prieved latinski zbog osobina jezičnih razlikovao od originala, pa bi glagoljaš našao, da mu se slovenska knjiga nesudara sasvim sa otvorenom latinskom, preinacio bi to i udesio izrazu latinskom. Ovakovih primjera nadjosmo u sve 4 točke, a imade jih nadalje i u točki 7. (koja nije ovdje natiskana) n. pr. da je bivša izrjeka participijalna razriešena, jerbo se tako nalazi u latinskom; ili da je po latinskom, makar i na nevolju slavensku, promjenjen način: n. p. **κτέδε ράγδαιτε σλ** (ἐπυνθάνετο, ποῦ γεννάται) Mat. 2. 4. u O. i cyr. rem., ali **и ктезъ башьдати ѿз мк.** m. ev. rem. Lev. Karam. (izkvareno po lat. ubi nasceretur.) itd.

4. Osim toga bijahu izmjenjivani izrazi zastarjeli u poznatije ili pako jedno znamenovanje u drugo, kako se nalazi gori primjer rieči **υλληπτός**. U V. vjekova izmetnu se toliko toga, da je prvočasak 1483 (1528), premda mu je urednik nepoznat, ipak očevidno nastojao, da bi iz dobra rukopisa pretiskao, (jeda li samo iz jednoga, ili iz više jih — tko će to kazati?), koji što manje vulgarizama imade. S toga je glagolska editio princeps vrlo važna. Nasuprot izdanje riečko od god. 1531. osniva se na njekom znatno novijem rukopisu, koji stajaše u običnom razmjeru od konca XV. i početka XVI. veka, gdje je svaka strana puna hrvatizama toli po rječniku koli po slovnici. Izpravci Levakovićevi sasvim su slučajni, i vrlo samovoljni, upravo onako, kako mu bijahu zamršeni pojmovi, šta li je taj „**ркш չբնապահքը թիւր զմբապքակը**“; kad već jednom uze izpravljati, to mu se čudimo, zašto je ipak mnoge „neknji-

govskie“ izraze ostavio: n. p. **макары**; ili zar da dobri čovjek nije izraza: **анкета** razumio? —

5. Napokon posvjedočila bi i gramatička analiza naravski razvoj domaćih osobina, kako sve više i više mah preotimaju: da se n. pr. mužki ь-osnovi miešaju sa deklinacijom ъ-osnova; da se gubi suglasna deklinacija imena samostavnoga; da su od njekih padeža n. pr. genetiva i dativa množ. vrlo riedki imeni oblici pridavni; da se miešaju dvie različite deklinacije: zaiměna i sastavljenia n. pr. этьеркъя ili тъштамъ; da mjesto sigmatičkoga aorista starije vrsti, (gdje se znak vremena neposredno sastavlja sa osnovnim dočetkom, koji svršujući se na suglas, odpada, a u zamjenu oteže se samoglas, poput vridi ili guna od prvoga tvora mnogolikih aorista sanskrtskih) sve se običnije upotrebljuje novija vrst, koja znak i osnov spaja samoglasnim vézom itd.

Da se u starijih rukopisih nalazilo više starine, dokazuje *mk.* koji sam već gore negdje smjestio u prvu polovicu XIV. veka; iz njega navesti ču za primjer ovo: Mat. 23. 35. ମହାକାଳ ତେବେ ଯୁଦ୍ଧପତ୍ର, ovako i ev. rem.; inače କୁଣ୍ଡି Mat. 24. 27. ନିର୍ମିତା, u m. ନିର୍ମିତା; Luk. 2. 44. କୁଣ୍ଡକଳୀଯମକ . . . ଫେଣିକାଳକଶ୍ଵରମଙ୍କ ମହେ; prvo i u m. ali: ଫେଣିକାଳକଶ୍ଵରମଙ୍କ ମହେ. — Mat. 25. 38.: ମା'ମକଳୀତ, ମା'ମକଳକଷ୍ମୀ; Joan 21. 3. ଏହା (u m. ଫେଣାଶେ); ib. 2. 8. କଳକା (i u m. ଫେଣାଶେ); 18. 28. ମକଳ (ମାରା m.) Mark. 9. 17. ମବେମକଳ (1. osoba sing.) Mat. 18. 24. ମବେମକଳେ Mark. 7. 32. ମବେମକଳେ. Mat. 22. 19. ମବେମକଳେ. Mark. 9. 18. ମବେମକଳ. Joan. 19. 37. ମବେମକଳ (m.). — Jačim aoristom imade svuda tragova: ମବେମା, ମବେମାଯକ (ovako) ଘୟେମା, ଘୟେମା; ଅଲ୍ଲମା, ଅଲ୍ଲମାଯକ, ଅଥମାଯକେମା, ମକମନ୍ଦିମା, ଫେମା, କ୍ଷେମା, ଫେମାଯକେମା itd.

SLUŽBA

SV.

CIRILA I METODA.

Priobćuje

Prof. M. Mesić.

Sermo rei, et non res est sermoni subiecta.

*Epist. Innocentii PP. IV. Episcopo
Segniensi.*

P

rijatelj poviesti neuvažuje samo one spomenike, koji mu pružaju u izobilju viestih svake ruke, nego rado prima i one, koji su podobni da mu razjasne makar samo jedno pitanje ili jedan čin. Spomenik, što ga ja ovdje svietu priobćujem, neide u red spomenikah osobite važnosti, jerbo glede predmeta, kojim se bavi, nepodaje ništa takova, čim bi se mogla znanost znatno obogatiti. Nu pri svem tom ima on ipak za nas toliko ciene, da vriedi, da se na sviet iznese. On nam je naime dobro došlim svjedokom, koji nas o tom uputjuje, da se je medju hrvatskim Slavjani uzčvalo zanje ob onom, što se glede njih ima smatrati jezgrom djelovanja sv. slavjanskih apoštola, te da su hrvatski Slavjani prama toj svojoj sviesti svojim prosvjetiteljem dostojno štovanje izkazivali.

Služba slavjanskih apoštola, što ju ovdje priobćujem, izdana je doduše već jednom i tiskom, i to, kao što ćemo malo niže vidjeti, u brevijaru Nikole Brozića; nu to nečini moj posao suvišnim: jedno zato, što nam nije znano, iz kakova je i koje dobe rukopisa Brozić svoju službu prepisao, a drugo i zato, što je on više mjestih promienio i izkvario, a njekoliko ih nejasnih ostavio.

I. Ja sam ovu službu prepisao iz rukopisa, koji je svietu već odprije poznat: iz „Katoličkoga lista“ naime, gdje ga je opisao Dr. F. R. u 47. br. 1857., i iz „Povjestnih spomenikah južnih Slavenah“ (I. 1863), u koje je iz njega uvrštena bilježka pod br. CXLIII. To je pako brevijar popa Martinca, koji se čuva u crkvi Novljanskoga sbornoga kaptola, — dakle u onoj istoj crkvi, u kojoj je sretna ruka našla zakon vinodolski od g. 1280.

Vidivši, kada je ovaj naš brevijar pisan i tko ga je pisao, još nam je u kratko reći, kakov mu je vanjski oblik i što sadržaje. Pisan je na liepu kvieru u veličini velikoga folijanta; ima ga 998 stranah; pismo mu je sve jednako i vrlo lepo. Na početku mu ništa nemanjka, počima bo s ovimi rečmi: ମହାତ୍ମା ଶର୍ମିଷ୍ଠାନଙ୍କ ମାତ୍ରାଦର୍ଶକ; ମା' ଜୟଶର୍ମା ମହାମାତ୍ର ମଧ୍ୟ ରାଜ୍ୟକାନ୍ତମାତ୍ର; završuje se pako sa službom na dan sv. Teodora mučenika.

Služba naših sv. apoštola nalazi se na str. 811—814.

II. Moja namjera, da svetu priobćim službu slavjanskih apoštola, kako sam ju našao u opisanom brevijaru, vodila me je na to, da potražim, da li se ta služba nalazi i u drugih pisanih brevijarih. U to sam ime sam više brevijarah pregledao, i upotrijebio sam, što su drugi za ovu stvar priobčili.

Buduć da medju timi brevijari ima i takovih, koji su manje poznati, zato će ih ovdje sve redom navesti, dodajući kod svakoga dobu mu i mjesto, gdje se nalazi, zatim primjetbu, da li mu je sadržaj takov, da bi mogao imati ono, za čim sam ja upravo išao.

1. Mate Karaman spominje medju rukopisi glagolskih misalah i brevijarah, što ih je nalazio u Dalmaciji, „fragmentum Breviarii in Ecclesia S. Michaelis de Zaglava, conventus Tertii Ord. S. Francisci, in quo ad diem 14. Februarii recolitur officium SS. Cyrilli et Methodii.“ (Assemani Kalend. IV. 422.)

2. Kanonik Dr. Fr. Rački upotriebi u Rimu u propagan-
dinoj knjižnici brevijar iz XIV. veka, u kojem se nalazi ciela
služba slavljanskih apoštola.

5. Knjižnica velikoga župana I. Kukuljevića ima pet brevijarah, koji ovdje redom sliede. — Prvi je od god. 1470. Ima proprium sanctorum, nu samo do navečerja sv. Agate djevice i mučenice; u kalendaru dolazi 14. veljače: මෘදුසම්බන්ධ සං ස මූල්‍යාච්‍රක සං ස මූල්‍යාච්‍රක සං ස.

6. Brevijar od g. 1485 ima proprium sanctorum, i to tako, da počima sa službom sv. Ivana krstitelja, nu nedopire do 14. veljače; u kalendaru stoji kod 14. veljače: **и је св. Јован крститељ** а **тамо** **је** **и** **св. Јован**.

7. Brevijar od g. 1486 ima proprium sanctorum i u njem službu za sv. Valentina; kalendara neima.

8. Brevijar pod 183. br. rukopisa h spada po svoj prilici u XV. viek (u kalendaru ima svetkovinu pohodjenia blaž.

djevice Marije); neima proprium sanctorum; nu u kalendaru ima i on k 14. veljače: **хвасић** & **тимошник** & **коју**. & **митр** **эршигер** **так**.

9. Brevijar pod br. 802 spadat će takodjer u XV. vek; neima proprium sanctorum; a u kalendaru spominje kod 14. vejače: ଅଷ୍ଟାମିକ ମହିମାର୍ଗ ଧର୍ମ ମନ୍ଦିର

O bezimenom Novljanskem časoslovu, koji je poznat iz opisa Dra. F. R. u „Katoličkom listu“ g. 1857. br. 47. i iz „Povjestnih spomenikah južnih Slavenah“ (I. 1863), nemogu ovdje ni govoriti: jerbo si nisam zapamtio, da li sam u njem našao službu sv. apoštola ili ne. Onim za volju, kojim nije pristupan opis Dra. F. R., spomenut će o tom brevijaru samo toliko, da je on na svaki način onako star kao Martinčev, ako nije morda i stariji; pisan je na liepu kvieru u ogromnom folijantu; ima 934 strane; pismo mu je vrlo pravilno; počima s ponedjeljkom poslje 1. nedjelje prišaštja, a dokanča s „rojstvom“ jednoga mučenika.*)

Ako sve u jedno saberemo što je rečeno kod pojedinih brevijarah, to ćemo naći, da se medju rukopisnimi brevijari, što sam ih naveo, još šest nalazi osim Martinčeva, koji imaju proprium sanctorum (br. 1., 2., 4., 5., 6. i 7.); nu onaj dio te česti brevijara, u kojem bi imala biti služba sv. Cirila i Metoda, imadu samo četiri od navedenih brevijarah (br. 1., 2., 4. i 7.); a medju timi opet dva imadu na 14. veljače službu sv. Cirila i Metoda (br. 1. i 2.), dva pako službu sv. Valentina (br. 4. i 7.)

Što se tiče kalendarah, to smo opazili, da se u svakom navedi 14. veljače svetkovina Cirila i Metoda.

U litanijah spominje samo jedan brevijar sv. Cirila. Kako je u rimskom i u onom, što ga Karaman navodi, to neznam; za one pako, što sam ih ja vidio i koji imadu litanije, znudem, da nespominju sv. Cirila.

Znademo sada, u kojih se brevijarih nalazi služba naših apostolah. Nu tim se nemožemo zadovoljiti, već nam je kušati, nebi l' na temelju onoga, što smo našli, još i opriediti mogli, da li je služba slavenskih apostolah obavlјana posvuda, gdjegod se je glagolalo, gdjegod se je slava Višnjemu u

*) U „Povjestne spomenike juž.-slavenah“ podkrala se je nječako pogreška, te je rečeno za bilježka pod br. CXLI., da je uzeta iz ovoga časoslova, a ona je uzeta iz Martinčeva časoslova, gdje se upravo drži onoga, što je iz Martinčeva rukopisa uvršteno u „Povi. spom.“ pod br. CXLIII.

slavenskom jeziku uzdavala. Samo se sobom razumije, da se ne možemo kod rešavanja toga pitanja obazirati na one brevijare, koji ili neimaju proprium sanctorum, ili ako ga imadu, a ono neimaju one česti, u kojoj bi se imala nalaziti služba naših apostolah, te nam tako ostaju samo oni brevijari, koji imadu za naše pitanje odlučnu stranu, a u njoj budi službu slavenskih apostolah, budi pak sv. Valentina.

Svakomu će se već na prvi pogled pokazati vele važnom ta okolnost, da se medju ono malo brevijarah, što ih ja poznajem i koji imadu onaj dio, gdje bi se mogla naći služba slavjanskih apostolah, tri nalaze, u kojih se je ta služba sačuvala. Ja bih k njima odmah pribrojio i brevijar Vida Omišljanina, za koga znamo iz Črnićeva opisa, da je napisao ne samo proprium de tempore, nego i ostale česti, za koje se medjutim sada nezna, gdje bi mogle biti; a da tako radeći nebih radio bez razloga, to će mi svatko priznati, tko ono uvaži, što je prije rečeno o Vidu Omišljaninu: kako je naime on u litanije svih svetih uvrstio sv. Cirila. Čovjek, koji je tako štovao učitelja svoga naroda, nije doista mogao niti u svom časoslovu izpustiti službe, odredjene na slavu toga božjega ugodnika. On je bez dvojbe upravo onako radio, kao što je njegda učinilo svjetjenstvo zagrebačke crkve: primivši ono u litanije svih svetih zavjetnike svoje sv. Stjepana, Emerika i Ladislava, nije zapustilo ni u brevijaru svojem službe na čast tih svetacah božjih. — Brevijari, za koje znamo, da su imali ili da imadu službu slavenskih apostolah, ovako su podieljeni po zemljah, u kojih su rabljeni: Karaman je svoj brevijar vidio u Dalmaciji; Martinčev je rabljen u modruško-krbavskoj biskupiji, a Viđov u tržaškoj (tršćanskoj); za rimski neznamo, odakle je dospio u Rim. — Ako k svemu tomu još dodamo poznatu iz poviesti revnost glagolskoga svjetjenstva, kojom se je za dugo držalo njemu i narodu mile slavenske liturgije i prama kojoj je moralo bez dvojbe slaviti uspomenu početnikah te svetinje: to ćemo lahko dopustiti, da je prvih vjekovah krštanstva medju hrvatskim Slavjani uspomena sv. apostolah Cirila i Metoda jednakim načinom štovana po svih krajevih, gdjegod je služba božja slavenskim jezikom držana. Kako se je dugo držao taj sveti običaj, toga nemože nitko znati. Naši nam brevijari znadu samo toliko reći, da je bilo već oko polovice XV. veka crkavah, u kojih se nisu ozivale pjesni na čast slavenskih

apoštolah. Ako se tomu pojavi potraži uzrok medju samimi glagolaši iliti hrvatskimi popovi, kao što su se sami rado nazivali, to neće biti ništa inoga, nego težnja pojedinih svetjenikah ili crkvenih sborovah, da svoj časoslov dovedu u što veći sklad s časoslovom one svoje bratje, koja su molila iz latinskih brevijarah, u kojih dakako nije bilo službe sv. Cirila i Metoda.

III. Već i oni brevijari, koji su spisani prije nego li su počeli tiskom pomnožavati liturgičke glagolske knjige, dovedoše nas do one dobe, u kojoj je počelo pomaže n'estat i službe slavenskih apoštolah. Ako želimo vidjeti, koja je napokon sreća našla tu službu, to nam treba preći u dobu tiskanih liturgičkih knjigah.

Prvi tiskani brevijar pristaje uz onu svoju bratju starije dobe, koja su ustupala mjestance uspomeni i slavi svetih muževah, početnikah svega krštjansko-narodnoga naobraženja medju slavljanskimi narodi. To je brevijar Nikole Brozića, plovana u Omišlju od g. 1561.

Taj je brevijar sada već vrlo riedak, zato mislim, da neće biti s gorega, ako ga u kratko opišem. Tiskat ga je dao, kao što rekosmo, Nikola Brozić, plovan u Omišlju, g. 1561., u Mletcih kod Franje Turesani-a. To sve veli sám Brozić u bilježki svojoj poslje velike rubrike. — Svega brevijara ima 495 listovah: od 1. lista do 64. ide psaltir (**Псалтиръ зѧ южнѹмъкъ ља Ѹѹрѹ рѹмѹзъ вѹзѹзъ**); od 65. do 284. proprium de tempore; od 285. do 456 proprium sanctorum; od 457. do 495. commune sanctorum. Poslje dolazi još 7 listovah rubrikah, a za tim 31 list različita sadržaja: misni red; njekoliko misah, molitavah itd.

Taj dakle prvi tiskani brevijar ima još službu slavenskih apoštolah. Nu neće biti suvišno, ako ovdje primjetimo, da je to izdanje bilo djelo čovjeka privatnoga, učinjeno bez ikakova višega crkvenoga ovlaštenja ili odobrenja. Dočim takovu odobrenju od crkvenih vlastih nigdje neima traga, čita se na naslovnom listu, da je mletačka republika dala djelu svoju povlasticu: **А тиражија санктитети Ѹѹрѹзѹзъ ља јѹзѹзъ**.

Brozićev je brevijar kašnje u dva puta pretiskan u propagandinoj tiskarni, i to g. 1621 i 1629 (Assemani Kalend. IV. 425); nu nemogavši ja dobiti nijednoga od tih izdanjah, nemogu ni reći,

što se je u njih dogodilo sa službom sv. Cirila i Metoda, da li je naime zadržana ili je izpuštena.

Posle tridentinskoga crkvenoga sabora i uslijed njegovih zaključakah dade sv. stolica ponajprije rimski brevijar pregledati i izpraviti; kašnje pako pomisli i na to, kako da se popravi i glagolski brevijar. Taj posao bude povjeren Rafaelu Levakoviću, te pošto ga je on obavio uz pomoć još drugih njekih svetjenika, kako je najbolje znao i mogao, izide na svjetlo u Rimu g. 1648 pod najvišim crkvenim ugledom novi glagolski časoslov, pod naslovom: **҆Слово о мисији св. Козими и Дамјану као мисији Римске цркве**. — Znajući, da je sastavitelj toga časoslova poglavito o tom radio, kako da glagolski časoslov dovede sasvim u sklad s rimskim brevijarom, nećemo mu se ni čuditi, što je izostavio službu slavenskih apostolih i što niti u kalendaru nije naveo 14. veljače njihove svetkovine, nego je stavio samo: **Икона Св. Валентина**.

Što smo našli za našu stvar u Levakovićevu brevijaru, to isto nalazimo i u potonjih rimskih izdanjih: naime u izdanju od g. 1688, koje je priredio za pape Innocenta XI. spljetjanin Josip Pasterić, i u izdanju od g. 1791, koje su priredili M. Karaman i M. Sović.

Još sam pogledao i u Kašićev rimski ritual od g. 1640, da vidim, da li navodi u kalendaru svetkovinu Cirila i Metoda; nu i tu se imenuje k 14. veljači samo: „Valentin misnik i mucen.“

Izppripovedavši, što sam našao u pisanih i tiskanih glagolskih brevijarih glede službe slavenskih apostolih, mogao bih smatrati svoju zadaću riešenom. Nu još ēu jednu reći.

IV. Poznato mi bijaše iz Krčelićeve historije (Notitiae p. 103), da je zagrebačka crkva od njegda imala svoj posebni latinski brevijar: zato se uputih, da i tu potražim trag slavenskim apoštolom. U zagrebačkoj nadbiskupskoj knjižnici nadjoh četiri rukopisa zاغرے باچوگا بريجاري, jedan, kao što scienim, iz XIV., a tri druga ili iz svršetka XIV. ili iz XV. veka. Nu u tih brevijarih nenadjoh nigdje spomena sv. Cirilu i Metodu; isto ga tako nenadjoh niti u tiskanom zagrebačkom brevijaru, koji je natiskan u Beću g. 1687 za biskupa Martina Borkovića. — Starije se dakle doba nije slavila u zagrebačkoj crkvi uspomena svetih naših apostolih; nu u novije vrieme uveden je u njoj officium

Ss. Cyrilli et Methodii. To je učinjeno za biskupa Josipa Galjufa g. 1779: jerbo directorium za tu godinu ima rečeni officium na 9. ožujka, a directorium za g. 1778 još ga neima.

Nakon toliko sgodah, što ih je imala izkusiti služba naših prosvjetiteljih, prislijelo je napokon vrieme, da se njihova uspomena sa znanjem i privoljenjem crkve dostoјnim načinom časti u svih onih zemljah, koje su njihovim bogu-ugodnim djelovanjem privedene k vrelu istine, uzdavale one slavu Svevišnjemu jezikom svojih apostolah ili pako jezikom latinskim.

Još mi je reći, kako sam za tisak pripravio spomenik, koji ovdje priobćujem. Prepisao sam ga vierno iz izvornika, te sam samo kratice izveo. Prispodobiti sam ga mogao glede ciele službe samo s Brozićevim brevijorom (B.), a glede prvoga himna još i s rimskim R.), iz koga sam taj himan imao u prepisu kanonika Dra. F. Račkoga.

冀中区八路军司令部

8 m 和 81¹).

କହମେଣ୍ଡ ଛେ ଯାନିମେ ଯତ୍ଥ'ରୁ ଏକଜପିଲ୍ଲାମେ,
 ଯତ୍ଥରେମ୍ବୀ ଛେ ନାହାନ୍ ଦୟାମେଣିକ ଚା'କାମି²).
 କହେ ଶ୍ଵାମକ ଯାମ୍ବଳ ଯା ଫୁକନ୍ଦେମ୍ବଳ ନାହାନ୍ଦ
 ଯ କହନକୁଳ ଯତ୍ଥରେ ଉକନକ ଗନ୍ଧାରୀ³ ଛେ.
 ଛେ³) ଦୟାମ୍ବଳ ଏକାଙ୍ଗ ଯାମ୍ବଳ ଯାଜ'ରମ୍ବଳ,
 ଯକରିତ୍ତରମ୍ବଳ⁴), ଯକରିତ୍ତା ଓ ନାନାମ୍ବଳୀ
 ଦୟାକାମଳ ଯକରିତ୍ତ ଯାମ୍ବଳ⁵,
 ଯାମ୍ବଳ କହମେ ଯନ୍ଦେମ୍ବଳ ଯାମ୍ବଳ
 ଯାମ୍ବଳ ଯକରିତ୍ତ ଯାମ୍ବଳ⁵) ଇ ଛ'ମନ୍ଦେମ୍ବଳ ରାମରମ୍ବଳ.
 ଚା'କୁ ଦୟାମ୍ବଳ ନାହାନ୍ ଗନ୍ଧାରୀ ଫୁକନ୍ଦେମ୍ବଳ⁶ ଛେ,
 ଥାରୁପ୍ରେସ୍ରୁଟ୍ୱେଲ୍ ଯା ରାଜ ଦୟାମ୍ବଳ ଛେ,
 ଥାରୁପ୍ରେସ୍ରୁଟ୍ୱେଲ୍ ନାହାନ୍ କାମିକାମୀ ଥା'ମନ୍ଦେମ୍ବଳ⁶),
 ନାହା କହମେଣ୍ଡ ଛେ ଓ ଯନ୍ଦେମ୍ବଳ,
 ଓ ରୋହି' ରୋହି' ରାଜନ୍ଦେମ୍ବଳ କାମ'ରେମ୍ବଳ ରୋହି'କଣ୍ଠମଜରାମ.
 ଛେ କହମ୍ବଳ ଏକାଙ୍ଗ ଯାମ୍ବଳ ଯାଜ'ରମ୍ବଳ,
 ଗନ୍ଧାରୀ କହନ୍ଦେମ୍ବଳ ଯକରିତ୍ତରମ୍ବଳ, ଦୟାମ୍ବଳ ଗନ୍ଧାରୀ ଦୟାମ୍ବଳ⁶.

¹⁾ U izvorniku je pisano: BMPI.

²⁾ Izvoroik piše: ψυχη. Toj rieči dodaju R. i B.: ψυχη.

3) R. Q8.

⁴⁾ Toga imena neima niti u R. niti u B.; a u R. stoji mjesto njega: ଲକ୍ଷ୍ମୀରୁପ୍ସ.

5) Tako se čita u našem i u B-etu brevijaru; rimske pakto ima: **ဆෝර ඝෝබ්බාස්කොට්**. Znajuć, da su se i u starije crkvene spomenike uvlačili kroatizmi, neimamo razloga, da zabacimo lekciju našega izvora samo zato, što metje instrumental, gdje bi smo očekivali absolutni dativ.

6) Tu se razlikuje R. i od našega i od B-eva brevijara, pišeć:
θυηπερφοιτ.

ଏହା ଦୟାତମନୀ ପ୍ରଥମକର୍ଣ୍ଣା ଏହି ପଥରେ ଦୟାକରଣରେ ଯା ମନୋଧିତମୀ ଯାହାକୁମୀ
ପାଇଁ ଶରୀର ପାଖରେ ଲାଗିଥିଲା କରାରେଣ୍ଟିର ପାଇଁରେ
ଏହି ପଥରକାମ୍ ଯାଇଁ ୨) ଶରୀରକଥାରେ ଯାହାକୁ ଦୟାକର
ଏ ଜ୍ୟୋତିର୍କାରୀ ପ୍ରକରଣ ପ୍ରକରଣ ୩) ଅନ୍ତର୍ବାହିକ,
ଏହାରେ ଯାଏଇଥାରେ ଏହି ପଥରକାମ୍ କରି,
ଯାଏଇମାନଙ୍କରେ ଯାଏଇମନ୍ତର ଦୟାକରଣମ୍ବି,
ଯାଏକରେ ଯାଏକରେ ଯାଏକରେ
ଯାଏମାନେ କରିବା ପାଇଁ କରିବାରେ ଯାଏମନ୍ତର
ଯାଏମନ୍ତର ଯାଏମନ୍ତର ଯାଏମନ୍ତର
ଯାଏମନ୍ତର ଏହା ଏହାରେ, ଉକାରା ୫ ମନୀକର୍ଣ୍ଣକର୍ମାନୀ ୨) ଯାକାରଣା ୫ ଯାକାରଣା
୧କାରଣା.

ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତା ପାଇଁ କରିବାର କାହାର ଜାଗରଣ କାହାର ଜାଗରଣ କାହାର ଜାଗରଣ କାହାର ଜାଗରଣ କାହାର ଜାଗରଣ

ପ୍ରାଚୀକଶ ୧୦). ଏହାଙ୍କ ପାଇଁ ମହାନ୍ ଜ୍ଞାନିତଥିଲା ଯାହା ପରିମଳାକୁଣ୍ଡଳୀ

၅ မြန်မာစာပေါင်း ၂၀၁၃

Языкъ.

5' ရ ၁၀၆'၃၈. ၁၂၈၀၀၁၀၂၄၄၇¹¹⁾

Ψκπε 8ηραμκπτεξδι 8ηραμπτεξδι Με8πε8πδ.

ମ୍ୟାନିମ୍ୟାନ୍. ମେୟୋ୧୦୦୩.

பாக்ஸ் கூட்டுரை. சுதாமலேஷன் நெடுஞ்செழியன்.

7) R. i B. കലക്ഷമക്ഷേ.

⁸⁾ Mjesto te rieči, uzete iz B-eva brevijara, ima naš i rimski brevijar: **ဇ**. Što sam se u toj razlici lekcijah odlučio za B-evu lekciju, tomu mi bijaše razlogom ne samo to, što se samo uza nju može protumačiti genitiv **ဇ**, koji dolazi odmah u sljedećem redku, te se nalazi u sva tri izvora, nego me je na to još sklonuo obzir na prvi beraš posje šestoga čtenja.

9) R. മാർക്കരാഡ്.

¹⁰⁾ Izvornik piše ћ, i nada tim ѕ.

¹¹⁾ Tako sam izveo ono, što se u brevijarih XV. veka piše: **ѡ** i odozgor **ѡ**, **ѡѡѡѡ**, **ѡѡѡѡ** i odozgor **ѡ**.

କୁରୁତେବାରୀ କୁରୁତେବାରୀ କୁରୁତେବାରୀ କୁରୁତେବାରୀ କୁରୁତେବାରୀ

የፌዴራል በፌዴራል የዚያወጪ

ମୁଦ୍ରାକଣ୍ଠ ପାତ୍ର ହେଉଥିଲା ।

Ընկած. Ենք սոսաց հաջործութ մեջ պահպատճեալ, և լուս-
թագութը.

卷四三八三

ଶ୍ରେଷ୍ଠା. ମେହରାମନ୍ଦିର'ଙ୍କ ପାଇବାଟି'ଙ୍କ ଉତ୍ତରାମନ୍ଦିର ପାଇବାଟି ପାଇବାଟି ପାଇବାଟି ପାଇବାଟି ପାଇବାଟି ପାଇବାଟି

卷四三八三

Баш'шар'щяя. Հմեսու յա ներքանի, 8 ք.

卷四三八三

12) B. କନ୍ଦଳେଖାକୁମା.

¹³⁾ U izvorniku: би и odozgor ши.

¹⁴⁾ U izvorniku: **ਮੁਲਾਂ** i odozgor na kraju ♪.

ଶ୍ଵେତମା. ୫୪୯୩୭ ମେ ଜନ୍ମିତାମା ମୁଖ୍ୟମା ମୁ ୧୦୧ ୪ ଜୟ
ଶ୍ଵେତକର୍ତ୍ତରେ ରେତ୍ତଥିଲାଯାଇଥାଏବା.

Մըստափար. Զաթօնի, 8մնէ ջեսու ու թօքոմնէ շնչ, յուզացնալ
պահ ուղարկութեալ.

ପ୍ରଦୀପ ମହାନ୍ତି. ପ୍ରକାଶକ୍ଷମୀ ମେ.

ମୁଦ୍ରକ ପତ୍ରିକା । ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ୍ ପ୍ରକାଶକ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣା. ଯଥିବୁଦ୍ଧମୁଖରୀ, ଓ ଯକ୍ତପାତ୍ର' ୫୮

卷四三八三

¹⁵⁾ B. dodaje: θοῦκος πατέρι.

¹⁶⁾ U izvorniku je pisano bez dvojbe pisarevom pogreškom: **штампали**

ମୁଁ ୪ ରାଶିକଳେ ଏକଟାମ୍ଭାଦ୍ଵାରା ଏକକା. ୪ ମଥ୍ବାକରଣମ୍ଭାବେ ପ୍ରତିକରିତ ରାଶିରେ କରାଯାଇଥାଏ.

ნაშროვზუანას. ესევ თითოევ ჯარიმისა, მარ გლოცავით და
მ კონკრეტულ. 8 წელიმებულებულ თითოევ ნარიან-თევზ მიზანისამას, ძ.

ଶ୍ରେଷ୍ଠା. ମୁକ୍ତମ୍ୟମାନଙ୍କ କର୍ମଚାରୀ କେତେବେଳେ ମୁହଁମଧ୍ୟରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲାଯାଏଛି?

卷四三八三

8 ԱՌ ՀՅ ԵՄԵՔՐՄԱԿՑԻ ՌՎՅ ՇԱԽԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ ՋԱՊԱՅԵՑ. 80 ԵԿԵՄԵՑ ՌՎՅ
ՄՆՄԹՄՑ ԵՄԵՔՐՄԱԿՑԻ ՄՆԵՋԵ ԱՌ ԵԿՋ ՌՎՅՈՒԹՅՈՒՆ ԱՋԱՑ ՄԱՊԱՅԵՑ. 8 ԽԵԿՄՑ
8 ՀՅ ՌՎՅՈՒԹՅՈՒՆ ԱՌ ՄԱԿԱՆ ՌՎՅ Ջ ԵՎՀ 8% 8 ՋՄՑՈՅ ՄԱՊԱՅԵՑ ՋԱՎԵՌՑ.
ՄԱՊԱՅԵՑ ՄՅ ՀՅՄԱ ՄԱԿԱՆ, ԽԵՋ 8 ՔՐՅՈ ԽԵԳՈՒԹՅՈՒՆ ՀՅՑ ԲԵՄԵՋԱՌՎԵՌՎՅ
ՔՐ ԽԵԳՈՒԹՅՈՒՆ ԽՄՎՅ ԽԵՎՈՒԹՅՈՒՆ ՄԱՊԱՅԵՑ.

ნაშ' იმარ' ზუანეგვ. ღვ ძჰეთა თქმებ ძემეთა, გმე ძემს ჩოდეთ
მიჰატ ძეანა გოთამ' ჰა, თიგანა ნიკას მცენის ჭოთა ჰ' ძემსავრას
ეპავა თუმა ღ' თმეთევ.

ଶ୍ଵରକଥା, ଜ୍ଞାନ ଉପରେ ଏକାକୀ ମହିମା, ଧ୍ୟାନପଦମ୍, ପରମା ମହିମାରୁଷ୍ମାତ୍ମକ,

卷四三八三

ნაშ-ივარ-ზავებს. ლურქობრებ ენდებ აცვეთავთ აჯგების 8 თამაზ-
თავს. მაჟარე ცვალეთა 17) მი ჩატვირთა, უკ თამაზის მა-
გა აღმართა უცველესობა უცველესობა.

ପ୍ରକାଶ, କମ୍ପୁଟର ଆପ୍ଲିକେସନ୍ ପରିକଳ୍ପନା, ୧୯୯୩ ମାର୍ଚ୍ଚି ୧୫୫ ଦିନ
ତଥାପରିକଳ୍ପନା ଏବଂ ଉପରେ ଅଧିକ ଜାଗରଣ କରିବାକୁ ପରିକଳ୍ପନା କରିଛା।

ମୁଦ୍ରଣକାରୀ ହେଉଥିବା ପରିମାଣ ଅନୁକୂଳ କାମକାରୀ ଏବଂ ପରିମାଣ ଅନୁକୂଳ ଲାଗୁ କରିବାକୁ ପରିଚାରିତ କରିଛନ୍ତି।

பாக்டீரியா. பாக்டீரியாவுக்கு ஒத்து மூன்றிலகு.

କୁରୁତେବେଳେ ଯାଏନ୍ତି କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା

¹⁷⁾ B. dodaje: **841.**

ମୁଦ୍ରାକଣ୍ଠରୀ. ବିଜୟପ୍ରତ୍ଯେକ ଦେ.

କ୍ରମୀକାରୀ ପାଇଁ କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା

ମୁଦ୍ରାକଣ୍ଠ ପାଇଁ ଶରୀରମାତ୍ର ହିଂସା କରିବାକୁ ନାହିଁ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣା. ପିତାମହଙ୍କାରେ ଛା.

B u d d y.

ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଣସିଲା. — ପାଇଁ ଏହି ବ୍ୟବସାୟ ଖର୍ଚୁଳାରେ ଥିଲା.

ବ୍ୟାକ' ପାଇଁ ଥିଲେ ୧୯୮୮. ଏହି ଅନ୍ତରୀମ ପାଇଁ

ବ୍ୟାପକ ପରିମାଣରେ ଦେଖାଯାଇଥାଏ କିମ୍ବା କିମ୍ବା

ଶ୍ଵରକୁମା. ପିଅରିଯାଙ୍କ ଦେଖିଲାଗୁଣ ମା ନୀତିକୁ ଧାରାବେଶକ କହିପା,
ସମୀକ୍ଷା ମେ ୫୮ ମେ ମୂଳିକା ମା ମଧ୍ୟକ୍ୟ.

ବ୍ୟାସ'ରୁକ୍ତିରେ ମେଣନ୍ତିରେ ଦେଇଲା ଯାଏନିବାରୁ କରିପାରିବାରୁ

କୁଳସମ୍ବନ୍ଧ.

ՄԱԿԱ Ա. ՈՐՅՈՒՅՑՎԱ.

80 P.L.

କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ପରିବାରରେ ଜୀବନକାଳୀନ ଦ୍ୱାରା ଉପରେ ଥିଲା ଏହାରେ ଯାତ୍ରା କରିବାରେ ଅନୁରୋଧ କରିଛନ୍ତି ।

ତମେଣୁ ଯକ୍ଷା, ଶ୍ରୀପାତ୍ରକଳେଣୁଯକ୍ଷଣେ ୩୫.

Առ առ պատճեն պահպան, առ առ պահպան, առ առ պահպան

ଶ୍ରୀ ପାତେଲେମ୍ବିଳୁଙ୍କ ହେ ଏ ପାତେଲୁ

¹⁸⁾ Što se odavlje pa do kapitola navodi kao rešponzorij i beraš, te sva užima. B. kao antifona potraži i ~~četvrti~~ i ~~četvrti~~ četvrti dnevnik.

19) B-ev brevijar neima te rieči, nego mjesto nje ima **zaključak**; pa tako bi moralno stati i u našem brevijaru.

²⁰⁾ Tako je pisac napisao

ЯБЫЧЬЯ

848 ЭМШЭ.

Հ Ա Յ Ե Վ Ա .

ନୀରମ୍ବାସୀଙ୍କୁ ପାଇଁ ଏହାରେ କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା

ნაშ' ლაპ' ზავეგ. ედეს ლრიქმვეგვ ლრიქვებრეგმვეთვ ჰყოვთ.

ሸጋዬውያ. ክጥተማዊ ዓይነዎች በኋላ እንደሚከተሉ ስለመስጠት ሲሆን

ଯୁଦ୍ଧକର୍ମ.

Մանաւա. Ենքն ոստիք հեղարտեց.

5 世記要略

ଶ୍ରୀକର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରମା, ପଦକଳ୍ପିତା²¹⁾ ମରେ, କିମ୍ବା ମନୋଯତିକରଣ ଏବଂ ଯା ମନୁଷ୍ୟ
କାହାରେ ଉପରେ ଉପରେ ଉପରେ ଉପରେ ଉପରେ ଉପରେ ଉପରେ ଉପରେ ଉପରେ

ବ୍ୟାକୁ'ରୂପ'ଥାରେସ୍. ଏହାଙ୍କ ମନୋମାତ୍ର ଯେଉଁରେଣ୍ଟିବେ ଯାକ ଯେମିନ୍ଦ୍ରିୟମାତ୍ର ଯେବେ

ଲେଖକାରୀ. ୪ ମୁଦ୍ରଣମୂଲ୍ୟ ୫୫ ଟଙ୍କା ୧୯୯୨ ମୁଦ୍ରଣ ମୁହଁଳିତ ଛାଇଟାରୀ

ବ୍ୟାକଶା. ମେହିମାତ୍ରେ ଜଳ୍ଯ ଓ ପାଇଁ.

Л Р В Р

ଲେବକଶା. ୮ ରୁବେରୁବୋବ୍ୟୟେ ୩୯୯ କର୍ତ୍ତାଙ୍କୁଳୀର ଯଥିଲେବକଶା' ଦେ.

Հ Ա Յ Ա Յ Ե Բ Ա. Խ Ր Ա Ց Փ Ա Ր Ի.

କ୍ଷେତ୍ରକାନ୍ତିକ

ମ୍ୟାନିମ୍ୟାନୀ. ବେଳେ ଯୁଗମାୟା.

କ୍ଷେତ୍ରୀ. ମହାରାଜା. ନିଯମିତ୍ସମେ ପାଇବାକୁ ଦେଇଲାଗଲା.

ନୁହିଲେ କାହିଁଏବେଳେ କାହିଁଏବେଳେ

8 m PI.

БАКЫЯН ҚЗ.

ஸ୍ଵାକ୍ଷର. ശ്രୀ മഹାକାଳ മഹାପତ୍ର, ദി.

²¹⁾ Tako sam čitao izvornikovo **ՅԱՅԻ**, našavši, da je i ovdje i u sljedećem kapitolu rieč o Isusu s obzirom na list apoštola Pavla, gdje prispodabља velikoga svetjenika novoga zavjeta s velikim svetjenikom stara-
oga zavjeta (Žudijam 7, 24 i 27). B. ima: **ՅԱՅԻ**.

²²⁾ Prama onomu, kako sam čitao prvu rieč u prijašnjem kapitolu, valjalo mi je ovdje primiti lekciju B-eva brevijara mjesto lekcije našega izvornika : ଶର୍କାରୀ.

²³⁾ Pisac je našega izvornika tu pogrešno napisao: **ПЕГРВО**.

Հ Ա Ր Ե Վ Ե Բ Ք Ա. Խ Յ Ա Ց Փ Յ Ա.

ପ୍ରସରକା ଲମ୍ବକର୍ମୀ'ଙ୍କ ଜୀବନି ଓ ଯେତଥିଲୁଗା ମହାଦୂର୍ଘାତ୍ୟାଙ୍କ ଛାଇବାରେ
ଯ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ ପାଦକାରୀ ହେଲାମୁଁ ଏହାକିମାନ ପାଦକାରୀ ହେଲାମୁଁ ଏହାକିମାନ
ହେଲାମୁଁ ଏହାକିମାନ ହେଲାମୁଁ ଏହାକିମାନ ହେଲାମୁଁ ଏହାକିମାନ ହେଲାମୁଁ

Azbuka Hrvatsko-Glagolska.

Glagolska pismena		Izgovaraju se kano		Brojna vrednost	Glagolska pismena		Izgovaraju se kano		Brojna vrednost
velika	mala	grčko-slavenska	latinsko-hrvatska		velika	mala	grčko-slavenska	latinsko-hrvatska	
Ⱀ	Ⱁ	ѧ	ѧ	1	Ⱂ	Ⱃ	Ѡ	Ѡ	100
Ⱄ	Ⱅ	ѡ	ѡ	2	Ⱄ	Ⱅ	Ѽ	Ѽ	200
Ⱆ	Ⱇ	Ѡ	Ѡ	3	Ⱆ	Ⱇ	Ѽ	Ѽ	300
Ⱉ	Ⱊ	ѿ	ѿ	4	Ⱉ	ѿ	ѿ	ѿ	400
Ⱋ	Ⱌ	ѿ	ѿ	5	Ⱋ	ѿ	ѿ	ѿ	500
Ⱍ	Ⱎ	ѿ	ѿ	6	Ⱍ	ѿ	ѿ	ѿ	600
Ⱏ	Ⱐ	ѿ	ѿ	7	Ⱏ	ѿ	ѿ	ѿ	700
Ⱒ	Ⱓ	ѿ	ѿ	8	Ⱒ	ѿ	ѿ	ѿ	800
Ⱔ	Ⱕ	ѿ	ѿ	9	Ⱔ	ѿ	ѿ	ѿ	900
Ⱖ	Ⱗ	ѿ	ѿ	10	Ⱖ	ѿ	ѿ	ѿ	1000
Ⱘ	Ⱙ	ѿ	ѿ	20	Ⱘ	ѿ	ѿ	ѿ	
Ⱚ	Ⱛ	ѿ	ѿ	30	Ⱚ	ѿ	ѿ	ѿ	
Ⱔ	Ⱕ	ѿ	ѿ	40	----	----	ѿ	ѿ	
Ⱖ	Ⱗ	ѿ	ѿ	50	----	----	ѿ	ѿ	
Ⱘ	Ⱙ	ѿ	ѿ	60	----	----	ѿ	ѿ	
Ⱚ	Ⱛ	ѿ	ѿ	70	----	----	ѿ	ѿ	
Ⱔ	Ⱕ	ѿ	ѿ	80	----	----	ѿ	ѿ	
Ⱖ	Ⱗ	ѿ	ѿ	90	----	----	ѿ	ѿ	

